

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΑΝΑΤΡΟΦΗ — ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ — ΓΡΑΜΜΑΤΑ — ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ
ΚΑΛΑΙ ΤΕΧΝΑΙ — ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ

ΕΤΟΣ Δ' — 1901

[Τυπεται δραχ. 7]

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ — ΕΚΔΟΤΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΔΡΟΣΙΝΗΣ
18 — ΟΔΟΣ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΥ — 19
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

οίκαδε. Ὑπάρχουσιν ἐκεῖ τρία μεγέθη ἐργατῶν, μεγαλοκέφαλοι γίγαντες, μικρότατοι νάνοι καὶ διάμεσοι μέτρου μεγέθους· οἱ διαφόρου μεγέθους μέτρου εἶναι οἱ φυλλοτομεῖς, ἐνῶ οἱ γίγαντες εἶναι ταυτοχρόνως ὑπερασπιστὰς τῆς φωλεᾶς καὶ φυλλοθλάστοι. Ἐὰ οἴκαδε κομισθέντα φύλλα κατεργάζονται εἰς εἶδος πηλοῦ, ὅστις καταναλίσκεται ὅπως κτισθῶσι λαβυρινθώδεις ἢ μᾶλλον σπογγώδεις εἰσδομαί· ὁ πηλὸς δ' οὗτος τῶν φύλλων χρησιμεύει μόνον ὡς ἔδαφος διατροφῆς σπόρων μύκητος τινος (*Rhizites gongylophora*, Möller), ὅστινες εὐρίσκονται ἀφθονοὶ ἐν τῇ φωλεᾷ. Ἐσχέως ὁ ἐκ κατακεκρυμμένων φύλλων πηλὸς καλύπτεται διὰ λευκοῦ εὐρώτος, ἀλλ' ἐπαγρυπνεῖ στρατὸς ἐκ νάνων ἐργατῶν, ὅπως μὴ πληρώσῃ τὴν φωλεάν καὶ ἀποπνίξῃ τοὺς κατοίκους. Πᾶν αὐξάνον μυκητῶδες νημάτιον ἀποτεμνεται ὑπὸ τῶν πυγμαίων τούτων, μέχρις οὗ ὁ μύκης ἀποφασίσῃ νὰ παραγάγῃ τὸ δεύτερον μάρφωμά του, ὅπερ εἰς φυσιοδίφης (Möller) γογγυλοκράμβην ἀπεκάλεσε, διότι ὑπάρχουσι καὶ μικροὶ ὄζοι πρὸς μικρογραφικὰς γογγυλοκράμβας παρεμφερεῖς φαινόμενοι· ὁ μύκης δ' οὗτος παράγει ὀλοκλήρους σωρούς ἐκ τῶν λευκωματοθύρων τούτων γογγυλοκράμβων, δι' ὧν ζῆ ἀπασα ἢ ἀποικία τῶν μυρμηκῶν· ἀλλ' ἡ θρεπτικὴ δύναμις τῆς φυλλομάζης δὲν εἶναι ἀπεριόριστος διὰ τὸν μύκητα· εὐθὺς ὡς μέρος τοῦ λαβυρινθωειδῶς ἐκτισμένου μυκητικοῦ κήπου ἐξαντληθῆ καταστὰν ὑπόφθιον, ἀποσπᾶται ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν καὶ ἀποβάλλεται εἰς φατὰ σφαιρίδια διὰ τινῶν ὀπῶν τῆς φωλεᾶς, πέραν τῶν ὀπῶν σχηματίζουσι λόφους ἐν εἶδει προχωμάτων. Ἐὰ μέρη ὅμως ταῦτα ἀντικαθίστανται πάντοτε ἐκ νέου διὰ τῶν προσφάτως καταφθανόντων φύλλων. Γοιουτοτρόπως ἐργάζονται οἱ φυλλοτομεῖς, οἱ φυλλοθλάστοι καὶ οἱ εὐρωτοπαλαισταὶ μετ' ἀόκνου συμπνοίας εἰς τὴν μεγάλην καὶ διασποδύρον ταύτην μυκητοκαλλιέργειαν, ἣτις εἶναι τοσοῦτον ἐξηπλωμένη, ὥστε εἰς τὸν ἀρχέγονον ὀσικον βίον τῆς νοτίου Ἀμερικῆς προσδίδει ἰδιόζοντα χαρακτηριστὰ, καθότι ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀπαντᾷ τις ἐκεῖ στρατιὰς φυλλοκομιστῶν μυρμηκῶν καὶ φωλεᾶς αὐτῶν. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς κατὰ τὴν βραχεῖαν περιόδειον μου ἐπεβεβαίωσα μέγα μέρος τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ ἐπιμελεστάτων ἐπιστημονικῶν ἀνακαλύψεων τοῦ καθηγητοῦ Möller καὶ ἠδυνήθην ν' ἀνακαλύψω τοὺς εἰσέτι ἀγνώστους μύκητας εἰδῶν τινῶν καὶ γενῶν. Τούτων τινές (*Atlini*) ἔχουσι στοιχειώδεις ἔμφυτον πρὸς καλλιέργειαν μυκητοκήπων χρησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο μόνον τὰ περιττώματα καμπῶν, ἄλευρον καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ ὀριστικὴ μορφή τοῦ μύκητος εἶναι μέγα ὠραῖον ἀγγλικόν. Ἡ διὰ πτύου ἐπίθεσις μου κατὰ φωλεᾶς ἐνός μέτρου ὕψους καὶ ἔξ μέτρων διαμέτρου τοῦ εἶδους *Atta sexdens* ἔλαβεν ὄψιν μάχης. Ὁ Ἴνδός

βοηθὸς μου ἐτρέπη εἰς φυγὴν, ἐντὸς ὀλίγων δευτερολέπτων αἱ χεῖρές μου ἦσαν αἰμοσταγεῖς ἐκ τῶν ἀξέων δηγημάτων τῶν μεγάλων πολεμιστῶν. Κατώρθωσα ἐν τούτοις νὰ ἀνακαλύψω εἰκοσιπεντήκοντα μυκητοκήπους ἐν τινὶ γωνίᾳ τῆς φωλεᾶς. Πᾶν δῆγμα πολεμιστοῦ εἶναι αἱματηρόν. Οἱ ἰθαγενεῖς χρησιμοποιοῦσι τὰ ζῆρα ταῦτα πρὸς ῥαφήν τραυμάτων ἀφίνοντες ἀμφότερα τὰ χεῖλη τοῦ τραύματος νὰ συνδῶχθῶσιν ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν καὶ εἶτα ἀπεχωρίζοντες τὸ σῶμα τῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς, ἣτις παραμένει μὲ τὰς σιαγόνας ἐμπεπηγμένους καὶ συγκλειούσας τὰ χεῖλη τοῦ τραύματος.

[Ἔπεται τὸ τέλος]

A. Π. ΜΙΣΣΙΛΛΙΝ
Ἰταλός

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Δωρεὰ ἑκατομμυρίου.

Ὁ Σκώτος Ἀνδρέας Κορνέζης, ὁ ἐκ τοῦ μηδενὸς θεμελιώσας τὸ μέγιστον ἐν Ἀμερικῇ σιδηροδρογεῖον καὶ ἀποκτήσας κολοσσίαν ἐκεῖ παρουσίαν, ἐδώρησεν εἰς τὴν πατρίδα του δύο ἑκατομμύρια λιρῶν στερλινῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς δωρεᾶν ἐκπαιδευσεως νέων Σκωτῶν εἰς τὰ τέσσαρα Σκωτικὰ πανεπιστήμια, τοῦ Ἰδμψούργου, τῆς Γλασκώθης, τοῦ Ἀβερδῆν καὶ τοῦ Ἀγίου Ἀνδρέου. Ὑπελογοῖσθαι ὅτι τὰ πληρωνόμενα ὑπὸ τῶν φοιτητῶν τῶν πανεπιστημίων τούτων διδάκτρα ἀνέρχονται εἰς λίρας πενήτηκοντα χιλιάδας κατ' ἔτος.

Ἀνθρώπος ἀπολιθωμένος.

Δυστυχῆς Ἀμερικανός, ὀνομαζόμενος Ἰδουάρδος Γρήν, προσεβλήθη ἐκ παραδοξοτάτης χρονίας νόσου. Ἐνῶ καθ' ὅλα εἶνε ὑγιής, τὸ σῶμα του ἤρχισε ν' ἀπολιθώνεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Ἐὶ πάθημα ἀνεφάνη πρὸ τριῶν μηνῶν καὶ προχωρεῖ. Κατὰ τὰς νεωτέρας εἰδήσεις τῶν ἱατρικῶν ἐφημερίδων, τῶρα ἤρχισε ν' ἀπολιθώνεται καὶ ἡ καρδίκα, περίξ τῆς ὁποίας σχηματίζεται πετρῶδες στρώμα. Ὁλόκληρον τὸ δέρμα του ἔχει τραχυνοῦν καὶ σκληρονοῦν καὶ μόνον τὸ πρόσωπόν του μένει ἀκόμη ὑγιές καὶ ἰδρῖναι. Οὔτε λυγίζει πλέον τὸ σῶμα του καὶ σχεδὸν μετεβλήθη εἰς ἄγαλμα. Ἐὶ νόσημα χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῶν ἱατρῶν ὡς ἀποστέωσις τοῦ σώματος, ὅ' ἀπολήξῃ δὲ εἰς βραδύν, ἀλλ' ἀσφαλῆ θάνατον.

Τὸ κρέας κουρασμένων ζῴων.

Παρατηρήθη ὑπὸ πολλῶν ἐπιστημόνων ὅτι τὸ κρέας ζῴων, τὰ ὅποια ἐφρονεύθησαν πολὺ κουρασμένα ἢ φοβισμένα, δύναται νὰ δηλητηριάσῃ τοὺς ἀνθρώπους ὅσοι ἔφαγον ἐξ αὐτοῦ. Ἐὰ συμπτώματα, ἅτινα φέρει, εἶναι κεφαλαλγία καὶ στομαχικὰ ἐνοχλήσεις, αἵτινες προέρχονται ἐκ τῶν τοξινῶν, τῶν ἀναπτυσσομένων ὑπὸ τῶν βιολικῶν ψυχικῶν ἐξεγέρσεων κατὰ τὴν ἴσραν τῆς σφαγῆς τῶν ζῴων.

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ο ΒΡΕΤΤΑΝΙΚΟΣ ΕΓΩΪΣΜΟΣ

Ἡ Μεγάλη Βρετανία καὶ αἱ τύχαι τῆς, τὸ προσεχές καὶ τὸ ἀπώτερον μέλλον τῆς, τὰ αἶτια τοῦ μεγαλείου τῆς καὶ ἡ ἰδιοφυία τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἀπασχολοῦν συχνότατα τοὺς πολιτειολόγους τῆς Ἰουρώπης—πλὴν τῶν Ἀγγλῶν ἐννοεῖται, — δὲν παρέρχεται δὲ σχεδὸν ἔτος, χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸ φῶς καὶ νέα τις μελέτη περὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

Ὅλοι ρθάνουν διὰ διαφορῶν ὁδῶν εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα, εἰς τὴν αὐτὴν μᾶλλον ὁμολογίαν, ὅτι ὁ ἀγγλικὸς χαρακτήρ εἶναι ἰδιοφυής. Ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως δὲ τῆς ἰδιότητος ταύτης ἀπορρεῖ κατ' ἀνάγκην ἕτερον, σιωπηλὸν τοῦτο συμπέρασμα, ὅτι εἶναι χαρακτήρ ὑπέροχος, διότι ἀνευ τούτου δὲν θὰ ἀπησχόλει τόσον τὸν ξένον κόσμον ἢ κοινωνικὴ καὶ ἢ πολιτικὴ ψυχολογία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ.

Καὶ ὅμως τὴν πλειονότητα τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν τούτων μελετῶν διαπνέει ἐχθρὸν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν πνεῦμα. Παραλείπων ἑαίνοους, οἱ ὅποιοι ολιωρίζονται προσεχῆ τὴν παρακμὴν τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, διὰ λόγους τοὺς ὁποίους ὑπαγορεύουσι μᾶλλον οἱ πόθοι ἢ ἡ κρίσις, δὲν δύναμαι νὰ μὴ συναντήσω τὸ αἰσθημα τοῦτο τῆς ἀντιπαθείας καὶ εἰς ἐκείνα ἀκόμη τὰ περὶ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἔργα, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς ἐπιτηδεύονται ἀμεροληψίαν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης προκαταλήψεως.

Καὶ ὅμως, ἀληθῶς ἀμερόληπτος κριτὴς τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους δὲν θίλει δυσκολευθῆ νὰ ἀνεύρῃ ἱλατήριον ὅλης ταύτης τῆς κατὰ τοῦ βρετανικοῦ λαοῦ ἀντιπαθείας, τὴν ζηλοτυπίαν ἰσχυρῶν ἀντιζήλων ἰθῶν, ἐν τῇ περὶ ἐπικρατήσεως ἀγωνίᾳ.

Ἡθάως μεταξὺ ἀντιζήλων δὲν δύναται νὰ εὐρῆ χάριν ἐν ἔθνῳ, τὸ ὁποῖον ἠδυνήθη νὰ ἀναπτύξῃ ἀποικιακὴν δύναμιν οἶαν δὲν ἐγνωρίσεν ἢ ἱστορία τοῦ παραθόντος, οὐδὲ ὡς πρὸς αὐτὴν τὴν χωρογραφικὴν ἔκτασιν τῶν ἀποικιῶν, ἐνῶ ἀνεξαρτήτως ταύτου πάσα σύγκρισις πρὸς ὅλον δῆποτε ἄλλο ἀποικιακὸν ἔθνος, πλὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ὡχρὶς ἀπέναντι τῆς δημιουργικῆς καὶ οργανωτικῆς τῶν ἀποικιῶν ἰδιοφυίας τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ. Διότι τὸ νὰ δεσπόζῃ τῶν ἀποικιῶν διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλων εἶναι ἀπλῶς ζήτημα στρατιωτικῆς συντάξεως ἐνός ἔθνους. Ἀλλὰ τὸ νὰ συνοικίξῃ μεταβάλλον εἰς κέντρα πυκνῶν πληθυσμῶν ἐρήμους ἐκτάσεις, νὰ εἰσάγῃ ἐν αὐταῖς τὴν ἐργασίαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ νὰ ἀναπτύσῃ εἰς τὰ νέφθη ταῦτα τοῦ πολιτισμοῦ

πλοῦτον ἀνάλογον πρὸς τὸν τῆς μητροπόλεως, εἶναι ἀποικιακὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἰδιοφυία, πρὸς ἣν οὐδένα ποτὲ ἄλλον λαὸν ἔσχεν ἐφάμιλλον. Φυσικὴ ἀκολουθία τῆς τοιαύτης ἰδιοφυίας εἶναι ὁ ὑπέροχος τῆς μητροπόλεως πλοῦτος, ὁ ἐπιτρέπων εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν τὴν παγκόσμιον κυριαρχίαν τῶν θαλασσῶν, κυριαρχίαν ὄχι μόνον στρατιωτικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐμπορικὴν, ἀφοῦ τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον εἶναι ὑποτελὲς εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτικὴν σημαίαν τῆς Ἀγγλίας.

Οὐχ ἦττον δὲ ἐπιφθονον κατέστησαν τὴν Ἀγγλίαν ἀπέναντι ἀντιζήλων ἔθνῶν καὶ ἄλλοι λόγοι ἀναγόμενοι εἰς τὴν ἐσωτέραν αὐτῆς θαυμασίαν ὀργάνωσιν.

Ἐνῶ εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ κράτη ἡ ἐξέλιξις πρὸς τὰ σύγχρονα ἐλεύθερα πολιτικὰ συστήματα γίνεται δυσχερὴς, μετὰ πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν συγκλονισμῶν, μὲ ἐπαναστάσεις, ἀνατροπὰς καὶ αἵματα, αἶτια πάντα ἀνακόπτοντα τὴν πρόσθον καὶ παραλύοντα τὰς δυνάμεις ἐνός ἔθνους, ἡ Ἀγγλία χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τοιοῦτους συγκλονισμούς, ἀνευ ἀνατροπῶν, ἀλλὰ διὰ μόνῃς τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἀνευ ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ διὰ μόνῃς τῆς μεταρρυθμίσεως, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ ἐμφύλιον πόλεμον, ἀλλ' ἐν τελείᾳ καὶ ἀδιαπτῶτι ἐσωτερικῇ εἰρήνῃ μετερρυθμίσεν ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν τοὺς πολιτικούς καὶ κοινωνικούς αὐτῆς θεσμούς πρὸς τὸν ἰδεῶδη σύγχρονον τύπον, πρὸς ὃν ἀνεφίκτως ἀποβλέπουσι ὅλα τὰ ἄλλα ἔθνη, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀτυχῶς ἀπομιμούμενα αὐτοῦς.

Ὅ,τι δὲ λέγομεν περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῆς ἐξελίξεως, τὸ αὐτὸ ἐστὶ θαυμασιώτερον ἐπιτελέσθη ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ὡς πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν. Ἡ γέννησις καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ἣτις καθ' ὅλας σχεδὸν τὰς μορφὰς τῆς ἐργασίας ἀντικατέστησε τὰ παλαιὰ τῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς συστήματα, τὰς συντεχνίας καὶ τὴν χειρωνακτικὴν βιομηχανίαν τοῦ ἀτόμου, ἐπετεύχθη ἀνευ οὐδενός κοινωνικοῦ συγκλονισμοῦ, ἐνῶ ἀλλαχῶ ἐγέννησε προβλήματα κοινωνικά, τῶν ὁποίων ἡ λύσις, ὅταν μάλιστα τὴν ἀναζητῆ τις ἐπὶ τοῦ μαύρου πίνακος τοῦ ὀρίζοντος τοῦ μέλλοντος, ἀποβαίνει ἐπιδυσχερεστέρα.

Ἐἶναι ἐπαρκῆ, νομίζομεν, αἶτια φθόνου πάντα ταῦτα, ἐξηγοῦντα διατὶ οἶα δῆποτε μελέτη περὶ τοῦ Ἀγγλικοῦ λαοῦ προσερχομένη ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης ἀντιζήλων ἰθῶν, — καὶ ὅλα τὰ μεγάλα ἔθνη εἶναι ἀντιζήλα, — μεταπίπτει εἰς κατηγορητήριον αὐτοῦ.

Πρώτον δὲ κεφάλαιον κατηγορίας εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτέρας δυνάμεως τοῦ ἔθνους τούτου, ὁ ἀγγλικὸς ἐγωϊσμός.

Οὐδεμίαν, τῆ ὄντι, εὕρσκει χάριν ὁ χαρακτήρ οὗτος τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ· καὶ γραφίδες ὑπέροχοι, ἰδίως ἐν Γαλλίᾳ, γραφίδες ἀκαδημαϊκαὶ δὲν ἐδίδαξαν νὰ τὸν χαρακτηρίσουν ὡς ἐγωϊσμόν κτηνώδη (un egoïsme brutal). «Τοῦτο», λέγουν, «ἀπογομνώνει τὴν Ἀγγλίαν πάσης συμπαθείας τῶν ἄλλων ἔθνων, διότι πᾶσα τῆς Ἀγγλίας ὡς ἔθνους ἐνέργεια, αἱ σχέσεις τῆς πρὸς τὰ ξένα ἔθνη, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς φέρουν τὴν σφραγίδα ἰσχυρᾶς δόσεως φαρισσαϊκοῦ ἐγωϊσμοῦ.» — Τοιαύτη εἶναι π.χ. κατὰ λέξιν ἡ ἐτυμολογία τοῦ Λεοῦ Μπωλιέ, ἐν μελέτῃ αὐτοῦ «Ἡ πολιτικὴ ψυχολογία τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ», ἣτις ἐδημοσιεύθη προσφάτως ἐν τῇ «Ἄλλῃ Οἰκονομολογίᾳ».

Παρακατιῶν θέλω ἐξετάσει τὸν βρεττανικὸν ἐγωϊσμόν, ὡς τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς δυνάμεως τοῦ ἔθνους τούτου, ὁποῖον εἶναι πράγματι.

Ἄλλ' εἶναι ὄντως ὁ ἀγγλικὸς ἐγωϊσμός χυδαῖον αἰσθημα ἀποκλειστικότητος συμπερόντων; Εἶναι πράγματι ταπεινὸν τι κυρίαρχον αἰσθημα καταπνίγον παρὰ τῇ ἀγγλικῇ ἔθνει τὴν ἀντίληψιν τοῦ δικαίου, καὶ ὑποκαθιστῶν τὸ εἰς αὐτὸ συμφέρον καὶ μόνον τὸ συμφέρον ἐν τῇ χυδαίοντά αὐτοῦ ἐμφανίσει, ὅταν τὰ ἀγγλικά συμφέροντα δύνανται νὰ ἀποκομίσουν κέρδος ἐκ τῆς καταπνίξεως ἄλλοτριῶν δικαίων;

Τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τοῦ βρεττανικοῦ ἔθνους κατηγορητήριον. Ἄλλὰ διὰ νὰ ὑποστηριχθῇ τοῦτο, πρέπει νὰ ἀποσχιθῇ καὶ ἐξαφανισθῇ ἡ δικαιογραφία τῆς παγκοσμίου ἱστορίας ὁλοκλήρου αἰῶνος.

Διότι αὕτη μαρτυρεῖ ἐν πρώτοις ὅτι τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος πρῶτον μεταξὺ ὄλων τῶν ἀποικιακῶν ἔθνων τοῦ κόσμου κατήγγησεν ἐν ταῖς ἀποικίαις του τὴν δουλεμπορίαν καὶ τὴν δουλείαν, προκρίναν τῶν οἰκονομικῶν αὐτῆς ὠφελειμάτων τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων, καὶ ὅταν ἀκόμη ἡ δουλεία τῆς μαύρης φυλῆς ἀπέτελλε μέρος τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν πολιτισμένων κρατῶν, χωρὶς νὰ διτάσῃ ἀπέναντι τῶν οἰκονομικῶν περιπετειῶν, αἰτινες ἐνέσκηπτον ἐκ τούτου ἐπὶ τῶν ἀποικιακῶν τῆς. Ἐνῶ ἔθνος κατ' ἐξοχὴν ἐλεύθερον, αἱ Ἰνωμέναι Πολιτεῖαι, ἕνεκα τῶν ἀληθῶς ἐγωϊστικῶν τούτων ὑπολογισμῶν, εἶχε γέιναι τὸ θέατρον, ἐπ' ἐσχάτων ἐτι, τοῦ τρομερωτέρου τῶν ἐμφυλίων πολέμων, πρὸς διατήρησιν τῆς δουλείας.

Ἐκτός τούτου εἰς τὸ ἄδικον ταῦτο κατὰ τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ κατηγορητήριον ἀντιτάσσει ἡ ἱστορία ἕτερον ἐπιχείρημα, ἕχι μικροτέρας βαρύτητος τοῦ πρώτου. Ὅτι πάντοτε ἡ βρεττανικὴ πολιτικὴ ἐτάχθη ὑπὲρ τῶν δυναστευομένων·

ὅτι οἱ ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως λαοὶ τὴν Ἀγγλίαν εὗρον ἐν τῇ αἱματηρῇ αὐτῶν ἀγῶνι πρῶτην ἀρωγὸν καὶ ἀντιλήπτορα· ὅτι τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους λαοὶ δουλεύοντες ἔτυχον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως, ἄλλοι ἐν ὅλῃ καὶ ἄλλοι ἐν μέρει. (Ὁλη δὲ τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἡ νεωτέρη ἱστορία εἶναι ἀψευδῆς τῆς ἀληθείας ταύτης μαρτυρία ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον.

Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτικῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, ὡς κράτους, αὐτὰ τὰ κοινωνικὰ ἤθη τοῦ βρεττανικοῦ λαοῦ ἀποδίδουν πολὺ διάφορον τὴν εἰκόνα τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ. Διότι παρ' οὐδενὶ λαῷ αἱ δυστυχίαι ξένων λαῶν, εἴτε ὀφειλόμεναι εἰς τὴν βίαν καταπιεστών, εἴτε εἰς αὐτῶν ἀσυνειδήτων στοιχείων τῆς φύσεως τὴν ἐχθρότητα, ἀπηχοῦν ἀπήχησιν συμπαθείας ἐκ πόνου τόσον ζωηράν, ὅσον παρὰ τῇ ἀγγλικῇ. Μόνον οἱ ἀφειδῆς ἔρανοι οἱ ἐκχεόμενοι ἐκ τῶν βαλλαντιῶν τοῦ λαοῦ τούτου διὰ πᾶσαν συμφορὰν, ἣτις ἤθελεν ἐνσκήψει ἐπὶ οἴας δῆποτε γωνίας τῶν πέντε ἡπείρων, ἀρκοῦν ὅπως ἀποδείξουν ὅτι ὁ βρεττανικὸς ἐγωϊσμός εὕρσκειται ἐν καλλιτεχνικῇ ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ κατ' ἐξοχὴν φιλαλλη αἰσθηματά, καὶ πρὸς τὴν ὑπὲρ πάντα λαὸν βαθυτέραν ἀντίληψιν τῆς ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης καὶ τῆς ἕνεκα ταύτης ὀφειλομένης εἰς πάντα πάσχοντα ἀρωγῆς.

Ἄλλ' οἱ παραμορφώνοντες οὕτω τὸν βρεττανικὸν ἐγωϊσμόν καὶ θέλοντες νὰ παραστήσουν αὐτὸν εἰς τὸν κόσμον τόσον δυσειδῆ εἶναι δύσκολον νὰ ἀναγνωρίσουν ἐν αὐτῇ τὴν εὐρυτέραν καὶ βαθυτέραν βάσιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Ἀγγλίας.

Διὰ τοῦτο καὶ οἱ μάλλον ἀμερόληπτοι, πνεύματα ὁμολογουμένως ὑπέροχα, τῶν ὁποίων ἡ ἀναλυτικὴ δύναμις καὶ ἡ παρατήρησις ἐκπλήττει, ἀποδίδουν τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους εἰς αἰτία ὅλως δευτερεύοντα, εἰ μὴ καὶ ἀμφισβητήσιμα, καὶ ἀποδίδουν τὸν ἰδιάζοντα τύπον τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος.

Ἔχω ὑπ' ὄψιν πρόσφατον περὶ τῆς Ἀγγλίας ἔργον τοῦ κ. Λιμιλλίου Βουτμύ, μέλους τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου¹.

Θέτων ὁ κ. Βουτμύ ἀναμφισβήτητον τῆς μελέτης τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους βάσιν, ὅτι διὰ νὰ γνωρίσῃ τις ἐν ἔθνους πρέπει πρὸ παντός νὰ ἀναλύσῃ τὴν μονάδα αὐτοῦ, τὸν ἀνθρώπον, εὕρσκει παρὰ τῇ Ἀγγλῷ ἀνθρώπῳ δύο κυριεύοντες χαρακτήρας.

Πρώτον τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἐνεργητικότητα ὡς σκοπὸν, τὴν ἐνε-

ργητικότητα διὰ τὴν ἐνεργητικότητα, ὡς ὑπερτάτην τῶν ἀπολαύσεων, καὶ ἄνευ οἴου δῆποτε σκοπεῦ, τὸν ὁποῖον νὰ ὑπηρετῇ αὕτη, ἄνευ ἐπιδιώξεως ὀρισμένου δι' αὐτῆς ἀποτελέσματος.

Δεύτερον παράλληλον χαρακτήρα παρὰ τῇ Ἀγγλῷ ἀνθρώπῳ ἀνεύρσκει ὁ συγγραφεὺς τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν συστηματοποίησιν, τὴν ἀηδίαν ἢ ἐμπνέει εἰς τὸν Ἀγγλὸν ἡ σύλληψις καὶ ἡ διανύπωσις ἀφηρημένων ἰδεῶν.

Ἀλλὰ τὸ περίεργον εἶναι, ὅτι ἀμφοτέρους τοὺς κυρίους τοῦτους τοῦ Ἀγγλοῦ χαρακτήρος ἀνεύρσκει ὁ συγγραφεὺς ὑπαγορευομένους ἐπιτακτικῶς ὑπὸ . . . τοῦ κλίματος, τὸ ὁποῖον τραχὺ ἀπαιτεῖ ἀγῶνα ἀπαυστον πρὸς κατανίκησιν αὐτοῦ, καὶ ἀποβαίνει γόνιμον μόνον ὑπὸ τὸν ὄρον διηνεκῶς ἐργασίας. Πισιστῶ τὴν φύσιν λέγουσαν εἰς τὸν Ἀγγλόν· «Ἀπόλωστο, ἂν καὶ ἐπὶ μίαν μόνον στιγμὴν ἀδρανῆσῃ· ἀντιθέτως ὅμως μοχθῶν, διηνεκῶς ἢ ἀπολαμβάνουσα πλοῦσι τὰ δῶρά μου».

Συνεπῆς δὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν του ταύτην, εἰς τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος ἀποδίδει καὶ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῶν Ἀγγλῶν καὶ τὴν ἀδυναμίαν αὐτῶν πρὸς ἀφηρημένας συλλήψεις καὶ ὀνειροπολήσεις. Τὰς ἀφηρημένας ἰδέας, λέγει, τὰς γενικὰς ἰδέας γεννᾷ ἡ παρατήρησις· καὶ εἶναι ὄντως αὐταὶ τὸ ἐκχύλισμα τρόπων τινῶν μυρίων συγκεκριμένων ἐντυπώσεων καὶ παρατηρήσεων ποικίλων. Λοιπὸν, λέγει, τὸ διηνεκῶς ὀμιχλώδες καὶ μονότονον κλίμα τῆς Ἀγγλίας δὲν προσφέρει εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην τοῦ πνεύματος εἰμὴ ὕλικόν πολὺ πτωχόν καὶ συγκεκριμένον, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐκλαμπρα πανοράματα, τὰ ζωηρὰ χρώματα, τὰς διαυγεῖς γραμμάς, τὰ ἰσχυρὰ οὕτως εἰπεῖν γλυπτὰ, τὰ ὁποῖα εἰς τὰς μεσημβρινὰς χώρας παρουσιάζει ἡ φύσις, καθιστώσα τοὺς μεσημερινοὺς λαοὺς νευρικοὺς καὶ εὐαίσθητους εἰς ὅλας τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ περιβάλλοντος. Διὰ τοῦτο, λέγει, παρὰ μὲν τοῖς πολλοῖς ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ ἐντυπώσεις αὐταὶ ἢ ἠλλεῖπον τέλος ἢ εἶναι πτωχὰ καὶ ὀμιχλώδεις καὶ συγκεκριμένα, ὡς τὸ φυσικὸν περιβάλλον· ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὰ ὑπέροχα ἐν Ἀγγλίᾳ πνεύματα, ἡ πνευματικὴ αὐτῶν ζωὴ εἶναι ὅλως ὑποκειμενικὴ καὶ ἐσωτέρα. Καὶ ἡ πνευματικὴ κατ' ἀκολουθίαν παραγωγὴ αὐτῶν ἀπὸ ταύτης τῆς ὑποκειμενικῆς καλλιέργειας τῆς φαντασίας, εἰς ἣν τίποτε δὲν δύναται νὰ συνεισφέρῃ τὸ περιβάλλον, ἀπορρέει. Διὰ τοῦτο, λέγει, ὁ Βορνταβόρθ ἐγραφε περὶ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου στίχους, οἱ ὁποῖοι πάντες ἀνταποκρίνονται εἰς ὑποκειμενικὰς τοῦ πνεύματος ἐμπνεύσεις, καὶ οὐδεὶς εἰς τὴν θεάν τῆς φύσεως καὶ εἰς τὰ ὀρατὰ χρώματα τοῦ περιβάλλοντος. Αὐτός ὁ Σέλβυ δὲν εἶδε ποτὲ τὴν φύσιν, εἰμὴ διὰ μέσου τῆς ὀμιχλῆς τῶν ὀνειροπολημάτων του.

Οὕτω, λέγει, ὁ Ἀγγλὸς οὐδαμῶς ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος· θεωρεῖ ἀπλῶς τὴν φύσιν ὡς κανίστραν τῆς ἐνεργητικότητός του. Οὐχὶ ἡ μονότονος σκηνογραφία τῆς φύσεως, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐπ' αὐτῆς δράσις αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων του τὸν ἐμπνέουν, τὸν ἐνθουσιάζουν καὶ τὸν ἐνδιαφέρουν.

Ταῦτα κατὰ τὸν κ. Βουτμύ, ἐπ' αὐτῶν καὶ μόνων ἐρείδοντα τὰ πρωτογενῆ αἰτία τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος.

Βεβαίως οὐδεὶς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν κυρίαρχικὴν ἐπίδρασιν τῆς φύσεως ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ χαρακτήρος τῶν κατοίκων. Ἄλλ' ὁ ἀνάγων εἰς μόνην ταύτην τὸν χαρακτήρα ἐνὸς λαοῦ φοβοῦμαι ὅτι δυσκόλως ἢ ἀδύνατον νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐρώτησιν: Διατί δὲν ὠμολοῶσαν τοὺς Ἀγγλοὺς καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι λαοὶ, οἱ κατοικοῦντες τὴν αὐτὴν μοῖραν βορείου πλάτους καὶ τελούντες ὑπὸ τὰς αὐτὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, ἢ διατί δὲν ἦσαν τοιοῦτοι οἱ ἀρχαῖοι Κέλται καὶ Βρεττανοὶ, οἱ πρὸ τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως;

Ἴσως τὸ κλίμα, παρ' ὅλας τὰς ἀναπτύξεις τοῦ κ. Βουτμύ, εἶναι ὁ ἕσχατος τῶν παραγόντων τῆς διαμορφώσεως τοῦ βρεττανικοῦ χαρακτήρος.

Ὁ Ἀγγλὸς ἐγενεῖν ἐνεργητικὸς, ἐγωϊστῆς, κατὰ τὴν εὐγενεστέραν τῆς λέξεως ἐκδοχὴν, διότι τὸ ἠθέλησεν.

Τὸ ἠθέλησεν καὶ τὸ ἐπεδίωξε διὰ τῆς καταλήλου ἐθνικῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδαγωγίας, καθ' ἣς τίποτε δὲν δύναται νὰ ἀντιστῇ. Ἡ κληρονομικότης ἤλθεν ἔπειτα νὰ συνεχίσῃ ὅ,τι ἡ ἐθνικὴ ἐργασία ἐπὶ τινὰς γενεὰς μονίμως καὶ ὁμοιομορφῶς ἐρρυθμίσε. Σήμερον ἡ ἀδάμαστος ἐνεργητικότης, τὸ πρακτικὸν πνεῦμα καὶ ὁ ἄκρατος ἐθνικὸς ἐγωϊσμός ἀπέβησαν δευτέρα φύσις διὰ τὸν ἀγγλικὸν λαόν. Ἄλλ' ἡ φύσις αὕτη ἢ ἐκινδύνευε νὰ ἀλλοιωθῇ, εὐθὺς ὡς ὁ Ἀγγλικὸς λαὸς ἠθέλε παραμελήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀνατροφὴν, συνισταμένην εἰς τὴν διηνεκὴν ἐν ἀπαύσιφ ἐνεργητικότητι ἀπασχόλησιν ἐν ἀρμονικῇ ἀναλογίᾳ τῶν σωματικῶν καὶ πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, καὶ εἰς τὴν ζηλότυπον τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως τήρησιν.

Ὅτι τίποτε σχεδὸν δὲν εἶναι ἀπὸ φύσεως καὶ ἐκ τῶν ἐπιταγῶν τοῦ περιβάλλοντος, ἀποδείξει ὅτι ἡ Ἀγγλία, ἡ ἀπόλυτος σήμερον κυρίαρχος τῶν θαλασσῶν, ἐπὶ τέσσαρας σχεδὸν αἰῶνας ἀπὸ τῆς Νορμανδικῆς κατακτήσεως εἶχε μείνη χερσαία καὶ γεωργικὴ δύναμις, χωρὶς νὰ μετάσχῃ οὐδαμῶς τῶν ἀμυθῆτων ὠφελειῶν ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ Νέου Κόσμου, τῶν ὁποίων ἀπέλαυσαν Ἰσπανοὶ, Πορτογάλλοι, Ὀλλανδοὶ. Ἐμελέτησεν, ἠθέλησεν καὶ διεμόρφωσε τὴν ἐθνικὴν τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ ἀνατροφὴν εἰς τὸ νὰ γείνη κατ' ἐξοχὴν ναυτικὴ καὶ ἀποικιακὴ δύναμις, καὶ ἐγένετο.

¹ Essai de psychologie politique du peuple Anglais, chez Armand Colin. Paris 1901.

'Αλλ' ἐνῶ αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ εἶναι τὰ ἐπιθετικὰ ὄπλα τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, ἐν τῷ περὶ ἐπικρατήσεως ἀγωνιῶν ἠθραξ αὐτοῦ ἄτρητος εἶναι ὁ χαρακτηριστὴρ ἐκείνος, ὅστις καθιστᾷ τοὺς Ἄγγλους μισητοὺς μεταξὺ τῶν ἀντιζήλων αὐτῶν, ὁ ἐθνικὸς ἐγωϊσμός. Οὗτος τὸν σφίζει ἀπὸ τῆς φυλετικῆς ἀναμιξέως μετὰ τῶν πληθυσμῶν, τοὺς ὁποίους κατακτᾷ ἢ ἐφ' ὧν ἐπεκτείνει τὴν ἀποικιακὴν ἐπιρροήν του· οὗτος προστατεύει τὰ ἀγγλικά ἦθη καὶ τὴν περὰδοσιν, συγκεντρῶνων πάντοτε τὸν λαὸν τοῦτον εἰς ἑαυτὸν, αὐτάρκη ἐξ ἑαυτοῦ· οὗτος τὸν προστατεύει ἀπομονώων αὐτὸν ἀσφαλῆστερον καὶ ἀπὸ τὸν πορρωτὸν τῆς Μάγχης ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων ξένου βίου, ἅτινα ἤθελον ἀλλοιώσει τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα· οὗτος τέλος ἐμπνέει εἰς τὸν υπερήφανον τοῦτον λαὸν τὴν πεποθησιν, ὅτι πάντα τοῦ ἐθνικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος ἀπὸ τῶν ἄλλων λαῶν παραλλαγή εἶναι καὶ μία ἐκδηλώσις τῆς ὑπεροχῆς του. Ἔχει δὲ πολλὴν τὴν ἀναλογίαν ὁ χαρακτήρ τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ, πρὸς τὸ τῶν ἡμετέρων προγόνων ἀπᾶς μὴ Ἑλλην βάρβαρος» καὶ πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν «*civis Romanus sum*».

Ἔβλεπον ὅτι ὁ βρεττανικὸς ἐγωϊσμός εἶναι ἡ εὐγενεστέρη τοῦ ἐγωϊσμοῦ ἐκδηλώσις. Διότι δὲν εἶναι ἐγωϊσμός ἀτομικός, ἀλλ' ἐθνικός, καθ' ὅσον ὡς ἄτομον ὑπὲρ πάντα ἄλλον ὁ Ἄγγλος εἶναι κατ' ἐξοχὴν φιλαλλος. Οὐδὲ ἐμποδίζει τὸν Ἄγγλον ὁ ἐθνικὸς αὐτοῦ ἐγωϊσμός τοῦ νὰ παρέχῃ τὴν ἀντίληψιν του ἐνεργὸν καὶ ἀποτελεσματικὴν εἰς τοὺς πάσχοντας καὶ δυναστευομένους λαοὺς εἰς τὰ ἀδικούμενα ἔθνη. Ἀπ' ἐναντίας μάλιστα εἶναι μία τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἐθνικοῦ ἐγωϊσμοῦ τῶν Ἄγγλων τὸ πρωτοστατεῖν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀδυνάτων.

Ὁ ἐθνικὸς ἐγωϊσμός τῶν Ἄγγλων εἶναι τὸ μέγιστον τῶν κεφαλαίων τοῦ λαοῦ τούτου, μεγαλύτερον καὶ αὐτοῦ τοῦ οικονομικοῦ αὐτοῦ πλούτου. Αὐτὸς ἀκονίζει διηνεκῶς τὴν φιλοπατρίαν, αὐτὸς προτάσσει φράγμα ἀνυπερέβλητον τὴν βρεττανικὴν υπερηφάνειαν κατὰ τῆς εἰσβολῆς ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Αὐτὸς καθιστᾷ διηνεκῶς πάντα Ἄγγλον ὅπου γῆς καὶ ἂν εὐρίσκειται θεματοφύλακα ζηλότυπον καὶ ἄγρυπνον τῆς τιμῆς, καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος του. Διὰ τοῦτο οἱ ἀντιζήλοι λαοὶ κυρίως κατ' αὐτῆς τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀγγλικοῦ χαρακτήρος καταφέρονται, διότι ἐμφύτως αἰσθάνονται ὅτι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ ἰσχυρότερον ὄπλον τοῦ λαοῦ τούτου.

Ἐπέμεινα εἰς τὴν ἔξαρσιν τοῦ βρεττανικοῦ ἐγωϊσμοῦ, διότι δὲν εἶναι ἄσκοπος ἡ ψυχολογία αὐτῆς χαρακτήρος τόπον πρὸς τὸν ἰδικὸν μας ἀντιθέτου· διότι πάντοτε εἶναι καιρὸς οἱ λαοί, οἱ ὁποῖοι ἀνήγαγον εἰς θρησκείαν τὴν ξενολατρείαν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουν ἄνθρωποι διὰ τοὺς ὁποίους ἄκρον ἄκρον πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ἀπομίμησις τῶν

ξένων ἐλαττωμάτων, καὶ ἄλλοι — ὀλίγοι εὐτυχῶς ἀκόμη, — οἱ ὁποῖοι περιφρονοῦν καὶ αὐτὴν τὴν γλώσσαν τῶν ἡ ἀποκρύπτουν ἀπέναντι τῶν ξένων τὴν ἐθνικότητά των, νὰ ἀναμετροῦν τὴν δύναμιν τὴν ὅποσαν ἐγκλείει ἡ θρησκεία τῆς πατρίδος, ἀναγομένη τὸσον ὑψηλᾶ, ὥστε τὸ ἔσχατον ἄτομον, ὁ ταπεινότερος πολίτης, καὶ ἐν τῷ δημοσίῳ καὶ ἐν τῷ ἰδιοτικῷ καὶ ἐν τῷ οἰκογενειακῷ βίῳ, ὅπου τοῦ κόσμου καὶ ἂν εὐρίσκειται, νὰ πιστεύῃ ὅτι περικλείει ἐν ἑαυτῷ, ἐν τῷ ταπεινῷ προσώπῳ του, ὅλην τὴν δόξαν, ὅλην τὴν δύναμιν, ὅλην τὴν υπερηφάνειαν τῆς πατρίδος του.

ΕΜΜ. Ν. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΤΟ ΕΝΔΥΜΑ ΚΑΙ Η ΓΛΥΠΤΙΚΗ

Κοινῶς εἶναι παραδεκτὴ ἡ ἀλήθεια, καθ' ἣν τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἡ ἀρχαία γλυπτικὴ, καὶ ἐπομένως τὴν ἀδιαφιλονίκητον αὐτῆς ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῆς νεωτέρας γλυπτικῆς, ὑφείλει εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀρχαίου βίου, ὅστις, ἀναπτυσσόμενος, κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν ὑπαίθρῳ, καὶ διαμορφούμενος δημοσίᾳ εἰς τὰς παλαιάστρας καὶ τὰ λύκειαι, δὲν ἐξωραΐζε μόνον ἐν ὑγείᾳ καὶ εὐρυθμίᾳ τὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ, ἀντιθέτως πρὸς τὸν σύγχρονον βίον, γυμνὰ καὶ καταφανῆ περεῖχε ταῦτα ὑποδείγματα, πρὸς ἐμπνευσιν τῆς καλλιτεχνικῆς συγκινήσεως καὶ ἀνάπλασιν τοῦ ἰδεώδους. Καὶ ὅχι μόνον τὸ ἀρχαῖον σῶμα, ἀλλ' εὐαρμοστός πρὸς ἐκεῖνο καὶ τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα, πεπλασμένον συμφώνως πρὸς τοὺς αἰθιῶς νόμους τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς ὠριότητος, εἶναι τὸ μόνον κατάλληλον πρὸς ἀναπαράστασιν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἁρμονικὴν συνοδείαν τῆς ἀπεικονιζομένης μορφῆς, ἀντιθέτως πρὸς τὸ νεώτερον φέρεμα, τὸ δυσειδές καὶ μόνον τὰς ἀνάγκας πρακτικῆς τινος χρησιμότητος πληροῦν παρ' ἡμῖν. Καὶ ἀπεπειράθη μὲν ἡ νεωτέρα γλυπτικὴ, ἰδίως κατὰ τὴν περίοδον καθ' ἣν ἤμικρον ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ τῇ τέχνῃ αἱ ἀρχαὶ τοῦ πραγματισμοῦ, νὰ περιβάλλῃ τὰ πλάσματα αὐτῆς διὰ τοῦ νεωτέρου ἐνδύματος, ἀντι τῶν μέχρι τοῦδε γυμνῶν ἢ ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον ἡμφιεσμένων περικελεύσεων αὐτῆς, πιστεύουσα ὅτι οὕτως ἐξυπηρετεῖ τὴν ἰδέαν τῆς ἀληθείας, τῆς ζωῆς, καὶ ἐπομένως τῆς ὠριότητος· ἀλλ' ἤδη ὅτε παρατηρεῖται αἰσθητῆ ὕφεσις εἰς τὰς ἐμπνεύσεις ἐκ τῆς θετικῆς καὶ ὑλιστικῆς φιλοσοφίας ἐν τῇ τέχνῃ, καὶ βαθμιαία τις ἐπέκτασις καὶ ἐνθουσιώδης ἀνάστασις πρὸς τὴν οὐνευρόλησιν καὶ πρὸς τὸ ἰδεώδες, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῶν θιασωτῶν τοῦ κληθέντος νεοιδανισμοῦ, ἡ σύγχρονος γλυπτικὴ διὰ τῶν τελεμνηστέρων καὶ τῶν μᾶλλον πρωτοτύπων αὐτῆς ἀντιπροσώπων δεικνύεται εἰσνεῖ ὀργῶσα νὰ ἐπι-

στρέψῃ εἰς τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ γυμνοῦ καὶ τὴν παραδοχὴν τῆς ἀρχαίας ἀμφιέσεως ἢ τῆς ἐπὶ τὸ ἀρχαιότερον ἐξιδανικεῦσεως τῆς νεωτέρας τοιαύτης. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ τοῦ ἔτους τούτου καλλιτεχνικῇ Ἐκθέσει τῶν Παρισίων, οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν γλυπτῶν ἀπέριψαν τὸ σύγχρονον ἐνδύμα. Ὁ μεγάλωφός Βικτωρ ἐλάξευσε τὸν Βικτωρ Οὐγκιὸ ὑλόγυμνον. Τὸν αὐτὸν μέγαν ποιητὴν ἕτερος γλύπτης, ἐν τεληρηῷ ἀναχρονισμῷ, παρέστησε καθήμενον καὶ κεκλυμμένον ὑπὸ εὐρέως μανδύου, ἀποκρύπτοντος τὸ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα. Τοῦ «Ἀλφόνσου Δαυδέ», ἔργου πολὺ ἐπαινούμενου, τοῦ Saint-Marcel, καλύπτει τὰς κνήμας, μέχρι τοῦ κορμιῦ, πλατὺ σκέπασμα· μόνον ἡ ἐκφραστικωτάτη κεφαλὴ τοῦ συγγραφέως ἀναδύεται ἐκείθεν φωταυγῆς ὡς ἀπὸ νέφους. Τὸ «Ἰννημῆτον τῶν νεκρῶν», ἀξιοθαύμαστον καλλιτεχνικὸν τοῦ Βαρθολομῆ, σύγκειται ἐκ συμπλεγμάτων, ἢ γυμνῶν ἢ ἀρχαίων τὴν περιέσλην.

Βαθῶς καὶ εὐγλωττος ἐξηγητὴς τῆς συγχρόνου τάσεως τῆς γλυπτικῆς ἐν Ἑλλάδι ἀνεφάνη ἐν τῇ νεωτάτῃ ταύτῃ τῆς «Ἐπιθεωρήσεως τῶν δύο Κόσμων» ὁ κ. Ροβέρτος Δὲ Λὰ Σιζερὰν, ὁνομαστός τεχνοκρίτης, γνωστός ἐκ τοῦ περὶ τοῦ μεγάλου Ρουσκίν βιβλίου του, τοῦ χαρακτηριστικῶς ἐπιγραφομένου «Ἡ θρησκεία τῆς Καλλιτεχνίας». Ὁ κ. Δὲ Λὰ Σιζερὰν ἐξαιρεῖ τὴν πρὸς τὸ γυμνὸν καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον τῶν συγχρόνων καλλιτεχνῶν, ὡς ὑπαγορευομένην ὑπὸ τῶν ἀπραγράπτων νόμων τῆς καλαισθησίας, ὁρμῆς δὲ καταφέρεται κατὰ τοῦ νεωτέρου ἐνδύματος, τοῦ ὁποῖου τὴν καλλιτεχνικὴν ἀσχημίαν μετὰ περιέργου ἀκριβείας ἀναλύει.

Τὸ σύγχρονον ἐνδύμα, κατὰ τὸν τεχνοκρίτην τοῦτον, εἶναι ἐλάχιστον γλυπτικόν. Ἐν πρώτοις εἶναι ὀρειομορφον· στερεῖται, κατὰ τὸ πλεῖστον, σκιῶς καὶ φωτός. Ἐκεῖ ὅπου τὸ ἀνθρώπινον σῶμα βαθύνεται, κοιλῶται, πτυχεύεται, καμπυλοῦται, ἐκεῖ ὅπου εἶναι πολυέδρον, ἀνάγλυφον, κυματιστόν, εὐστρεφον, σκιῶδες, ἢ ρεθιγκότα εἶναι μία καὶ ἡ αὐτῆ· μονόσχημος· κυλινδροειδῶς ἀναλλοιώτως. Νομίζει τις ὅτι ὁ ράπτῃς διορθώνει τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, καὶ διδάσκει τὴν φύσιν πῶς ἔπρεπε νὰ κατασκευάσῃ τὰς κνήμας.

Τὸ νεώτερον ἐνδύμα εἶναι ἐπιτετηθευμένον· οὐ μόνον ἀποκρύπτει τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, ἀλλὰ καὶ τὴν διαστρεβλώνει. Τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα, χλαμύδες καὶ τῆβεννοι, εὐθὺς ὡς ἀπορροφῶσι τοῦ σώματος, εἶναι ἡμερφα. Ἐνῶ τὸ νεώτερον ἐνδύμα εἶναι πλήρης γελοιογραφία τοῦ ἀνθρώπου, με κνήμας, βροχιόνας, λαϊμόν, ὡς ἐκεῖνος· ἀνθρωποειδῆς πύθλος.

Ὁμοιόμορφον, ἐπιτετηθευμένον, καὶ πρὸς τοῦτο ἀμετάβλητον. Ἐνῶ αἱ μεγάλαι γραμμὲς τῆς τῆβένου, κυματιζούσης ἢ συνθλιβομένης περὶ

τὸ σῶμα, ποικιλοτρόπως μεταλλάσσονται, συμφώνως πρὸς τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς κινήσεις τοῦ φέροντος αὐτὴν ἱερέως ἢ παλαιστοῦ ἢ ρήτορος ἢ δικαστοῦ, τὸ σακκάκι καὶ τὸ φράκον μένει ἀναλλοιώτως, εἴτε πολιτευτῆς, εἴτε ἰατρός, εἴτε ξιφομάχος, εἴτε ποιητῆς περιβάλλεται τοῦτο. Ἄδιαφορὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον καλύπτει.

Ἡ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται καὶ εἰς τὸν τρόπον ἐπι καθ' ὃν κινεῖται ὁ ἄνθρωπος διὰ τὰ περιβάλλοντα. Συγκρίνατε Ἄραβον ἐνδεδυμένον, μετ' Ἑβραίου φοροῦντος τὸν ἐπανδύτην του. Ὁ πρῶτος διαγράφει ὠραίαν, κυκλωτερῆ, εὐστρεφον, ἀπλήν κίνησιν, σύμφωνα πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Ὁ δευτέρος πρὸς τοῦτο καταβάλλει οἰκτρὰν καὶ γελοῖαν προσπάθειαν. Προτείνει κατὰ πρῶτον μετέωρον τὴν μίαν χεῖρα, ἔπειτα τὴν ἄλλην, ἀγωνιζόμενος ὡς ἐν ἀπογνώσει διὰ τὰ εὐρη τὰ μανίκια τοῦ φορέματος· ἔπειτα γέρνει τὴν ράχιν του καὶ κλονίζεται ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω ὄλας, καὶ φαίνεται ὡς βυρὺ πτηνῶν, δοκιμάζων νὰ πετάξῃ, ἢ ὡς ἀδέξιος κλυμυθῆς πνιγόμενος. Καὶ ἰδοὺ ἡ διαφορά τῶν δύο ἐνδύματων. Ὁ ἀρχαῖος προσήρμοζε τὸ φέρεμά του εἰς τὸ σῶμά του. Ὁ νεώτερος ἀναγκάζεται νὰ προσαρμόσῃ ἑαυτὸν εἰς τὸ φέρεμά του.

Τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα δὲν εἶνε κακομορφον, κατὰ τὴν μορφήν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος· οὐδεμίαν μορφήν ἔχει· δὲν εἶναι τίποτε ἐξ ἑαυτοῦ· οφείλει τὰ πάντα εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἄνθρωπου, ὅπερ περιβάλλει. Ἐλαφρὸς τις πέπλος, καλύπτρα κατὰ γῆς ἐρριμμένη, εἶναι τι ἄμορφον, ὡς ὄγκος ὕδατος· ἀλλὰ τεθειμένη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς γυναικός, κίττουςα ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐπὶ τῶν στηθῶν, καὶ μέχρι τῶν ποδῶν, καθίσταται ἀπείρας πλαστικὸν ἐνδύμα. . . . Ἡ κίνησις ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον ἐνδύμα εἶναι ὡς λίθος ριπτόμενος εἰς τὸ ὕδωρ· μέχρι τῶν ἀκροτάτων, συγκεντρωτικαὶ φρικιάσεις ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑποδεικνύουσι τὴν παραχθεῖσαν κίνησιν. Ἡ κίνησις, μετὰ τὸ σύγχρονον ἐνδύμα, εἶναι ὡς λίθος ριπτόμενος εἰς τὴν ἄμμον· ἐλαφρὰ ταραχὴ παράγεται, καὶ τίποτε ἄλλο.

Καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ περισπουδάστου ἀρθροῦ ἀπευθύνει ἐν τέλει τὴν ἐξῆς παραίνεσιν εἰς τοὺς καλλιτέχνους:

— Μὴ φροντίζετε διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῶν ἠθῶν ἢ τῶν κοινωνιολογικῶν βλέψεων τῆς ἐποχῆς σας. Φροντίζετε μόνον νὰ ἀναπαριστᾶτε ὅ,τι εὐρίσκετε ὠραῖον εἰς ὄλας τὰς ἐποχάς, συμφώνως πρὸς τὰς ἰδικὰς σας βλέψεις, ἀδιαφοροῦντες ἂν αὐταὶ πηγάζουσιν ἐκ τῆς κοινωνίας μεταξὺ τῆς ὁποίας ζῆτε. Ἔσπε εὐλικρινεῖς, δηλονότι ἔσπε καλλιτέχναι· ἀνήκετε εἰς τὴν ἰδικὴν σας τέχνην, πρὸ τοῦ νὰ ἀνήκετε εἰς τὴν ἐποχὴν σας! Μὴ σὰς ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸν δρόμον σας ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ σὰς εἴπουν ὅτι αἱ ἀρχαῖοι ὑπῆρξαν μεγάλοι, διότι ἐξέφρασαν τὴν φυλὴν των, τὴν ἠθι-

κὴν των, τὰ ἤθη των, τὴν ζωὴν των. Ἰσως εἶναι τοῦτο ἀληθές, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένον, καί, ὡς πᾶσα ὑπόθεσις, δὲν δύναται νὰ σᾶς χρησιμεύσῃ εἰς τίποτε. Ἀπλῶς χωρεῖτε πρὸς ὅ,τι σᾶς φαίνεται ὠραῖον, ὡς ὁ ποταμὸς χωρεῖ πρὸς τὴν θάλασσαν, ὡς τὸ πτηνὸν πετᾷ πρὸς τὸν ὄριμον στάχυν. Ἄν ἡ χλαμὺς σᾶς ἀρέσκῃ κάλλιον τῆς ρεδιγκότας, μὲ τὴν χλαμύδα περιβάλλετε τὸν ἥρωά σας. Μειδιάματα θὰ ὑποστήτε ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἀλλ' οἱ αἰῶνες θὰ διατηρήσωσι τὸν ἥρωά σας, διότι ὁ ἥρωας ὑμῶν δὲν θὰ τιμηθῆ ὡς μέγας ἢ μόνον διότι τὸν ἐπλάσατε ὠραῖον. Ἵολμᾶτε πάντα τὰ ἀνακόλουθα, ἂν ταῦτα ἐξυπηρετῶσι τὸν σκοπὸν ὑμῶν. Ἀπωθεῖτε πᾶσαν λογικὴν, ἂν αὕτη παρουσιάζεται ὑπὸ ἄχαριν τύπον. Καί πιστεύετε ὅτι οὐδεμία θεωρία ἀντέχει πρὸ τῆς καρπύλης ὠραίου βραχίονος στῆθέντος χάριν τῆς ἰσορροπίας τοῦ ἀμφορέως, — καί καμμία πρόθεσις δὲν ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἀβρὰν πτυχὴν τὴν προσπίπτουσαν ἐκ τῶν ὤμων μέχρι τῶν ποδῶν καὶ τοῦ ταπεινοτάτου εἰδῶλου τῆς Ἵανάγρας!

II.

ΠΡΟΣΕΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ¹

[Ἐκ τοῦ Καίσαρος Λομπρόζου κατὰ μετάφρασιν Χ. Ἀνδρῆου].

Οὐδέποτε, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν, ἐν Βενετία ἐπακράτησε πραγματικὴ τιμαριωτικὴ κυριαρχία, οὐδ' ἠγείροντο αὐτόθι, ὅπως ἐν Βερώνῃ, Φλωρεντία, Ρώμῃ, μὲγαλα ἢ πύργοι ὠχυρωμένοι οὐδέποτε ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῇ τὸ ἔθιμον τῆς Θεοδικίας ἢ τὸ τῆς μονομαχίας, ὅπως ἐν ἄλλαις ἐλευθέραις πολιτείαις, οὔτε ἐγένετο διάκρισις ἐν τοῖς θεσμοῖς καὶ ἐν ταῖς ποιναῖς (ὅπως ἐν Πίση) ἀναλόγως πρὸς τὰς διαφορὰς τῶν πολιτῶν τάξεις. Ἀπ' ἐναντίας ἐγένοντο ἀληθῆ κατ' ἀρχὰς δημοψηφίσματα, ἥτοι ἐκκλησίαι ἀποφασιζούσαι, ἐνθα ὁ λαὸς συνηδρίαζεν ἐν ὑπαίθρῳ, μετὰ τῶν δημάρχων καὶ τοῦ Δόγου, τὰ οὕτως καλούμενα Giudici del Comune o del Palazzo. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ ἱερεῖς διορίζοντο παρὰ τοῦ λαοῦ, ὅστις καὶ προέβαινε εἰς τὴν καθύπερθε αὐτῶν, ὡς ἄν τις καθίσταντο ἀντιδημοτικὴ ἢ ἐπικίνδυνος. Ἡ ἠρησκευτικὴ μάλιστα ἀνεξαρτησία περιεσώθη ἐπὶ χρόνον πολὺν ἐν τῇ Δημοκρατίᾳ ὡς ὅσας ἐν τῷ μέσῳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐρήμου, χάρις δ' εἰς αὐτὴν οἱ αἰρετικοὶ καὶ οἱ Ἰβηραῖοι εὗρον αὐτόθι ἰδιαιτέραν προστασίαν, ἐφ' ὅσον τὸ ἐπέτρεπον οἱ καιροί. Ὅτε δὲ ἡ χαλεπότης αὐτῶν ἐπέβαλε καὶ ἐκεῖ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἰερᾶς Ἐξουσίας, ἐγαλιναγωγῆθη αὕτη ὅπως

δήποτε, τεθείσα ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δόγου καὶ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα· μάλιστα ἐπὶ πολλὰ ἔτη οἱ Βενετοὶ κατώρθωσαν ὅπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐκείνῳ παρεδρεύωσι καὶ δικασταὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, μὴ συμμερίζομενοι βεβαίως τὴν Θεοληψίαν καὶ τὴν δαιμονοφοβίαν τῶν κληρικῶν ἱερεξαστῶν.

Βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον, μετὰ τὸ 1280, ἢ μάλλον τὸ 1310, ἡ λαϊκὴ ἐξουσία περιορίσθη ὡς ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου, ὀλοτελῶς δ' ἐξηφανίσθη κατόπιν κατὰ τὸ 1472. Ταῦτα πάντα ὁμοῦς ἐγένοντο ἄνευ κλονισμῶν καὶ ἄνευ ἐξάψεων. Ὁ γενόμενος διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου περιορισμὸς, ἐξ οὗ ἡ πολιτικὴ κυριαρχία περιήλθεν εἰς χεῖρας ἀληθοῦς ὀλιγαρχίας, παρεσκευάσθη διὰ πολλῶν ἄλλων μέτρων. Οὕτω, λόγου χάριν, ὁ λαὸς ἐστερήθη τῆς ψήφου διὰ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Μείζονος Συμβουλίου, εἶτα διὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δόγου καὶ τῶν ἀρχόντων ὑπὸ ἐκλογέων τετάρτου ἢ καὶ ἔκτου βαθμοῦ, ἀκολουθῶν διὰ τοῦ ὀλοσχεροῦς ἀποκλεισμοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου, καὶ πάλιν ὕστερον διὰ τῆς σπανιωτέρας ὁσημέραι συγκλήσεως τῆς ὀμηγύρεως τοῦ λαοῦ, τῆς Ἐκκλησίας τουτέστιν, ἥτις καὶ κατηργήθη ὀλοτελῶς τὸ 1423, καθορισθέντος ὅτι οἱ ὑποψήφιοι τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου δὲν εἶχον ἀνάγκην τῆς λαϊκῆς ἐγκρίσεως. Κατὰ δὲ τὸ 1472 καὶ αὐτοὶ οἱ τύποι καὶ αἱ λαϊκαὶ ὀνομασίαι κατηργήθησαν, ὀνομασθείσης τῆς Κυβερνήσεως οὐχὶ πλέον Δήμου, ἀλλὰ Κυριαρχίας (Duminitio). Ἔσλος δὲ τὸ 1618 ἐξηριστοκρατίσθησαν ὡς καὶ τὰ ὀλίγα εἰς τὸν λαὸν ἀπομεινάντα ἀξιώματα, ἰδίως δὲ εἰς τὰ δημαρχεῖα καὶ τὰς ἱπαρχίας.

Ἄλλ' ἐκτός τοῦ ὅτι ἡ ὀλιγαρχικὴ αὕτη μεταβολὴ συνετελέσθη βραδύτατα, δὲν ἐπηκολούθησεν ἄνευ σοβαροτάτων λαϊκῶν ἀντιδράσεων, ἐκδηλωθεισῶν ἐν ταῖς συνωμοσίαις τοῦ Πουκού (1300), τοῦ Βαϊμόντε Ἰσιπόλου καὶ τοῦ Φαλιέρου.

Ἄλλως τε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ὀλιγαρχικῇ Βενετίᾳ οὐδέποτε ἐπέλειψε ποῖός τις ἀνώτερος σέβασμός πρὸς τὸν λαόν, ἀνώτερος βεβαίως τοῦ δεικνυμένου σήμερον, ὅτε τσακῆτα λέγονται περὶ δημοκρατίας καὶ ἐλευθερίας καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ταπεινοὺς, χωρὶς νὰ λαμβάνηται περὶ αὐτῶν σοβαρὰ τῆ ὄντι πρόνοια. Οὕτως ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τὴν τόσον ὀλιβαίαν διὰ τὸν βενετικὸν δῆμον, τὸ 1300, διορίσθησαν τὸ πρῶτον οἱ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου ἐκλεγόμενοι ἄρχηγοί, αἵτινες ὤφειλον νὰ ὑπερασπιζώμενοι ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης τοὺς ἀθρώπους τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς παρανομίας τῶν ἰσχυρῶν. Κατὰ δὲ τὸ 1363 — 1368 ἐξελέγησαν οἱ ἄρχοντες οἱ δικαιοδόμοι, ἐντεταλμένοι νὰ ἐπιτηρώσι τὰ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συμφωνιῶν ὑπὲρ τῶν ἐργαζομένων εἰς

τὰ ἐργαστήρια παιδῶν καὶ ἐπὶ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγαθῆς συμπεριφορᾶς. Οἱ τεχνίται ἀπηλλάσσοντο τοῦ φόρου· τὸ δὲ 1750 ἐλήφθησαν μέτρα κατὰ τῶν πωλούντων ἐρθηρμένον ἀραβόσιτον, μέτρα ἅτινα δὲν κατώρθωσα διὰ τῶν γραφομένων μου ὥστε νὰ ληφθῶσι καὶ παρὰ τῆς λεγομένης Ἐλευθέρας Ἰταλίας¹. Ἐγένετο σκέψις ὡς καὶ περὶ περιορισμοῦ προσέτι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὠρῶν τῆς ἐργασίας, αἵτινες βεβαίως κατὰ τὸν χειμῶνα δὲν ἦσαν πλείονες τῶν ἐννέα, ἀναγγελλόμεναι διὰ τοῦ κώδικος τοῦ Ριάλτου. Τὸ 1537 συνέστη ἡ θέσις τῶν συνηγῶν τῶν Ἰνδιῶν. Αἱ ποινικαὶ δίκαι πάντοτε διεξήγοντο δημοσίᾳ καὶ διὰ ζώσεως· ἦσαν δὲ διωρισμένοι ἐπιτηρηταὶ ἐπὶ τῶν τροφίμων, ἐπὶ τῆς ὑγιεινῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀπολυμάνσεως τῶν ρυκῶν. Πᾶσα ὑπερβολικὴ ἐπέμβασις τοῦ Δόγου ἤδη ἀπὸ τοῦ 1200 προὐβλέπετο καὶ ἐπιτηρεῖτο ὑπὸ τῶν λεγομένων Ἰλέγκτων τῆς Δουκικῆς ὑποσχέσεως, αἵτινες κατὰ τὸν θάνατον ἐκάστου Δόγου ἐξήλεγχον τὰς πράξεις αὐτοῦ καὶ προὔτειναν μέτρα θεραπείας, συντελοῦντα διαρκῶς εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ.

Ἐν ταῖς ἡπειρωτικαῖς ἱπαρχίαις τὰ δημαρχεῖα ἦσαν διοργανωμένα δημοκρατικῶς, ὅπως ἄλλοτε τὸ Μέγα Συμβούλιον τῆς Βενετίας. Οὕτως ἐν Βεργόμῳ, ἐπὶ παραδείγματι, ἐξελέγετο Συμβούλιον ἐξ 92 μελῶν διοικοῦν τὸν Δῆμον, παραμένον δ' εἰς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τριάκοντα καὶ δύο μῆνας. Δύο συνήγοροι, αἰνεῖ δημαρχοὶ, ὤφειλον νὰ ὑπερασπιζώμενοι παρ' αὐτῶν τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, δύο δὲ πολῖται νὰ ἐξελέγγωσι τὴν διαγωγὴν τῶν διαφορῶν λειτουργῶν μετὰ τὴν λήξιν τῆς διαρκείας τῆς ἀρχῆς των· ἢ ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον μεταβολὴ τῶν δημαρχείων ἐπῆλθε βραδύτατα, περὶ τὸ 1600.

Μετ' ὅλην δὲ τὴν βραδύτητα ταύτην ἡ μεταβολὴ δὲν συνετελέσθη ἄνευ ἀντιδράσεων σφοδρότατων καὶ ἐπαναστάσεων, καταπινευσῶν διὰ τῆς βίας, ἢ, ὅπερ χεῖρον, κατευνασθεισῶν ὡς ἐκ τῆς προόδου τῶν κατακτήσεων χωρὶν ἡπειρωτικῶν ἢ νήσων ἀπομειμακρυσμένων· διότι αἱ κατακτήσεις αὐταὶ οὐ μόνον τὸν κατώτατον λαὸν ἀπασχόλησαν ἀπὸ τῆς διεκδικήσεως τῶν ἑαυτοῦ δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀπέτρεψαν ἀπὸ τοῦ ἀληθοῦς σκοποῦ, πρὸς ὃν ὤφειλε ν' ἀποβλέπη ἡ βενετικὴ Κυβέρνησις, ἀπὸ τῆς ναυτικῆς τουτέστι προόδου. Ἀναμιχθείσα ἐξ αὐτῶν εἰς πολέμους ἡπειρωτικοὺς κατὰ Οὐγγῶν, Ἑλλήνων, Λομβαρδῶν καὶ Φράγκων, δὲν ἠδύνατο νὰ διεξάγῃ ἄλλως αὐτοὺς ἢ διὰ μισθοφόρων καὶ διὰ δολίων συμμάχων, ὅθεν ἀπώλεσε τὴν πραγματικὴν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς βάσιν.

¹ V. Lombroso: Trattato clinico della pazzia, Torino, 1880.

II. Παρακμή.

Ὅτι δὲ αὐταὶ πραγματικῶς ἦσαν καὶ οὐχὶ ἄλλαι αἱ ἀληθεῖς αἰτίαι τοῦ Βενετικοῦ μεγαλείου, συνάγεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι βλέπομεν, καθ' ὅσον αὐταὶ ἐξαφανίζονται βαθμηδόν, νὰ ἐπέρχηται καὶ ἡ παρακμή. Πρὸ παντός παραλλήλως πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας ἀναπτύσσεται ὁσημέραι περισσώτερον τὸ πάθος τῶν κατακτήσεων, ἡ πληγὴ ἢ ἐνυπάρχουσα ἐκ κληρονομικότητος παρὰ τοῖς λαοῖς καὶ παρασκευάζουσα τὸν ὀλεθρον αὐτῶν· δι' αὐτοῦ ἡ Βενετία ἀπώλεσε βαθμηδόν τὸ πνεῦμα τῶν ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων, δι' ὧν καὶ μόνον προήγετο εἰς μεγαλείον, καὶ ἐξ ὧν ἐνισχύετο δι' ἔργων καὶ ἐδικαιολογεῖτο ἡ ἀριστοκρατικὴ ἐπαρσις. Οὕτως ὁ διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Μεγάλου Συμβουλίου περιορισμὸς (1310) συμπίπτει μετὰ τοῦ κατὰ τῆς Παιδοῦς πολέμου. Οὕτως ἡ κατάργησις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἐπῆλθεν ὀλίγον τι βραδύτερον τῶν τεραστίων πολεμικῶν ἔργων τῶν ἐπιχειρηθέντων παρὰ τοῦ Φόσκαρη. Σημειωτέον μάλιστα ὅτι ἡ πρώτη ἀποπειρὰ τῆς τυραννίας τοῦ Κανδεάνη (976) συνεδυσάθη πρὸς τὴν αὐξήσιν τῶν ὀπλοφόρων καὶ εἰς ἀποπειρὰς περὶ κατακτήσεων, ἐξ ὧν δὲν ἐθαμβώθη ὁ εἰσέτι συνετὸς ἐκείνος λαός. Ἄλλ' ἐξαναστάς διεσκορπίσεν τοὺς δορυφόρους καὶ ἐθανάτωσε τὸν μαχητὴν τὸν ἐπιδιώκοντα τὴν τυραννίδα καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἀνάκτορον καὶ ἔσυρε τὸ πτώμα αὐτοῦ εἰς τὸ σφαγεῖον.

Ὅθεν διττῶς δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ὅτι ἡ παρακμὴ ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας, εἶτε διότι ἐνεκα ταύτης δὲν ἐπετράπη νὰ καρποφορήσωσι πλείστα ὅσαι διάνοιαι εὐφυῶν ἀνδρῶν μὴ σκόντων τὸ εὐτύχημα νὰ γεννηθῶσιν ἐξ εὐπατριδῶν, εἶτε διότι μετετεπίσθη ὁ πραγματικὸς ἄξων τῆς δευθύνσεως τοῦ λαοῦ ἐκείνου, καθωδήγει δὲ αὐτὸν εἰς τὸ ἐξῆς πρὸς κατακτήσεις ἡπειρωτικὰς ἐπὶ διαταρᾶξιν τῶν οικονομικῶν τῆς χώρας καὶ ἰδίως τῶν πνευμάτων, τοῦτο δὲ καθ' ἣν ἐποχὴν ὡς ἐκ τῶν μεγάλων γεωγραφικῶν ἀνακαλύψεων εἰς ἄρμεσον ἐξέπτετο κίνδυνον τὸ ἐμπορικὸν μονοπώλιον τῶν ἀσιατικῶν καὶ ἀφρικανικῶν παραλίων, ἕως τότε ἀποκλειστικῶς ἀνήκον εἰς τοὺς Βενετούς.

Ἡ παρακμὴ τῆς Βενετίας δὲν προήλθεν, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ρωμαννί, ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλ' ἐκ τῆς ὀλονέν αὐξήσεως ἀναλογίας τῶν ἡπειρωτικῶν κατακτήσεων, ἐξ ὧν ἀπομακρυνομένη βαθμηδόν τῆς θαλάσσης, περιεπλέκετο εἰς τὰς περιπετείας τοῦ πολέμου, ἀπονεκρῶντος ὑπέρογκα κεφάλαια, ἠναγκαζέτο δὲ νὰ ἐπιβάλλῃ νέους φόρους καὶ νὰ μετέρχηται νέας ὀμότητας πρὸς τοὺς λαούς. Ἐκ τούτου δὲ προέκυψαν καὶ αἱ τιμαριωτικαὶ καταπιέσεις καὶ ἡ διατάραξις τῆς δημοσίας ἀσφαλείας, δεινὰ

¹ Ἰδε σελ. 188.

άτινα μόνη ή Βενετία εκ των εν Εύρώπη χωρών δέν είχεν ακόμη δοκιμάσει. Η καταπίσις προς εσπραξιν των φόρων έφθασε μέχρι του σημείου ώστε ν' απογομνώνται αι γυναίκες διά της βίας από των εσθήτων αυτών και ν' αφαιρούνται τὰ κλειθρα από των θυρών των οικιών των χωρικών· διό ούτοι, καθά συμβαίνει νύν εν Τουρκία, και εν πάσαις ταίς χώραις ταίς δεινοπαθούσαις εκ της στρατοκρατίας, όπως εν τῇ αρχαίᾳ Ρώμῃ και εν Αιγύπτῳ, εγκατελιμπανον τους άγρους των· ο πληθυσμός ήλαττώθη κατά 80,000 άνδρων μόνον εν Φριούλοις κατά τὸ 1590, περί τους 25,000 δὲ άγροι έμειναν άκαλλιέργητοι. Οι συνεχείς και άγρονοι πόλεμοι ού μόνον προς τους Τούρκους και τους Μαύρους, ού μόνον προς τὰς ναυτικές Δημοκρατίας, προς άς και ο άγων θά ήτο ίσως επιτετραμμένος χάριν της έμπορικῆς επικρατήσεως, αλλά προς τὴν Ισπανίαν, προς τὴν Φλωρεντίαν, προς τὸν Πάπαν, προύκάλεσαν εν πρώτοις μὲν τὸν συνασπισμὸν τῶν πρωτευσσῶν Δυνάμεων, εἶτα δὲ τὰς ήττας, άκολουθῶς τὴν άσταθῆ και αντιφατικὴν πολιτικὴν, τὴν ἐπιζήτησιν περὶ τὸ διατελεῖν φιλιως προς πάντας, ἐξ ἧς εν τέλει ή Βενετία κατέστη τοῖς πᾶσιν ύπατος. Ἐπομένως ο μέγας πλοῦτος αὐτῆς ἐξηντήθη. Ἐν αρχῇ, κατά τὸν ΙΔ' αἰώνα, δέν τὸ συνηθάνθησαν ως εκ τοῦ ὄγκου τῶν πεσωρευμένων αὐτοῖσι θησαυρῶν· αλλά κατά τὸν ΙΕ' αἰώνα κατάδηλα ἐφάνησαν τὰ συμπτώματα. Οι έργαται τοῦ Ναυστάθμου από χιλίων και νοημόνων, ήλαττώθησαν εἰς 450 άσώτους και άμαθείς· σὺν τῇ εὐημερίᾳ δὲ, τῷ πλούτῳ και τῇ άμοιβαίᾳ εμπιστοσύνῃ ήλαττώθη και ή ελευθερία. Η Ἰερὰ Ἐξέτασις εὐρε τέλος ευκαιρίαν νὰ ἐγκατασταθῇ πληρέστατα, ως και αὐταί αι ελευθερίαι άπωλείσθησαν, ἐγκατεστάθη δὲ ὀλιγάρχικὴ τυραννία μᾶλλον αὐστηρὰ και φιλύποπος ἢ ή μοναρχική.

Θ'. Γενικὸν συμπέρασμα.

Παραβολή προς τὴν Γένουαν, Φλωρεντίαν, Νεάπολιν, Ἀμάλην, Ὀλλανδίαν

Ὅπως κατανοηθῇ κάλλιον ή σημασία τῶν παρόντων συμπερασμάτων και μὴ θεωρηθῶσι ταῦτα ως αντιφάσκοντα προς ὃ,τι συνέβη εἰς άλλας τῆς Ἰταλίας Πολιτείας, δεόν νὰ ὑπομνήσωμεν ὅτι συμβαίνει εἰς τὰς ἰθνηκὰς και κοινωνικὰς ἐπιδράσεις ὃ,τι και εἰς τὰς βιολογικὰς. Αἱ άφορμαί εύρισκονται πάντοτε συμπεριπελεγμέναι οὕτως ώστε ὅτε μὲν ὑπερισχύει ή μία, ὅτε δὲ ή άλλη· πολλάκις ὁμως αι μὲν τίκτονται ή γονιμοποιούνται ὑπό των δέ· ἐπὶ παραδειγματος, ὁ πλοῦτος πηγάζει εκ τοῦ έμπορίου, τὸ δὲ έμποριον εν μέρει προάγεται εκ της ελευθερίας, ὃ δὲ πολιτισμὸς προάγεται ἐξ άμφοτέρων. Η ελευθερία αὐξάνει τὰ μέσα τοῦ πολιτισμοῦ και τὰ

πλούτη, προστατεύουσα τὴν συναλλαγὴν. Διευκολύνουσα δὲ τὴν ἐλευσιν άλλουδαπῶν καταδικωμένων άλλαχοῦ αὐξάνει τὰ νέα εἶδη τῆς βιομηχανίας και τὴν διάδοσιν αὐτῶν, καθά εἶδομεν εν Βενετία ως προς τὴν τυπογραφικὴν και τὴν μεταξουργίαν, και καθά συνέβη και εν Φλαμανδία και εν Ἑλβετία ως προς τὰς τέχνας τὰς μετενεχθείσας ἐκεῖ ὑπό των Οὐγενότων. Ἐὰ μέσα δὲ τοῦ πολιτισμοῦ αὐξάνουσι πάλιν εκ τοῦ έμπορίου, εκ της εύκολίας περὶ τὴν άπόκτησιν και τὴν διάδοσιν γνώσεων εκ χωρῶν και εἰς χώρας απομεμακρυσμένας· και ἐξ ὑπαμοιβῆς, τὸ έμποριον διαδιδόμενον αὐξάνει τὸν πλοῦτον.

Πᾶσαι αὐταί αι αἰτίαι ἐνήργησαν άθροιστικῶς, μόνον δ' εκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν δύναται νὰ προκύψῃ ή έννοια της ἀληθοῦς πηγῆς τοῦ μεγαλείου της Βενετίας, καθότι ή μὲν ή ή δὲ των εἰρημένων αἰτιῶν μεμονωμένη παρατηρεῖται και εἰς άλλας πόλεις, αἰτινες ὁμως πολὺ ὀλιγώτερον εὐημέρησαν.

Οὕτω, χάριν λόγου, εν Νεαπόλει και ἐτι μᾶλλον εν Καλαυρίᾳ. ή ἰθνηκὴ μίξις μετὰ της λογοθαδικῆς, της γοθικῆς, πρό πάντων δὲ μετὰ της ἑλληνοβυζαντινῆς φυλῆς ήτο τὸσαῦτη, ὥστε ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας οι νόμοι και τὰ δημόσια βιβλία ήσαν γεγραμμένα ἑλληνιστὶ (ἴδε Μανινοῦλα: *Inshisotia sulla Calabria*). Τὸ κλίμα ήτο άριστον, της χώρας αὐτῆς λοφώδους και παραθαλασσίου. Ἄλλ' εν Νεαπόλει ή μίξις δέν ἐπῆλθε κατά τὸ στάδιον της γενέσεως· ή ελευθερία ἐπικράτησε κατά διαλείμματα· τὸ έμποριον αὐτῆς δέν ήτο μέγα, διὰ τοῦτο δέν προήχθη ή χώρα εἰς άκμὴν εἰμὴ ως προς τὰς μουσικὰς τέχνας και τὰς φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Τὸ γεγονός παρατηρεῖται ἐτι κάλλιον εν Ραβέννη.

Ράβεννα. — Και ή Ράβεννα ἐδέησεν εν αρχῇ νὰ παλαίσῃ κατά της θαλάσσης, ὅπως και ή Βενετία. Και εν Ραβέννη ἐπῆλθε μίξις μετὰ πολλῶν άλλων φυλῶν. Ἦτο κατά πρώτον άποικία Θεσσαλική, κατά Στραβῶνα, εἶπειτα σαβινική, κατά Πλίνιον (I', 15), άκολουθῶς ρωμαϊκή· τέλος ἐγένετο ἕδρα τῶν Ἰόθων από τοῦ 413 μέχρι τοῦ 553, κατόπιν τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ 185 ἐτη και των Λογγοβάρδων ἐπὶ 31 ἐτη, εἰς ὅτου ὁ Καρολομάγνος ἐδωρῆσατο αὐτὴν εἰς τὸν Πάπαν. Ἄκολουθῶς ἀνέπνευσεν ἐπ' ὀλίγον ἀπολεύσασα τὸν ἐλεύθερον βίον, διοικουμένη μὲν παρ' άρχιεπισκόπων, αλλά συμπαρεδρευόντων και τριῶν δημάρχων. Ἀπετέλει άρα εἶδος τι δημοκρατίας εἰς ὅτου από τοῦ 920 μέχρι τοῦ 1400 και ἐπικεῖναι ἐκυβερνήθη ή μᾶλλον κατεπίεθη ὑπό τυράννων και δουκῶν, εἰς οι Ὀνόστοι, οι Τραβερτάροι, οι Πολένται. Ὁ πλοῦτος δέν εἵλιπε βεβαίως ἐξ αὐτῆς, οὔτε τὸ έμποριον, ἀφοῦ ἐκείνητα τότε εύρύτατοι θαλάσσιον λιμένα. Οὐδέ

καθυστέρησαν εν αὐτῇ οι άγῶνες, οὔτε ή πολυτέλεια, ἀφοῦ ἐγρημάτισεν ή πρωτεύουσα βυρβάρων πλουτησάντων καθ' άπασαν τὴν Ἰταλίαν. Πλὴν πᾶσαι αι αἰτίαι αὐταί δέν ἐνήργησαν συγχρόνως, οὔτε κατά τὴν εποχὴν της γεννήσεως, ὅθεν και δέν ἐπανήργησαν δραστηρίως νὰ μεγαλοურγήσωσιν ὅπως εν Βενετία. Προσθετέον ὅτι εν Βενετία ή μετ' Ἑλλήνων μίξις, ἐπὶ παραδειγματος, ὑπῆρξε μετρία, ἐνῶ εν Ραβέννη ὑπῆρξεν ὑπερβολική. Ὅθεν οι εν αὐτῇ εἰσχωρήσαντες πολυάριθμοι Ἑλληνες εἰσήγαγον μὲν και πλοῦτον και φιλοκαλίαν, άλλ' ἐνταυτῷ και χανούτητα και δουλοπρέπειαν. Προς τούτοις δὲ σημειώτεον ὅτι βραχεία ὑπῆρξεν ή περίοδος, ἐάν ὄντως ὑπῆρξέ ποτε ταιαύτη, της ἀληθοῦς ελευθερίας, ὅτι δὲ ως προς τὸ έμποριον, καθ' ἦν εποχὴν ἠδύνατο ν' άκμάσῃ, εὐρεν αντίκλον τὴν Βενετίαν, ἣτις τὴν κατέβησε και τὴν θανάτωσεν.

Ἀμάλη. — Τὸ αὐτὸ ρητέον και περὶ Ἀμάλης. Και αὐτῇ προήχθη μὲγάλως κατά τὸν Ι' αἰώνα εν τῇ κατά τὴν Ἀνατολὴν έμπορίῳ. Πλὴν εν αὐτῇ ή μίξις ήτο μικρά, ἔσχε δὲ ὀλίγιστον χρόνον ελευθερίας, μόλις από τοῦ 940 μέχρι τοῦ 1015. Μόλις ἐπ' ὀλίγον ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ προς τους Σαρακηνούς και τους Λογγοβάρδους. Κεκτημένη δὲ θέσιν ἐξαιρετον παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπιωφελεῖτο ἐξ αὐτῆς άκόπως. Διὰ τοῦτο δέν ἀνέκτησε τὴν δραστηριότητα, ἐξ ἧς ταιαύτην ἠρύσθη εύρωπτιαν ή Βενετία άγωνιζομένη κατά της θαλάσσης.

Γένοβα. — Η Γένοβα ἔσχεν ἀληθῶς χρόνος άπολιτίστου, αλλά λίαν βραχείας ελευθερίας προ των Ρωμαίων· άκολουθῶς ὑπεδουλώθη ὑπό τούτων και των Ἰόθων και των Φράγκων. Μόλις από τοῦ 950, ή μᾶλλον εἰπεῖν από τοῦ 1015 ἢ 1030 ἤρχισε νὰ ἔχῃ ποιάν τινα ανεξαρτησίαν. Από τοῦ 950 μέχρι τοῦ 1100 ἀπέλαυεν ἐλευθέρου πολιτεύματος, διηρημένη εἰς φρατρίας, ἔχουσα δ' ἐπὶ κεφαλῆς ἕνα Ἰπατον, ὁμοιον προς τὸν Δόγην της Βενετίας. Τότε δὲ άκριβῶς ἤρξατο εν αὐτῇ ή άκρα εὐημερία και οι πολεμικοὶ θριάμβοι, οι κατακνίξαντες τὴν ελευθερίαν εν τῇ γεννήσει αὐτῆς. Διότι οι τιμαριῶται άρχηγοί, οι ὀδηγήσαντες τὸν λαόν αὐτῆς εἰς τους εν Συρία και Κορσικῇ θριάμβους, ἐπιωφελήθησαν ἐξ αὐτῶν ὅπως ὑπερισχύσωσιν εν τῇ πόλει και καταπτῶσι κύριοι αὐτῆς· διότι αι εν Ἑλλάδι και εν Ἀσίᾳ κατακτήσεις και οι κατά των Πισατῶν και Βενετῶν πόλεμοι ἀπησχόλου τὸν λαόν από τὴν σκίψιν της ελευθερίας. Και ἀντεπροσωπεύετο μὲν ἐκάστοτε ὁ λαός ὑπό των Πωτεστά, των Καπετάνων και των Ἀβάδων τοῦ Λαοῦ, τέλος δὲ ὑπό των Δογῶν, άλλ' ὅσον και ἂν ἤλλασσον τὰ ὀνόματα, πάντοτε ἀπέμενε δούλος των εὐπατριδῶν, οἰτινες κατήνησαν εν τέλει νὰ σφετερισθῶσι και αὐτὰ τὰ αξιώματα

τὰ ἱδρυθέντα προς ὑπεράσπισιν της ελευθερίας και μάλιστα νὰ προσκαλέσωσι τους ξένους, ἦτοι εκ περιτροπῆς Ἑρρίκον τὸν Δ' τὸν αὐτοκράτορα, τὸν Ροβέρτον της Νεαπόλεως, τὸν Βισκόντην και τους Σφόρτζα, τους βασιλεῖς της Γαλλίας Κάρολον Ε' και Λουδοβίκον ΙΒ', κατά των ἑαυτῶν συντρόφων και κατά των τείως δεσποτῶν, οἰτινες ἤθελον νὰ τους απογομνῶσωσιν. Μὴ ἔχοντες δὲ κυβέρνησιν σταθεράν, δέν ἠρύοντο κέρδος ἐπαρκές οὐδ' εκ των κατακτήσεων. Τέλος ή κατάντησις και ὁ πόλεμος και ἐνταῦθα ἀπέβησαν τὴν ελευθερίαν. Ὁ λαός ήτο πάντοτε πρόθυμος ν' ακολουθήσῃ τὴν σημαίαν τοῦ πρώτου τυχόντος δημογέρτου, ὅστις ἤθελεν ὀμιλήσῃ αὐτῷ περὶ ἐλαττώσεως των φόρων· ὅθεν δέν ἀπέλαυσε πραγματικῆς ελευθερίας εἰμὴ ἐπὶ μίαν περίπου ἑκατονταστίαν. Ἄλλως τε και κατά τους χρόνους της μεγίστης άκμῆς της δημοκρατίας ὑπερίσχυε και ἐκεῖ, ὅπως και εν Πισῃ, τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα — ἀφοῦ εἰς τους παλαιούς της Γενεύης νόμους εύρίσκομεν ἀναγεγραμμένην και τὴν ἐπὶ δικαστηρίου μονομαχίαν. Ὅπως δ' εν Πισῃ, ὑπῆρχον και ἐκεῖ τόσοι καταστατικοὶ νόμοι, ὅσαι ἦσαν και τάξεις πολιτῶν. ¹

[Ἔπεται τὸ τέλος]

ΟΙ ΜΥΡΜΗΚΕΣ ²

[Κατὰ τὸ γερμανικὸν τοῦ Αβγόσταου Φορέλ, καθηγητοῦ της Ζωολογίας εν τῇ Πανεπιστημίῳ της Ζυρίχης].

Τὰ ἦθη άλλων εἰδῶν μυρμηκῶν ἐγνώρισεν ἤδη και ὀρθῶς περιέγραψεν ὁ Σολομών· οὔτοι ζῶσι κατά στίφη περὶ τὰς άκτὰς της Μεσογείου άπάσης, εἶναι δὲ ή ὑποδιαίρεσις τοῦ γένους ΜΟΜΜΟΙ. Τὰ ζῶα ταῦτα κατασκευάζουσι μεγάλας κελότητας, περιλαμβάνουσιν ἐξ ὅσων δύνανται φυτῶν τους σπόρους και συσσωρεύουσιν αὐτούς εἰς τὰς ὑπογείους σιταποθήκας των. Ἴσκει γνωρίζουσι νὰ ἐμπεδίξωσι τὴν βλάστησιν άκριβῶς μέχρις ὅτου συμφέρῃ αὐτοῖς, κατὰ δὲ τὴν στιγμήν της άρχομένης βλαστήσεως τρώγουσι τους κόκκους και δὴ κατὰ τε τὸ θέρος και τὸν χειμῶνα, ἄτε μὴ ὑπαρχόντων χειμερινῶν τορμευμάτων, ως ἐφφάνει ὁ Σολομών. Εἰς Τεξὰς ὑπάρχει πωγωνομύρμηξ, ὅστις δι' ἐκρίζωσεως ὄλων των άλλων φυτῶν εν τοῖς πέριξ της φωλεῆς του ἀφίνει νὰ βλαστήσῃ μία μόνη πῶα (*Aristida oligantha*), εκ των σπερμάτων της ὁποίας διατρέφεται ὁ περιφημος γεωργικὸς μύρμηξ τοῦ *Lincoom*.

Ἄλλοι μύρμηκες (*myrmecocystus*, *hortus deorum* και *melligor*) χρησιμοποιοῦσι μέρος των έργατων ως τορμευτικὰς χύτρας διὰ τὸν χει-

¹ Monum. histor. patrial, Leges I, 62.

² Τέλος· ἴδε πελ. 190.

μῶνα· οὗτοι υπερσιτίζονται ἐπὶ τοσοῦτον ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὥστε ὁ προστόμαχος ἢ πρόλοβός των ἀξάνει μέχρι μεγέθους βράγων σταφυλῆς καὶ ἐκτείνει ἀναλόγως τὸ ὀπισθογάστριον. Οἱ οὕτω καλούμενοι τροφοὶ μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ τρέξωσι, κρέμονται ὡς χύτραι προμηθειῶν διὰ τὴν κοινότητα. Τοιαῦτα εἶδη ζῶσιν ἐν Μεξικῷ καὶ Τεξάς, ἐκκαίπτονται δὲ καὶ τρώγονται ἐκεῖ ὑπὸ τῶν παίδων.

Θαυμαστή εἶναι ἡ καλουμένη συμβίωσις μύρμηκος τινος τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς (*Azteca Mulleri*) μεθ' ἑνὸς δένδρου (*Coccoloba Imbauba—Coccoloba pollata*). Τὸ δένδρον εἶναι ἐσωτερικῶς κοίλον, παράγει δὲ ἐπὶ εἰδικῶν στρωματιῶν τῆς μασχάλης τῶν φύλλων τοῦ ὅλων ἰδιάζοντα, ἐπὶ ἄλλων Κεκορπιῶν μὴ παρουσιαζόμενα, ἀφθόνως λευκοματωῦχα κερκία (*Μυλλέρεια σωματία*)· ὁ μύρμηξ ζῆ ἐν τῇ κοίλῃ χώρῃ τῆς Κεκορπίας, ἐνθα ἡ μήτηρ τῆς ἀποικίας διατροπῶσα εἰσέρχεται εἰς τρόπον τινὰ ἰδιαιτέρως πρὸς τοῦτο ἠρμοσμένην λεπτοτέραν θέσιν· ἐν τῇ δένδρῳ εὐρίσκει ἡ *Azteca* κατοικίαν καὶ τροφήν ἐκ τῶν *Μυλλερίων σωματίων*· εἶναι ὅμως εἰς ἄκρον πολεμικῆς ὁ μύρμηξ οὗτος, ὅταν δὲ οἱ προηγούμενοι μνημονευθέντες φυλλοτομῆς ἐρχονται εἰς τὴν Κεκορπίαν, ἀποκρούονται ὑπὸ τῶν λυσοειδῶν μυρμηκῶν, εἴτινες τοιοῦτοτρόπως ὑπερασπίζουσι τὰ δένδρα. Μεθ' ὁποίας μανίας οἱ μύρμηκες οὗτοι ὑπερασπίζουσι τὰ δένδρα των παρετήρησα ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἐν Κολομβίᾳ· ἀλλ' ἡ καλουμένη συμβίωσις (*ἀμοιβαία ἐξάρτησις τῆς ζωῆς τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ μύρμηκος*) εἶναι τρόπον τινὰ χαλαρώτερα, πάντως δὲ οὐχὶ τόσον ἀπόλυτος ὡς ἡ τοῦ μύρμηκος *Atta* καὶ τοῦ μύκητος αὐτοῦ· ὁ μύρμηξ οὗτος καὶ ὁ μύκης του (*Rhizoglyphus glycyphora*) εἶναι τόσον στενῶς ἐξηρητημένος ἀπ' ἄλλήλων, ὥστε οὔτε ὁ μύρμηξ οὔτε ὁ μύκης δύναται μόνος νὰ ζῆσθαι.

Αἱ φωλεαὶ τῶν μυρμηκῶν ἔχουσι τοὺς παρασίτους καὶ τὰ οἰκόσιτα ζῆα των, καθὼς αἱ κατοικίαι τῶν ἀνθρώπων. Ἀκάρη τινὰ καὶ σκώληκες βασανίζουσι τοὺς μύρμηκας τιθέμενα τὰ ἴα των εἰς τὰς νεοσιὰς αὐτῶν. Θαυμασιωτάτας σχέσεις ἔχουσι προσέτι κύνθαροι τινες, λεπίδια, ὄνισκοι κ.λ.π. μετὰ τὰς μυρμηκικὰς ἀποικίας· ἀποκαλοῦνται δὲ ξένοι, καίτοι συνήθως διὰ τοὺς μύρμηκας εἶναι μᾶλλον ἐπιβλαβεῖς ἢ χρήσιμοι ἐνοικοί. Ἔναι ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν ἀνεκτοί—ἢ καὶ ἀρεστοί μάλιστα—ἐνεκεν ἰδιαιότητος τινὸς ὁσμῆς ἢ εὐαρέστου ἐκκρήματος τῶν τριχῶν των, ὅπερ οἱ μύρμηκες λίαν περιπαθῶς λείγουσι. Ζῶσι τότε ἐν τῇ ἀποικίᾳ ὡς μέλη αὐτῆς καὶ ἀποκτῶσιν ἐξεί μυρμηκῶν. Σιτίζονται δὲ παρ' αὐτῶν τῶν μυρμηκῶν ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἢ καὶ ἀμοιβαίως διατρέφονται καὶ συνεννοῦνται μεταξύ των καὶ μετὰ τῶν μυρμηκῶν διὰ τῶν κερατίων.

Ἡ νεοσιὰ των πολλάκις σιτίζεται καὶ ἀνατρέφεται ὑπὸ τῶν μυρμηκῶν ὡς ἰδική των. Ἐγὼ πρῶτος παρετήρησα ἀκριβῶς τὴν σίτισιν, τὴν μεταφορὰν καὶ τὴν περιποίησιν τῶν νυμφῶν τοῦ μυρμηκοκωνιθάρου καὶ ἐθύμασσα πῶς οἱ μύρμηκες μεριμνῶσι περὶ τοῦ ἐνοικοῦ τούτου ὡς περὶ τῆς ἰδίας νεοσιᾶς, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ γνωρίζωσιν ὅτι αἱ νύμφαι ἀνήκουσιν εἰς τὸν αὐτὸν κύνθαρον, ὅστις εἶναι καὶ ὁ ξένος τῶν μυρμηκῶν. Ἔτεροι ξένοι εἶναι κακοηθέστατοι κλέπται εἰσδύοντες ἐντὸς τῶν φωλεῶν καὶ τρώγοντες τοὺς μύρμηκας καὶ τὰς νεοσιὰς των (*myrmecolonia*) ἢ καταβροχθίζοντες τὰ σπέρματά των (*dinarda*). Ὁ διακεκριμένος βιολόγος *Wasmann* παρετήρησεν ὅτι κατὰ τὰς περιόδους μιᾶς ἀποικίας μυρμηκῶν εἰς νέαν φωλεάν ὀλόκληρος ἡ γενεὰ τῶν μικρῶν ξένων (κύνθαρων, ὄνισκων, λεπίδιων) ἀκολουθεῖ τοὺς μύρμηκας εἰς τὴν νέαν ταύτην κατοικίαν βαδίζουσα ἐπὶ τὰ ἴχνη των διὰ τοῦ αἰσθητηρίου τῆς ὀσφρήσεως. Καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐπεθεβήκωσα τὴν παρατήρησιν ταύτην. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει καὶ εἰς τὸν μικρὸν στρογγύλον, εἰς τὰς φωλεὰς τοῦ μεγάλου καὶ μακροσκελοῦς μύρμηκος τῆς Ἀφρικῆς (*myrmecocorymbus megalocola*) ζῶντα ἐντομῶν (*Thoricus Foreli*, ἅτινα εἶναι πολὺ μικρὰ καὶ πολὺ βραδυκίνητα, ὅπως ὀνηθῶσιν ν' ἀκολουθήσωσι τοὺς μύρμηκας. Ὁ ὑπ' ἐμοῦ οὗτος ἀνακαλυφθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ *Wasmann* κατόπιν κύνθαρος ὀνομασθεὶς ἀγκιστρῶται πάντοτε εἰς τὰς κεραίας τῶν μυρμηκῶν, μεθ' ὧν οὕτω συμμετακινεῖται· ἰδιάζουσα δὲ ἐντομῆ τῆς κεφαλῆς ἐπιτρέπει εἰς αὐτὸν νὰ περιβάλλῃ ὀλοσχερῶς διὰ τῶν σιαγόνων του τὰς κεραίας τοῦ μύρμηκος χωρὶς νὰ τὰς βλάψῃ.

Ἔτι μᾶλλον ἀξιοσημεῖοι ἢ αἱ τῶν ξένων τούτων εἰσὶν αἱ δουλικαὶ καὶ ξενικαὶ σχέσεις εἰδῶν τινῶν μυρμηκῶν πρὸς ἄλλήλους. Πρὸ πολλῶν ἐτῶν τυχαίως ἀνεκάλυψα πρῶτος ἐγὼ ὅτι τινὲς τῶν ἡμετέρων μυρμηκῶν (λ. χ. ἡ *formica rufa*, ὁ ἡμέτερος *δασυμύρμηξ*), εἴτινες συνήθως ζῶσι καθ' ἑαυτοὺς ἐπιμελῶς, εἰς σπανιωτάτας ἐξαιρέσεις—προφανῶς συνεπεία πολέμου, ἐν ᾧ ἀνεδείχθησαν νικηταί—ἐκλεπίζουσι τὰς χρυσαλλίδας ἄλλων ἀσθενεστέρων μυρμηκῶν (*formica fusca*), ἀνατρέφουσι καὶ εἰτα θεωροῦσιν ὡς μέλη τῆς κοινότητος. Τοιοῦτοτρόπως γεννῶνται συμμικτοὶ τινες ἀποικίαι, αἵτινες διὰ τὰ ἀκόλουθα πρὸ πολλοῦ γνωστὰ γεγονότα διαλευκάνουσι τὴν ἱστορίαν τῆς γενέσεως, ἐν τῇ σειρά τῶν προπητόρων. Ὁ *Δαρβίνος* εἶχε προῦποθέσθαι θεωρητικῶς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς γενέσεως τοῦ δουλικῆς ἐμφύτου. Οἱ ἰσχυροὶ μύρμηκες (*formica sanguinea*) σχεδὸν πάντοτε, κατὰ Ἰούλιον, Ἰούλιον καὶ Ἀύγουστον διεργαζίζουσιν ἀτάκτους ληστρικὰς ἐκδρομὰς, καθ' ἃς πολιορκοῦσι τὴν φωλεάν τοῦ ἀσθενεστέρου (*formica fusca*) καὶ μετὰ σφ-

δρῶν ἀγῶνα ἐκδιώκουσι τοὺς κατοίκους, ἀρπάζουσι βίαν τοὺς νεοσιὰς καὶ σύρουσιν αὐτοὺς οἰκᾶδε. Αἱ οὕτως ἀρπαγεῖσαι νύμφαι καὶ χρυσαλλίδες ἐκλεπίζονται ἐντὸς τῶν φωλεῶν τῶν κατακτητῶν. Ἐκεῖ ὡς νὰ συνασθάνωνται τὴν θέσιν των παρέχουσιν εἰς τοὺς ἄρπαγᾶς των μεγίστας ὑπηρεσίας, ἀν καὶ εἶναι δὲ σχετικῶς ἐπιμελεῖς, διάγουσιν ἐν τούτοις ληστρικὸν βίον μᾶλλον ἀνετον καὶ ἤττον ἐπιπυκνῶν ἢ οἱ ἐγγύστατοι συγγενεῖς των. Τοῦτο προσδίδει εἰς αὐτοὺς ὄλιαν ἰδιότητα, λίαν ἐπιχειρηματικὴν καὶ νηήμενα βιολογικὸν τύπον· ἀσφαλῶνται δὲ ὀλιγώτερον ἢ ἄλλα εἶδη εἰς τὰς κηθμερινὰς ἐργασίας. Οἱ καλούμενοι δούλοι ἢ κήλιον βοηθῆ τῶν μύρμηκος νομίζουσιν ὅτι εὐρίσκονται εἰς τὴν οἰκίαν των ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τοὺς ἐκ τῆς ἀρπαγῆς φωλεᾶς πραγματικῶς ποτε ἀδελφοὺς των δὲν ἀναγνωρίζουσι καὶ μεταχειρίζονται ὡς ἰσχυροὺς. Ἀποδεικνύεται πειραματικῶς ὅτι ἡ ἀναγνωριστικὴ δύναμις τῶν μυρμηκῶν ἄρχεται μόνον ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἐκλείπισιν τῆς χρυσαλλίδος, ὅταν ἡ μαλακὴ χιτίνη καθίσταται σκλήροτέρα. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου συνήνωσα χρυσαλλίδας καὶ προσφάτως ἐκλεπισθέντας μύρμηκας διαφόρων εἰδῶν καὶ μεγεθῶν καὶ οὕτω παρήγαγον ἀνάμικτον ἀποικίαν.

Ὁ ἀμαζῶν μύρμηξ (*polyergus rufescens*) εὐδοκίμει κήλιον ἐν τῇ δουλειᾷ· αἱ δίκην ἐγγειριδίου κυρτὰ σιαγόνες του εἶναι ἤδη ἄχρηστοι πρὸς ἐργασίαν. Ἡ μακεδονικὴ φάλαγγ ἐξορμᾷ ἐκ τῆς φωλεᾶς τῆς εἰς τοὺς ἡμετέρους λευκῶνας τὸ θέρος μετὰ μεσημέριον ἢ συνήθως 300 ἕως 1200 μύρμηκας ἀριθμοῦσα στρατιὰ· ἐν πυκνῇ ὁμάδῃ καὶ μετὰ βῆμα ταχὺ πορεύεται τὴν πρότερον ὑπὸ τινῶν ληστῶν ἀναγνωρισθεῖσαν ὁδὸν καὶ δύναται ἐντὸς ἡμισείας μέγχι μιᾶς ὥρας νὰ διανύσῃ ἀπόστασιν ἐκ πενήτηκοντα ἕως ἑκατὸν μέτρων. Πολλάκις ἡ στρατιὰ χάνει τὴν ὁδὸν ἢ μένει ἀναποφάσιτος μέχρι οὗ μύρμηκες τινες ἐπανεύρωσιν αὐτήν. Ἀλλ' ὅταν καταφθάσῃσι φωλεάν ἀσθενεστέρου εἶδους, ἐφορμῶσι μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος εἰς τὰς εἰσόδους αὐτῆς καὶ διαρπάζουσιν ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν ὀλόκληρον τὴν νεοσιάν των ἐξίληψιν καταληφθέντων ἀτυχῶν μυρμηκῶν, φερτομέναι δὲ μετ' αὐτὴν τρέχουσιν αὐθις οἰκᾶδε καὶ βίπτουσιν ἀπλῶς τὴν λείαν των εἰς τοὺς ἐπικούρους των. Τὸ θέαμα ταιαύτης ληστρικῆς ἐκδρομῆς εἶναι βεβαίως τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ζωολογικὸν φαινόμενον εἰς ὃ παρεῦθην. Παρετήρησα αὐτοὺς ἀθρόους καὶ συνέταξα στατιστικὰς περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ληστρικῶν ἐκδρομῶν, τῶν ληστοστρατιωτῶν καὶ τῶν διαρπαγεῖσιν φωλεῶν. Ὁ ἀμαζῶν μύρμηξ ἐξαρτᾶται ὀλοσχερῶς ἐκ τῶν ἐπικούρων του, ὀλόκληρος δὲ ἡ νεοσιὰ του διατρέφεται καὶ περιθάλπεται ὑπ' ἐκείνων· ὁ ληστομύρμηξ μάλιστα δὲν δύναται ποσῶς νὰ φάγῃ μόνος, ἀλλ' ἀποθνήσκει ἐκ τῆς πείνης, με-

θλην τὴν ἀφθονον τροφήν, ἣν ἔχει πλησίον του, ἐὰν δὲν εἰσθιθασθῇ αὐτὴ εἰς τὸ στόμα του ὑπὸ τῶν ἐπικούρων· δύναται βεβαίως νὰ καταπῆ ὅταν τὸ στόμα του τυχαίως ἐμπέσῃ εἰς μέλι, ἀλλὰ τὸ ἐμφυτον τοῦ τρώγειν μόνος ἐξηφανίσθη δι' αὐτόν.

Τὸ μικρὸν γένος *στρογγυλόγναθος* δεικνύει πῶς ἐκ τοῦ ἐμφύτου πρὸς δουλοπαγῆν γεννᾶται βλαμῆδὸν ὁ παρασιτισμός. Τῷ 1871 ἀνεκάλυψα νέον εἶδος τοιοῦτου μύρμηκος (*strongylognathus huberi*) καὶ ἠδυνήθην διὰ πειράματος ἐπιτοπίως γενεμένου νὰ ἀποδείξω ὅτι οὗτος καθὼς καὶ ὁ πολυεργός (*polyergus*) δύναται νὰ ληστεύσῃ, τοῦθ' ὅπερ ἀδυνατεῖ πλέον νὰ πράξῃ ὁ συχνότερος καὶ μικρότερος *στρογγυλόγναθος* (*strongylognathus loslaccus*). Τὸ μικρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦτο ζῆρον, παρ' ᾧ ἡ πρὸς ἐργασίαν ἰκανότης διατελεῖ ἐν τῷ ἐξαφανίζεσθαι, δεικνύει κατὰ τὰς παρατηρήσεις μου μόνον γελοῖα ἴχνη τῆς πολεμικῆς τῶν ὀμοφύλων του. Ὁ *Wasmann* ἀπέδειξεν ὅτι ὁ γονιμοποιηθεὶς θῆλυς τοῦ μύρμηκος τούτου εἰσδύει εἰς τὴν φωλεάν ἄλλου εἶδους (*Isotramorium caespitum*). Ἐκεῖ ἀπάγεται ὑπὸ τῶν ἐργατῶν πλησίον τῆς μητρῆς των καὶ παρ' αὐτῆς ζῆ. Αἰτία τις προκαλεῖ τὸ γεγονός, ὅτι ἀπὸ τοῦδε εἰς τετραμῆραι μόνον τὰς ἐργατικὰς νύμφας τοῦ εἶδους των ἀνατρέφουσιν, ἐνῆ καταστρέφουσι τοὺς ἄρρενας καὶ τοὺς θῆλεις τῆς μητρῆς των, ἀντὶ τούτου ὅμως συνεκτρέφουσιν ὀλόκληρον τὴν μικρὰν νεοσιάν τῆς *στρογγυλόγναθου* μητρῆς, μόνον ἵσως διότι παρέχει ὀλιγώτερον κόπον καὶ ἐργασίαν.

Τέλος ὁ παρασιτισμὸς τοῦ ὅλων ἀνεργάτου καταστάντος μύρμηκος (*anergates atratulus*) βγαίνει ἐτι περαιτέρω· ἐνταῦθα ὁ γονιμοποιηθεὶς θῆλυς παραλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἐτέρου εἶδους τῶν τετραμορίων (*Isotramorium caespitum*), ὁπότε ἡ μήτηρ τῆς ἀποικίας τοῦ εἶδους τούτου κατ' ἀνεξήγητον τρόπον ἐξαφανίζεται. Ἐφ' ὅσον οἱ ὑπάρχοντες ἐργάται ζῶσιν, ὀλόκληρος ἡ νεοσιὰ τοῦ ἀνεργάτου θῆλεος, δηλονότι μόνον πτερωτοὶ θῆλεις καὶ ἄπτεροι ἄρρενες, περιθάλπεται καὶ διατρέφεται ὑπὸ τούτων. Οἱ τετραμῆραι ἐργάται ἐργάζονται μόνον διὰ τὸν παράσιτον.

Ἔτερος μύρμηξ (*formicoxenus nitidulus*, *nyl*) ζῆ ὡς μικρὸς ἀλλ' ἐπιμελής καὶ καρτερικός ξένος μεθ' ἀπάσης τῆς νεοσιᾶς του ἐν τοῖς μεσοχώροις τῶν φωλεῶν τοῦ ἀγριομύρμηκος. Ὁ βόρειος μύρμηξ (*tomagnathus silvestris*) εἰσδύεται τὸν αὐτὸν ὡς κτηνώδης ἀκλήτος ξένος εἰς τὴν φωλεάν ἀσθενεστέρου μύρμηκος (*Isotramorium acerinorum*) καὶ ἐπιβάλλει εἰς τὰ ζῆα ταῦτα τὴν νεοσιάν του, ἐνῆ αὐτὸς οὗτος νωχελῶς καὶ ἀνέτως ὑπ' αὐτῶν περιθάλπεται.

Ἔτερος μύρμηξ, μικρὸς μὲν τὸ δέμας ἀλλὰ μαχητῆς (*solenopsis fugax*), ζῆ ἐντὸς τῶν

δωματίων και τῶν ὄχτων, οὗς αὐτὸς ἐκσκάπτει εἰς τὰ μεσότοιχα τῶν φωλεῶν μεγαλητέρων μυρμηκῶν. Ζῆ ὅμως ἐκεῖ ὡς ἐχθρός, κλέπτῃς καὶ ληστῆς, εἰσδύων εἰς τὴν νεοσσὴν τοῦ μεγαλητέρου εἶδους καὶ καταβροχιζῶν αὐτήν. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου περὶ μυρμηκῶν δημοσιεύσεώς μου ἐν ἔτει 1869 ἀπεδείχθη ὅτι τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ βίου διάγει μεγάλη ὄμας ἰδίου εἶδους (τῶν hololepis καὶ τῶν συγγενῶν γενῶν, ὡς αρομογῆνα, monomorium κ.λ.π.), ἅτινα πάντα παρουσιάζουσιν οὕτω μικρούς, εἰς τὰ τοιχώματα τῶν φωλεῶν μεγαλητέρων εἰδῶν κεκρυμμένους ληστές.

Ἐν τῇ παναρχαίᾳ δάσει τῆς Κολομβίας ἀνεκάλυψα τῇ 1896 νέαν μέχρι τοῦδε ἄγνωστον σχέσιν δύο ἀποικίων, ἣν δύναται τις παραβιάσειν ἢ ἀποκαλέσει, Μικρὸς δολιχοδόηρος (dolichoderus) καὶ ἔτι μικρότερος κρεμαστογύστωρ (cremastogaster). ἀμφότεροι βαθείως μέλανες καὶ στιλπνοί, ζῶσιν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ—οὐχὶ πάντοτε— πλησίον ἀλλήλων, κατοικοῦντες τὴν αὐτὴν ὑπὸ τῶν ἰδίων προφηνῶν ληστευθεῖσαν φωλεάν δενδροτερμίτου. Οἱ κοῖλοι χώροι καὶ αἱ δίοδοι συγκοινωνοῦσιν ἐλευθέρως, κατοικοῦνται ὅμως ὑπὸ δύο εἰδῶν μυρμηκῶν ἀναμῆξ ἐν κυκεῶνι, ὃν μάλιστα δύναται νὰ διευκρινήσῃ ὁ ἀνθρώπινος ὀφθαλμὸς, καὶ ἐν τούτοις εἶναι βεβαίωτατον ὅτι τὰ δύο εἶδη δὲν συναναμιγνύονται· ἐκαστον κατοικεῖ ὀρισμένα δωμάτια καὶ διόδους, ἐπιμελούμενον μόνον τὴν ἰδίαν αὐτοῦ νεοσσὴν μὲ ὅλην τὴν ἐλευθέρην ἐπικοινωνίαν. Πάντοτε παρ' αὐτοῖς ἐπικρατεῖ εἰρήνη, οὐδέποτε πόλεμος. Κατὰ κοινὰς τάξεις ἐγκαταλείπουσιν ἀμφότερα τὰ εἶδη τὴν φωλεάν ὅπως ζητήσωσι τροφήν ἐπὶ φυτῶν καὶ δένδρων, ἀλλὰ μόνον μέχρι τῶν σημείων, καθ' ἃ οἱ τελικὸι σκοποὶ ἀπομακρύνονται ἀλλήλων· εἴτα ἀχωρίζονται, ἐκάστου εἶδους μεταβαίνοντες πρὸς τὸν εἰδικὸν σκοπὸν του· εἶναι λοιπὸν εἰρηνικὴ γειτνίασις ἀνευ ἀναμιξέως. Ἦν μὲν ξενικὴν σχέσιν ἢ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ «ξενοβίωσιν», τὴν δὲ τῶν ἐπικούρων μυρμηκῶν «βενθοβίωσιν». Δι' ἐκφράσεις αὗται ἢ ἤρμοζον οὐ μόνον διὰ τοὺς μύρμηκας ἀλλὰ καὶ δι' ὁμολόγους σχέσεις ἄλλων ζῴων.

Ἐκτός τῶν μνημονευθειῶν ληστρικών ἐκδρομῶν καὶ ἄλλων σχέσεων πολεμοῦσιν αἱ ἀποικίαι τῶν μυρμηκῶν καὶ μάλιστα αἱ τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χάριν τῶν τροφολήρων πηγῶν. Ἦμαῖς οἱ ἄνθρωποι νομιζόμεν ἐν αὐτοῖς ὡς τοὺς κυρίους τοῦ κόσμου. Αὐτὸ τοῦτο προφανῶς πράττουσι καὶ οἱ μύρμηκες ἐν τῇ μικρῇ κόσμῳ των, διότι πᾶσα ἀποικία κέντηται περιοχὴν τινὰ περὶ τῆς φωλεᾶς ὡς ἰδιοκτησίαν τῆς. Ἡ περιοχὴ αὕτη περιλαμβάνει δένδρα, φυτὰ καὶ ἔδαφος· ὅστις πατήσῃ τὸν πόδα ἐκεῖ, προσθάλλεται καὶ, ὅταν εἶναι δυνατόν, καταστρέφεται. Ἰοιοῦτοτρό-

πως γεννῶνται οἱ πόλεμοι μεταξὺ γειτονικῶν ἀποικίων, πόλεμοι, ὅτινες πολλάκις προβαίνουσιν μέχρις ἐξαφανίσεως τῆς ἀσθενεστερᾶς μερίδος. Ἀποφασιστικὰ τῆς νίκης μέσα εἶναι πρὸ πάντων ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ θάρρος τῶν ἐμπολέμων ἢ καὶ ὅπλα τινά, ὡς κέντρα, δηλητηριώδεις τις κύστις, σωματικὴ σκληρότης, ταχύτης, βητικώδεις ἐκκρίσεις τῶν ἀδένων τοῦ πρῶκτου, δι' ἃν ἀπορρύνουσιν, ἢ καὶ πολεμικὰ τινὰ τεχνάσματα, καθὼς λ. χ. παρὰ τῇ πελυέργῃ ἢ διάτρησιν τοῦ ἐγκεφάλου τοῦ ἐχθροῦ, παρ' ἄλλῃ εἶδει τῇ (formica oxycera) ἢ ἀπόπρισις τοῦ τριχῆλου καὶ τὰ παρόμοια. Τὰ μικρότερα εἶδη συλλαμβάνουσι συνήθως τὰ σκέλη τῶν μεγαλητέρων, συγκρατοῦσιν αὐτὰ στερεῶς καὶ ἐπὶ τέλους φρονέουσιν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν νυγμάτων ἢ τῶν διγμάτων των, ἐνῷ οἱ μεγάλοι κατακόπτουσιν ἢ συνθλίβουσιν τοὺς μικροὺς διὰ τῶν σιαγόνων. Σχηματίζονται δὲ ὀλόκληροι ἀλύσεις πολεμιστῶν, ἐξ ὧν πολλάκις ὀλίγοι ἐπιζῶσι μετὰ τὸν ἀγῶνα· ὁ νικητὴς βραδέως κερδίζει ἔδαφος μέχρις οὗ ὁ ἐχθρὸς εἴτε φεύγει, ἢ ἐπὶ τέλους περικινουταί ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ φωλεᾷ, ἐκδικεῖται ἢ ἐξολοθρεύεται ὀλοσχερῶς μετὰ τῆς νεοσσῆς του. Ἰκτός τῶν μεγάλων τούτων πολέμων, ὅτινες διαρκοῦσι πολλάκις ἡμέρας καὶ ἡμέρας, λαμβάνουσι χώραν ἀντιβλητικὴν συμπλοκαὶ ὁμῶρον σιφίων κυρίως πρὸς ἀπόκτησιν φυλλοφθειρῶν.

Ὁ μόνον τὸν φόνον καὶ τὸν πόλεμον καταπαύουσιν, ἀλλὰ καὶ εἰρήνην συνομολογοῦσιν αἱ μύρμηκες. Τούτο δὲ προέρχεται ἢ μόνον ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι δύο ἐξουληθεῖσαι ἀποικίαι πολλάκις κεραιτοῦνται τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' εἰς σπανίαις περιπτώσεσι καὶ συμμαχεῖσιν καὶ συγχωνεύουσιν. Ἦγώ προκάλεσα τούτο πειραματικῶς προσαναμιξὰς ἐκ διαφόρων ἀποικίων τοῦ θασμιόμυρμηκος μίξοντα τμήματα φωλεᾶς μετὰ τῶν κατοικῶν τῆς, ἢ τοῦλάχιστον τοποθετήσας πλησίον ἀλλήλων, ἀλλ' εἰς τόπον ξένον, ἐνθα ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κτίσωσι νέαν φωλεάν. Ἡ χρεια καὶ ἡ εὐκαιρία, ἢ κοινὴ ἀνάγκη τροφῆς καὶ κατοικίας ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι τῆς φιλομαχίας. Κατόπιν ἀσημάνταν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπειλῶν, σκωμμάτων καὶ ἀσθενῶν πρὸς μάχην ἀποπειρῶν ἤρχισαν οἱ μύρμηκες κοινῇ νὰ ἐργάζονται σχηματίζοντες μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἢ δύο ἡμερῶν μιᾶν μόνην ὁμονοῦσαν ἀποικίαν. Ἀλλ' ἐν φέρῃ τις πλησίον ἑτέρας φωλεᾶς κατοικῶν τινὰς ἄλλης ἀποικίας, αὕτη τρέπαται εἰς φυγὴν καὶ ἐξολοθρεύεται.

Συνανέμιξά ποτε ἐντὸς σάκκου τοῦ κατοικῶντος δύο ἀποικίων διαφόρων λίαν πολεμίων εἰδῶν (formica sanguinea καὶ ruficornis), ἀρῆσας νὰ παλιώσιν ἐπὶ μιᾶν ὄρην ὅπως συνενώσω αὐτοὺς κατόπιν διὰ ταχέως ὑλοσφαιεῖς. Μιχρόμενοι καὶ παλιόντες ἐβόησαν ἐν ἐξερθεσίᾳ καὶ

τελείᾳ συγχύσει εἰς τὴν ὑλίνην φωλεάν, ἐνθα ἔφεραν τὰ βομβυκία των. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη κατέπαυσε βομβυκίαν τὸν ἀγῶνα. Κατ' ἄλλας ἡμέρας εἶχον φρονεῦθῃ ἑκατοντάδες τινές, οἱ ἐπιζῶντες ὅμως ἤρχισαν—εἰ καὶ δυσπίστως καὶ ἀπειλητικῶς— νὰ συνεργάζωνται. Τινὲς παρέμειναν μακρότερον χρόνον φιλέριδες. Μετὰ πέντε ἡμέρας ἢ συμμαχία ἦτο τελεία. Μετὰ δέκα ἡμέρας ἀφήκα αὐτοὺς ἐλευθέρους ἐν τινι λειμῶνι, ἐνθα ἔκτισαν κοινὴν φωλεάν καὶ ἔζων τοῦ λοιποῦ ἐν φιλίᾳ ἀδικοταράκτῃ. Ἀλλ' ἐνῷ ἔφερα ἐκ τῆς ἀρχικῆς φωλεᾶς τῶν λειμωνίων (pratensis) τινὰς πρὸς τοὺς νέους συμμαχοὺς, οἱ νεήλυδες ἐγένοντο φιλικῶς ἀποδεκτοὶ παρὰ τῶν ἄλλοτε ἀδελφῶν, ἐνῷ παρὰ τῶν αἰμοχρίων (caucasiensis) προσεβλήθησαν μανιωδῶς, ἐκακοποιήθησαν καὶ ἐν μέρει ἐφονεύθησαν. Ἡ περίπτωσις αὕτη εἶναι λίαν διδακτικὴ δεικνύουσα ὅτι οἱ αἰμοχροὶ μόνον μετὰ ὀρισμένης μερίδος τῶν λειμωνίων εἶχον συνάφει φιλίαν.

Ἦ ἐμφυτον αἰσθημα τοῦ καθήκοντος τῶν ἐργατῶν ἀπέδειξα ὡς ἐξῆς: ἐν μέτρον μακρὰν τῆς φωλεᾶς τῶν λειμωνίων ἐτοποθέτησα μέγα μέρος ξένῃς ἀποικίας, ἢς οὐθὺς προσβληθείσης ἔλαβε χώραν μεγάλη μάχη, ἣτις ὀλίγας ὥρας διαρκέσασα ἔσχεν ὡς συνέπειαν χιλιάδας νεκρούς. Καθ' ἣν στιγμὴν οἱ κάτοικοι τῆς φωλεᾶς ἐξώρμων πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ οἴκου των, ἔχουσα μέλι ἐγγύτατα τῶν πρὸς μάχην σπευδόντων κατοικῶν. Ἦ τὰς συνήθειαι περιστάσεις τὸ μέλι ἢ ἐμελινοῦτο πᾶντα ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μυρμηκῶν, ἀλλ' οἱ διερχόμενοι ἐργάται ἀπεμύζων ἐξ αὐτοῦ ἐπὶ ἐν ἢ ἐπὶ τινὰ δευτερόλεπτα μόνον, δὲν ἐδοκίμαζον περισσώτερον σπευδόντες πρὸς τὴν μάχην—συνήθως πρὸς τὸν θάνατον—, ἐνῷ παρὰ τοῖς μύρμηξιν οὕτω ποικικόν, οὕτε στρατιωτικὸν δικαίον ὑπάρχει· ὁ βουλόμενος νὰ φανῇ ἄνθρωπος ἢ ἐγωιστῆς δύναται νὰ τὸ πράξῃ ἀνενοχλήτως. Ἀλλ' ὁ μύρμηξ δὲν θέλει νὰ εἶναι ἀντικοινωνιστῆς,—ἐν τούτῳ δὲ κεῖται τὸ μυστήριον τοῦ κοινωνισμοῦ του. Ἦν τῇ ἀγῶνι τῶν ἀτομικῶν κατὰ τῶν κοινωνικῶν ἐμφύτων ὑπερισχύουσι συνήθως τὰ τελευταῖα. Ἦ παρῶν πάντοτε βραχεῖς διασταγματὶ λίαν διδασκτικὴ καὶ ἀξιοὶ παρατηρήσεως.

Ἦ κράτος τῶν μυρμηκῶν, ὡς ἤδη ἐλέχθη, πραγματικῶς τὸ ἀγνώτερον ἰδεώδες τῶν νεωτέρων ἡμῶν ἀναρχικῶν. Οὐδεμία κυβερνήσις, οὐδεὶς βασιλεὺς, οὐδεὶς νόμος, οὐδεμία γραφειοκρατία, οὐδεμία ἐξουσία. Οὐδεὶς ἄρχει, οὐδεὶς ὑπακούει. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι δούλοι εἶναι ἐντελῶς ἐλεύθεροι καὶ ἐργάζονται αἰκαιοθελῶς καὶ ὁρμηφύτως. Ἀπόλυτος ἄρα ἐλευθερία παρ' ἀπολύτῃ ἀλληλεγγύῃ. Καὶ ἐὰν ἐργάτης τις θέλῃ νὰ φυγοπινήσῃ, περιθάλλεται οὐχ ἤττον (τὸ τοιοῦτον παρατηρεῖται παρὰ τῇ ἀμαζόνι, ὅστις τελείως ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῶν καλουμένων δούλων του).

Ἀλλ' ἡ φυγοπνία αὕτη δὲν παρουσιάζεται εἰμὴ ἐπὶ τῶν δούλων καὶ τῶν παρασίτων μυρμηκῶν. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν ἐπικρατεῖς, οὐτε κόμματα, οὐτε ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὐτε ἐγκλήματα, τοῦλάχιστον σχεδὸν οὐδέποτε (οὐτε βεβαίως οἰονευσματοποισία) τὸ πολὺ ἐνίοτε ἀτομικαὶ διενέξεις, αἵτινες βραχυτάτον χρόνον διαρκοῦσαι εἶναι ἀσημάντοι. Καὶ ἐν τούτοις ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ἡ μεγαλοπρεπεστερὰ τάξις, ἀξιοθαύμαστος μάλιστα ἐπιδεξιότης ὅπως ἐν τῇ χειρίστη συγχύσει τῶν πραγμάτων ἀποκαταστή ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἡ τάξις δι' ἀκαμάτου ὁμονοητικῆς ἐργασίας· οὕτω λ. χ. ἐὰν τις κτηνωδῶς καταστρέψῃ φωλεάν μυρμηκῶν, τοὺς δὲ κατοικοὺς ἐντιθέμενος ἐντὸς σάκκου βίψῃ εἰς ὄλιαν ἄγνωστον αὐτοῖς χώραν, θέλει ἴδει ὅτι οὗτοι ταχέως συναθροίζουσι τὴν νεοσσὴν των, εὐρίσκουσι τόπον ἀναπαύσεως, πολεμοῦσι τοὺς ἐχθροὺς καὶ κτίζουσι τὴν φωλεάν.

Ἦ θαυμάσια καὶ πολυποικίλα κοινωνικὰ ἐμφυτα τῶν μυρμηκῶν προκάλεσαν πολλοχῶς ὄλιαν πεπλανημένην γνώμην καὶ ἤγαγον εἰς ἀνθρωποποιήσιν τινὰ τῆς ψυχῆς αὐτῶν. Ἦ παρῶνσι πράγματι ἀναλογίαι καὶ σχέσεις ἀρκεταὶ μεταξὺ κοινωνίας μυρμηκῶν καὶ ἀνθρώπων: δουλεία, κτηνοτροφία, κηπουρικὴ, πόλεμος καὶ συμμαχία. Ἦ αὐτὰ εἶναι φαινόμενα συμπτώσεως, ὧν ἡ πολυπλοκος συνάφεια εἰς ἀμφοτέρως τὰς περιστάσεις προκαλεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος ζῶντων ἐγκεφάλων. Ἦ κυρία διαφορά ἐγκτεται τούναντιον εἰς τὸν κληρονομικὸν αὐτοματισμὸν τοῦ ὁρμηφύτου τοῦ μύρμηκος, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑπερβάλλουσαν δημιουργικότητα τοῦ ἀνθρωπίνου ἐγκεφάλου. Ἀλλ' ἐρωτᾷ τις, πῶς συμβαίνει τὸ ἐξῆς: ἐγκέφαλος μύρμηκος μεγέθους κεφαλῆς καρφοβελόνης (ἢ θαυμασιωτάτη ἀτομικὴ οὐσία, ὡς ἀπεκάλει αὐτὸν ὁ Δαρβίνος) νὰ φαίνεται ἐκτελῶν τόσον πολυπλοκα πράγματα ὡς ὁ 2 1/2 ἕως 3 1/2 λίτρας βάρους ἔχων ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος. Ἀλλ' ἡμεῖς οφείλομεν νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὴν ὀπισθίαν ὄψιν τοῦ πράγματος, δηλονότι τὸν ὑπερβάλλοντα περιορισμὸν ἐνὸς μύρμηκος κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν πράξεώς τινος, ἣτις δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ κληρονομικοῦ αὐτοῦ ἐμφύ-

Ἦ λίαν περίπτωσις ἐξαιρετικῆς βεβαίως περιέγραφα ἐν τῇ πραγματείᾳ μου «ὁ μύρμηξ τῆς Ἰσθμίας». Συμμιγῆς ἀποικία ἀμαζόνος ἐταλαιπωρήθη ἕνεκα μακρῆς ἡρασίας ἐξ ἐλλείψεως τροφῆς. Εἶδόν τινὰς τῶν ἀμαζόνων ἐπαιτοῦντας τροφήν παρ' ἐπικούρων (δούλων) νὰ ἐξοργίζονται, νὰ δάκνῃσι τοὺς «κυρίους» των καὶ ἐπὶ τέλους ὅσον τὸ δυνατόν μακρὰν ἀπακομιζόντες νὰ ῥίπτωσιν αὐτοὺς. Οἱ σκληροὶ ἀμαζόνες τὰ πάντα ἠνεύγοντο, ἀλλ' ἐπανήργοντο πάντοτε οἰκᾶς. Ἀπηυδῆσας ἐκ τῆς νισυφείου ταύτης ἐργασίας ἐπικουρῶς τις, ἤρξατο νὰ δάκνῃ ἀμαζόνα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε οὗτος ἀπώλεσε τὴν ὑπομονήν, διέτροχε τὸν ἐγκέφαλον τοῦ δούλου καὶ τὸν ἐφόνευσε. Ἦ δὲ γεγονός τοῦτο ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ διασημοῦ ἀνθρωπολόγου Λομβρόζου θεωρηθὲν ὡς μυρμηκικὸν κακούργημα.

του. Βλέπομεν τὸν τόσον πολυπλόκως ληστεύοντα ἀμαζόνα πλησίον ἀφθόνου τροφῆς λιμώτοντα, διότι δὲν ἔχει πλεόν τὸ ἐμφυτον τοῦ τρώγειν μόνος. Ἐκαστον εἶδος ἔχει τὰς ἰδιαζούσας τέχνας του, ἀλλὰ μόνον αὐτάς, οὐδέποτε δ' ἐφευρίσκει ἕτερον τι. Βεβαίως ὁ μύρμηξ γνωρίζει τρόπον τινὰ καὶ κάλλιον ἢ ἄλλα ἔντομα νὰ προσικειωθῇ εἰς νέας περιστάσεις, διότι ὁ ἐγκέφαλος του εἶναι κατὰ τι μεγαλειότερος, ἀλλ' ἐν μέτρῳ λίαν περιορισμένῳ. Ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ὁ μύρμηξ, πλὴν γνώσεώς τινος τοῦ τόπου καὶ τῆς ἰκανότητος νὰ διακρίνῃ ἄλλους μύρμηκας, οὐδὲν ἄλλο σχεδὸν μανθάνει· γνωρίζει μικρὸν μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς χρυσαλλίδος ἐκλέπισιν τοῦ ἐμφύτου καὶ κληρονομικῶς πᾶν ὅ,τι καὶ βραδύτερον γνωρίζει, ἐνῶ τὰ θηλαστικά καὶ τὰ πτηνὰ πολλὰ δύνανται νὰ μάθωσιν. Ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι τοιαῦται πνευματικά, τουτέστιν ἐγκεφαλικά ἐνεργεῖαι, αἵτινες μονομερῶς πολυπλοκοὶ οὔσαι, ἐν τῇ συνόλῳ μηχανισμῷ των πρόκεινται σταθεραὶ καὶ κληρονομικαὶ ἐν τῇ ἐγκεφαλῷ, ἀπαιτοῦσιν ὀλιγότερα ἐγκεφαλικά στοιχεῖα ἢ ἡ ἰκανότης τοῦ ἀτομικῶς μανθάνειν, τοῦ συνδυάζειν, τοῦ προσαρμόζεσθαι, τοῦ ἐνασκεῖν νέας λειτουργίας καὶ τοῦ γίνεσθαι ταῦτας διὰ τῆς ἀσκήσεως αὐτομάτους. Ἡ ἰκανότης αὕτη, ἣν δύνανται τις νὰ ὀνομάσῃ πλαστικὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν αὐτοματισμὸν τοῦ ἐμφύτου, διακρίνεται πρὸ πάντων τῶν ἀνθρώπινων ἐγκέφαλων, μολοντί καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ σκεπτόμεθα, αἰσθουόμεθα καὶ ἐνεργουμένω πολλῇ μᾶλλον κληρονομικῶς ἢ ὅσον νομίζομεν. Καὶ ὅμως δὲν ὑπάρχει ἰδιάζουσα ἀντίθεσις μεταξύ τοῦ ἐμφύτου καὶ τῆς πλαστικότητος τοῦ λογικοῦ. Ὑπάρχουσι πολλῇ μᾶλλον χιλιάδες μεταβάσεις, καθὼς ἰδιαζόντως αἰ καλούμεναι κληρονομικαὶ ἰδιαιφύαι, αἵτινες παριστώσιν ἐν σπέρματι ὑπάρχοντα, ἀλλ' οὐχὶ τελείως ἀναπτυσθέντα ἔμφυτα, καὶ διακρίνουσι λ. χ. ἓνα Μόζερτ ἢ ἓνα Κεζάβλακην, αἵτινες ἐκ παιδῶν ἤδη κατέστησαν ἐξοχοὶ μουσικαί, ἀπὸ ἄμουσον ἀνθρώπων, ἐν μάτην καταποντοῦσιν ἐπὶ μακρὰ ἔτη αἱ διδάσκαλοι.

Ἄρα τὰ μετὰ πολυπλόκων καὶ ὑψηλῶν ἐμφύτων ζῶα δὲν εἶναι ποσῶς ἡλιθιώτερα ἐκείνων, ἅτινα ἔχουσι ταπεινὰ ἔμφυτα. Πρόκειται μόνον περὶ δύο διαφόρων τρόπων ἐγκεφαλικῆς ἐνεργείας, αἵτινες χωροῦσι παραλλήλως εἰς διάφορον ὕψος χωρὶς ν' ἀποκλειώνται ἀμειψάτως. . . Διδάσκει ἡμᾶς πρὸς τούτους ἡ πολιτεία τῶν μυρμηκῶν ὅτι ἡ κοινωνικὴ πολιτεία τῶν ἀνθρώπων δὲν δύναται νὰ κανονισθῇ κατὰ τὸ πρότυπον ἐκείνων· ὁ ἄνθρωπος ἔχει ὡς πρὸς τοῦτο πολὺ ὀλίγον καὶ παραπολύ. Ἐλλείπει αὐτῷ ὁ ἐργάτης, ὁ κοινωνικὸς προστόμαχος καὶ πρὸ πάντων τὸ ὑψηλὸν κοινωνικὸν ἔμφυτον τοῦ μύρμηκος, ὅστις ἄνευ οὐδεμιᾶς βίας νόμου ἐργάζεται προθυμότερον διὰ τὴν κοινότητα ἢ δι' ἑαυτόν. Ὁ ἄνθρωπος δύναι-

ται ἐν τῇ ἰσχυρῇ ἐγκεφαλῷ του νὰ δεχθῇ κἄσμεν πλαστικῶν παραστάσεων, νὰ κατεργασθῇ καὶ συνδυάσῃ αὐτάς, τοῦθ' ὅπερ ὁ μικρὸς μύρμηξ ἐν τῇ αὐτομάτως μονομερεῖ εἰ καὶ ἐξόχως λεπτοφυεῖ καὶ ἐκπεπονημένῳ ἐγκεφαλίδιῳ του δὲν δύναται νὰ πράξῃ. Ὁ μεγαλιπρεπὸς ἀνεπτυγμένως ἀνθρώπινος ἐγκέφαλος περιέχει ἀπειρίων πλαστικῶν καὶ ἀναπτύξεως ἐπιδοκτικῶν δυνάμεων ὡς φυσικὰ δῶρα, ἅτινα βεβαίως εἶνε συνηνωμένα μεθ' ὑπερβαλλόντως ἰσχυρῶν, κληρονομικῶν καὶ φιλαύτων ἐμφύτων ἀρπакτικῶν ζῶων καὶ μετὰ παραφόρων ὁρμῶν, ἀλλ' ἐπηρσάζονται λίαν πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιλογῆς καὶ τῆς προσικειώσεως· ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ ἐγκέφαλός του δὲν περιορίζονται εἰς ἐν μόνον περιληπτικὸν ἢ ἀναρχικὸν δόγμα, καθότι ἰσχυρὰ ἐλατήριον φέρουσιν αὐτὸν βίᾳ εἰς ὑψηλοτέρην μὴ ἐκ των προτέρων ὀριζομένην ἐξέλιξιν. Δυνάμεθα πάντοτε, ἰδίως διὰ τῆς ἱστορίας, τῆς ἐθνολογίας, τῆς ψυχολογίας, τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῶων, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἀνταμιᾶς καὶ φιλολογίας τοῦ ἐγκεφάλου νὰ ἀναγνωρίσωμεν τρόπον τινὰ τοὺς νόμους τῆς ψυχικῆς ἐκείνης ἐξελίξεως καὶ ἀρνητικῶς τευλάχιστον νὰ ἴσχωμεν ἐκ τοῦ μέσου πᾶν ὅ,τι διαταρᾶσαι καὶ ἐμποδίζει αὐτήν, εἴην τὴν χρῆσιν τῶν εἰσοπνευμάτων, τοῦ ὁπίου καὶ ἄλλων ἐκφυλιστικῶν αἰτίων, νὰ προσπαθῶμεν δὲ θετικῶς νὰ πολλαπλασιάσωμεν τὰ ἰκανὰ σπέρματα ἀναλώμασι τῶν ἀνικάνων. Δυστυχῶς κατὰ τῆς ὑψηλοτέρας γνωστικῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ ἀνθρώπου ἀνταναρᾶται, ὡς γνωστὸν, ἀδιαλείπτως ἡ μικρόνοια τῆς προλήψεως, ὥστε ἡ νίκη τῆς ἀληθείας δὲν εἶναι εὐχελὸς.

Μεθ' ὅλην τὴν διαφέρειάν τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τοῦ μεγέθους των ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου, μεθ' ὅλην τὴν σχετικῶς ταπεινότεραν θέσιν των ἐν τῇ ζωολογικῇ τάξει, οἱ μύρμηκες ἐν τῇ κοινωνικῇ βιολογίᾳ καὶ ψυχολογίᾳ των εἶνε λίαν πολύτιμον καὶ ἐνδιαφέρον ἀντικείμενον παραλληλισμοῦ τοῦ ζῶοντος φυσικοῦ κόσμου διὰ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ψυχολογίαν ἰδίως. Δεικνύουσι πῶς αἱ αἰῶνες, αἱ θεῖαι φυσικαὶ δυνάμεις τῶν τε ζωικῶν ὄντων καθὼς καὶ τῶν πρὸς ἀλλήλα σχέσεών των, αἵτινες ὡς φυσικοχημικαὶ δυνάμεις τῆς ἀνεργάνου φύσεως χαρακτηρίζονται, δύνανται νὰ παραγάγωσιν ὅμοια ἢ παρεμφερῆ φαινόμενα δι' ὅλους διαφόρων τρόπων. Οἱ μύρμηκες ἡμᾶς μετέρχονται τὴν δουλείαν, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ τὴν κηπουρικὴν πολὺ πρὶν ἢ ἐμφανισθῶσιν αἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' οἱ μύρμηκες ἀπέστησαν τὰς τέχνας ταύτας ἐν τῇ παρόδῳ ἀναριθμητῶν ἐτῶν λίαν πιθανῶς διὰ τῆς ἐπιλογῆς αὐτομάτως τῆ βελήειαν κληρονομικῶν συνδυασμῶν, χωρὶς μάλιστα ὁ μύρμηξ ἀτομικῶς νὰ παρατηρήσῃ τὴν σκοπιμότητα τοῦ πράγματος. Ὁ ἄνθρωπος ἀπ' ἐναντίας ἐφευρί-

σκει ἀτομικῶς τῇ βελήειᾳ ἀπειραρίθμων πλαστικῶν καὶ διεγερτικῶν συνδυασμῶν τοῦ ἰσχυροῦ ἐγκεφάλου του καὶ δὴ ἐφευρίσκει συχνότατα ἀτομικῶς πράγματα, τὰ ὅποια ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὑπὸ ἄλλων φυσικῶν δυνάμεων ἢ ζωικῶν ὄντων πρὸ αὐτοῦ ἐπετελέσθησαν. Εἰς τα βητὰ τοῦ Σολομώντος βιβλ. ἀναγινώσκειται· «Ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὦ ἰκνηρέ, καὶ ζήλωσον ἰδοὺ τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, καὶ γενεὸς ἐκείνου σοφώτερος· ἐκείνη γὰρ γεωργίᾳ μὴ ὑπάρχοντος, μηδὲ τὸν ἀναγκάζοντα ἔχων, μηδὲ ὑπὸ βασπότην ὄν, ἐτοιμάζεται θέρους τὴν τροφήν, πολλὴν τε ἐν τῇ ἀρητῇ ποιεῖται τὴν παράθεσιν». Ἐγὼ προστίθημι· ὁ μύρμηξ εἶδος εἰς τὸν ἄνθρωπον κοινωνικὰ μαθήματα τῆς ἐργασίας, τῆς ὁμοιότητος, τοῦ θάρρους, τῆς θυσίας καὶ τῆς ὀρθοπροσύντης.

Ἐν Παρελ. Ἀρχαίῳ 1901
Α Π. ΜΙΣΙΛΑΝΗΣ
ἱατρός

ΔΑΝΕΙΟΝ ΠΝΕΥΜΑ

Εἰς τὰς ἀναμνήσεις του περὶ τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Αὐστρίας Ἰλιάδης δημοσιευομένης εἰς τὸ «Λοτυ» ὁ Ἑλληὴν ἀκλόουθος αὐτῆς κ. Μαρινάκης ἀναφέρει καὶ τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον·

Ἡ Αὐτοκράτειρα ἔστρεψε μεγάλην στοργὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἐνόστοι, ὅταν ἀπεδήμει ἐξω τοῦ κράτους τῆς, αἱ χωρικοὶ ὄσοι τὴν συνήντων εἰς τοὺς περιπάτους τῆς καὶ δὲν τὴν ἐγνώριζον ἠρώτων·

— Κυρία, ἀπὸ ποῦ βριστάτε;
Κ' ἐκείνη ἀπήντα·
— Εἰμ' Ἑλληνίς.

Τὴν πρώτην φορὰν ὅτε εἶπε τοῦτο ἐπὶ παρουσίᾳ μου, ἐστράφη πρὸς με καὶ προσέθηκε·
— Δὲν εἶνε ὅλως διόλου ψεῦδος, ἐπειδὴ ἔχω ἰδιοκτησίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἠμποροῦσα νὰ πολιτογραφηθῶ.

ΓΝΩΜΑΙ
ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Μόνον ἡ παιδεία ἐλευθερώνουσα τὸν νοῦν ἀπὸ τῶν ἄγνοϊων διδάσκει τὸν ἄνθρωπον τὰ πρὸς τὸν εἶόν καὶ τοὺς ἀνθρώπους καθήκοντα ταύτους μὲν νὰ ἀποχρᾶζεται ὡς ἀδελφοῦς του καὶ νὰ προσφέρει εἰς αὐτοὺς ὡς ἐπιθυμεῖ νὰ προσφέρωνται εἰς αὐτὸν ἐκεῖνοι· τὸν δὲ θεὸν νὰ σέβεται ὡς θεογονοῦν καὶ προγονοπῖν αὐτοῦ, μηδὲ νὰ τολμᾷ νὰ τὸν ἀτιμᾶσῃ, διγχεῖον ἀπειθαυμένως τὰς τελειότητας του μὲ τὰς ἀνθρωπίνους ἀσθενείας· εἰς ἓνα λόγον, νὰ διακρίνῃ τὸν θεὸν ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, καθὼς ὁ Διομήδης τότε μόνον κατεστάθη καλὸς νὰ κάρῃ τὴν διακρίσιν ταύτην, ἀφ' οὗ ἡ Ἀθηναῖ ἠλευθέρωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς του ἀπὸ τὸ σκότος.

Ἡ νόμος πρέπει νὰ εἶνε ὀλίγοι καὶ τοσοῦτοι μόνον, ὅσοις ὁ χυδαῖος εὐκόλα δύναται

νὰ φιλάττη καὶ νὰ ἐνομιμῆται· καὶ αὐτὸς ὁ ἕψυτος νομοθέτης δὲν ἔδωκε πλὴν ὀλίγους νόμους, θεμελιουμένους ὅλους εἰς τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην.

Ἡ ἐγκράτεια εἶνε τῆς ἀρετῆς ἢ κρηπίς, ἢ δὲ ἀρετὴ αὐτῆ ἢ δικαιούσιν, ἥς ἄνευ ἀδύνατον νὰ γίνῃ τις πολιτικὴ ἀγαθός.

Ἦς ἀνατροφῆς ἢ ἐκτασις κρέμαται ἐξαιρέτως ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν καὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ὅποια ἀνατρέφονται καὶ παιδεύονται οἱ νέοι. «Πολιτεία γάρ (βλέγετε ὁ Πλάτων) τροφή ἀνθρώπων ἐστὶ καλὴ μὲν ἀγαθῶν, ἢ δὲ ἐναντία κακῶν». Ἡ καλὴ ἀνατροφή γίνεται καὶ βοηθεῖται περισσότερο ἀπὸ τὰ καλὰ παραδείγματα ἢ ἀπὸ τῆς νομοθεσίας καὶ διδασίας. Ἦ ἀφελουσί τὸν νέον αἱ διδασκαί, ὅταν, ὅταν στρέψῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἄλλο δὲν βλέπει παρά φόβον, ἀπόδειαν, ἀνομίαν, ἀνθρώπους ἀπανθρώπους καὶ ἀνδραποδοδῆεις, κολακειῶνας καὶ κολακευομένους, τὸν πλοῦτον τιμωμένον, καὶ τὴν ἀρετὴν καταφρονημένην, τὴν ἀδικίαν τρυφώσαν καὶ τὴν δικαιούσιν λιμώττωσαν; Πιθανώτατον εἶναι ὅτι τοιαῦτα παραδείγματα θέλουσι τὸν διδάξῃ ἐκείνων τοῦ βίου τὴν διαγωγὴν, εἰς τὴν ὅποιον εὐρίσκει τὰ μέσα νὰ βούκῃ τὸ κτηνώδες του σώμα καὶ νὰ θεραπεύῃ τῆς κτηνωδετέρας αὐτοῦ ψυχῆς τὰ πλάθη.

Ἀδαμάντιος Κοραῖς

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Ὀνειροθεραπεία.

Νέον εἶδος θεραπείας τῶν νευρικῶν καὶ ψυχικῶν νοσημάτων ἐφευρέθη ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ Κύρνινγκ διὰ τῶν ὀνείρων. Ὁ ἐπιστήμιον οὗτος κατορθώνει νὰ δημιουργῇ εὐάρεστα ὄνειρα διὰ μηχανικοῦ τρόπου, ὡς ἑξῆς· Ὁ πάσχων ἐξηπλωμένος ὕπτιος φορεῖ εἶδος πλίου ἐκ μαλακοῦ δέρματος, διὰ τοῦ ὁποῦ καλύπτονται ἡ κεφαλὴ καὶ τὰ ὦτα, μένει δὲ μόνον τὸ πρόσωπον ἀσκεπές. Εἰς τὴν θέσιν τῶν ὠτων τίθενται δύο μεταλλικὰ ἀκουστήρια συγκοινωνούντα δι' ἐλαστικοῦ σιλικῆνος μεθ' ἑνὸς φωνογράφου. Ἐπάνω του ἀπλώνεται εἶδος σκηνης, ἡ ὅποια τὸν σκεπάζει καὶ τὸν κρατεῖ εἰς βαθὺ σκότος. Εἰς τὸ κάτω μέρος τῆς κλίνης ἐπάνω ἀπὸ τοὺς πόδας κρεμάται λευκὴ πινακίς, ἐνῆ ἀντικρὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλὴν καὶ ἐκτὸς τῆς σκηνης στήνεται ἐπὶ τρίποδος ὀπτικὸν μηχανήμα καὶ διὰ μιᾶς τρύπας ἐπὶ τῆς σκηνης ἐξαποστέλλονται ἀκριβοῦς ἐπὶ τῆς πινακίδος φωτειναὶ εἰκόνες. Αἱ εἰκόνες αὐταὶ εἶναι ποικιλώταται καὶ πολύχρωμοι, ὅσον τὸ δυνατόν δὲ θελκτικαὶ καὶ τέρπουσι ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τοὺς ἤχους τοῦ φωνογράφου. Ὁ νευρασθενὴς ὑπὸ τὴν διπλὴν ἐπίδρασιν τῆς ὀράσεως καὶ τῆς ἀκοῆς αἰσθάνεται γλυκυτάτην κῶπωσιν, ἣτις ἀπολήγει εἰς ἐλαφρὸν λήθαργον. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῆς ἡμισυγρηγώσεως δημιουργοῦνται τὰ μᾶλλον εὐάρεστα ὄνειρα καὶ οὕτως ἐπέρχεται ὕπνος γαλήνιος καὶ ἀνάπαυτικός. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ἀγγλοῦ ἱατροῦ, αἱ ὑποβληθέντες εἰς τὴν θεραπείαν ταύτην ἀσθενεῖς

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

όχι μόνον θεραπεύθησαν, αλλά και το βάρος αὐτῶν ηὔξησεν ἐπαισθητῶς. Ὡστε τὰ εὐάρεστα ὄνειρα παχύνουν τοὺς ἀνθρώπους!

Τὸ ἀρχαιότερον δένδρον τοῦ κόσμου.

Τὸ γηραιότερον δένδρον τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποῦοι ἡ ηλικία εἶνε αὐθεντικῶς ἐξηκριθειμένη, ὑπάρχει εἰς τὴν ἀρχαίαν πρωτεύουσαν τῆς νήσου Κεϋλάνης, τὴν πόλιν Ἀνουραδαπούραν. ἔχει ηλικίαν 2180 ἔτην, διότι ἐφυτεύθη εἰς τὰ 288 π. Χ. Ἐἴνε δὲ εἶδος ἱερὰς Συκῆς καὶ ἀνεπτύχθη ἐκ κλάδου προερχομένου ἐκ τοῦ δένδρου, ὑπὸ τὴν σκιάν τοῦ ὁποῦοι ἀνεπαύετο ὁ Βούδας. Τὸ δένδρον αὐτὸ ἀπέδειξεν ἀληθινὴν τὴν προφητείαν τοῦ βασιλέως, ὅστις τὸ ἐφύτευσε: «Θ' ἀνοῖη καὶ θ' ἰσχύη μέχρι τέλους τῶν χρόνων». Τὸ αἰωνόβιον δένδρον ὡς ἐκ τῆς εὐρύτητος αὐτοῦ ἐπροστατεύθη πάντοτε καὶ διεσώθη ἀπὸ πάσης φθορᾶς, καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη τὰ φύλλα του δρέπονται εὐλαστῶς ὑπὸ μυριάδων προσκυνητῶν, οἵτινες ἔρχονται διὰ τὴν γονατίσουν ὑπὸ τὴν σκιάν του καὶ τὴν προσευχηθοῦν. Μετὰ βίον εἰκοσιδύο αἰώνων τὸ δένδρον τῆς Κεϋλάνης κατήντησε πλέον ἀληθὲς ἐρείπιον. Ὅπως μὴ καταπέσῃ, ἔχει στυλωθῆ διὰ λίθων κτισμένων εἰς σχῆμα πυραμίδος περὶ τὸν κορμὸν του, εἶνε δὲ κλεισμένον ἐντὸς περιβόλου. Ὅπως εἰσέλθῃ τις εἰς τὸν εὐρύν τοῦτον γῆρον, θὰ περάσῃ πρῶτον ἐκ τοῦ ναοῦ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ ἱερεῖς, οἱ ἐπιμελούμενοι τὴν ἱερὰν συκὴν. Τὰ φύλλα αὐτῆς ἔχουν μέγεθος καὶ σχῆμα παλάμης, εἶνε δὲ τόσο ἐλαφρὰ προσκεκολλημένα εἰς τοὺς κλάδους, ὥστε διαρκῶς σείονται ὡς τὰ τρέμουν. Οἱ πιστοὶ λέγουσιν ὅτι τὸ δένδρον φρικτῶς ἐκ χαρᾶς, διότι ἔχει σκίση τὸν Βούδαν.

Ἐν χωρίον ἐξέλιπε.

Τὸ χωρίον Βάλιο εἰς τὰ Ἰτρουσικὰ Ἀπέννινα κείμενον εἰς ὕψος 800 μέτρων ὑπεράνω τῆς ἐπιτραπέζιας θαλάσσης ἤρξατο αἰφνιδίως τὴν 21 Μαρτίου (ν) κυλιόμενον πρὸς τὴν κοιλίαν τῆς Σκολετένας. Τὸ χωρίον ἐξηφανίσθη ἐντελῶς καὶ ἐκεῖ ὅπου ἦτο συνοικισμὸς 900 περίπου προσώπων σήμερον ἐκτείνεται λίμνη ἐκτάσεως 2 τετραγωνικῶν χιλιομέτρων καὶ ὕδωρ μόνον φαίνεται ἐκεῖ ὅπου ἔκειτο τὸ γραφικὸν χωρίον.

Ἡ κίνησις τῶν οἰκιῶν ἤρξατο ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου τὴν β. μ. ὡραν, μετ' ὀλίγον δὲ ἤρξαντο κινούμεναι καὶ αἱ περὶ αὐτὸ οἰκίαι μὲ ταχύτητα 2½ ἐκατοστομέτρων καθ' ὥραν, ἥτις ὁμοίως ηὔξησε τὴν ἐπομένην.

Τὸ ὄλοσθημα τοῦ ἐδάφους προξέειν πρότερον ἐξάρσεις τοῦ ἐδάφους ὁμοίας μὲ μέγιστα κύματα, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον καὶ κατέχωνον τὰς οἰκίας καὶ τὰ δένδρα. Τὴν δὲ νύκτα τῆς Παρασκευῆς ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ποταμοῦ Σκολετένα ἀνυψώθη βραδίως καὶ κατεκάλυψεν ὀλόκληρον τὴν κοιλίαν.

Οἱ κάτοικοι διέσωσαν ἔτι ἠδυνήθησαν καὶ κατέφυγον εἰς τὰ περίεθ.

Ἡ σύνοδος τῆς Βαλτικῆς καὶ τῆς Μαύρης Θαλάσσης.

Συνδικάτων Ἀγγλίων κεφαλαιοῦχων ὑπέβαλε προτάσεις εἰς τὴν Ρωσικὴν κυβέρνησιν, ὅπως συν-

δεθῇ ἡ Βαλτικὴ μετὰ τῆς Μαύρης Θαλάσσης διὰ διώρυχος 8 καὶ ἡμισσοῦ μέτρων βάρους. Τὸ ὅλον μήκος μετὰξὺ τῶν δύο θαλάσσεων διὰ τῆς σκοπούμενης ταύτης διώρυχος θὰ ἦναι 226½ χιλιόμετρα, θὰ ἀρξῆται δ' ἡ διώρυξ ἀπὸ τῆς Δούνας καὶ τοῦ Δνίεπρ, διὰ τῆς Οὐλάς καὶ τῆς Βερετίνας.

Ταχυτάτη συγκοινωνία.

Τελευταίως ἐν ταῖς Ἰνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς ἐπετεύχθη τὸ ἀνώτατον ὄριον ἐν τῇ σιδηροδρομικῇ συγκοινωνίᾳ. Ἐν τῇ πολιτείᾳ Φλωρίδος τὸ ἀπὸ Τάξονβιλ καὶ Φλέμιנג διάστημα 140 μιλίων διέσχισε σιδηροδρομικῆ ἀμειψοτεχνία συγκειμένη ἐξ ἀτρακτοῦ, τῆς ἀμειψῆς τοῦ ταχυδρομίου, ἀμειψῆς πρώτης θέσεως καὶ ἀμειψῆς ἀποσκευῶν εἰς 130 λεπτά, ὅπερ ἀναλογεῖ 68,8 μιλία ἢ 130 χιλιόμετρα καθ' ὥραν.

Ἡ συγκοινωνία ἐν Βερολίνῳ.

Κατ' ἐπίσημους στατιστικὰς ἡ κίνησις τῆς συγκοινωνίας ἐν Βερολίνῳ κατὰ τὸ 1900 ἦτο τοιαύτη τις: Οἱ τροχιδρόμοι, τὰ λεωφορεῖα, ὁ μητροπολιτικὸς (ὑπόγειος) σιδηρόδρομος καὶ ὁ σιδηρόδρομος ὁ περιφερικὸς τῆς πόλεως μετῆνεγκον 458,445,648 πρῶσιμα, ἦτοι κατὰ μέσον ὄρον καθ' ἑκάστην 1,256,000 προσώπων. Ἡ συγκοινωνία αὐξάνει καθ' ἑκάστην. Ἀπὸ τὸ 1899 ὁ ἀριθμὸς τῶν μετενεχθέντων προσώπων ηὔξησε κατὰ 44,000,000, ἦτοι κατὰ μέσον ὄρον κατὰ 119,000 άτομα καθ' ἑκάστην.

Οἱ τροχιδρόμοι μετῆνεγκον 280,340,160, οἱ δύο σιδηρόδρομοι 27¼ ἑκατομμύρια, τὰ δὲ λεωφορεῖα 80¼ ἑκατομμύρια, κατὰ τὴν ἑκατομμύρια πλείονας τοῦ 1899.

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Κόλλα διὰ πύλινα καὶ ἰάλινα ἀγγεῖα.

Ἀγγεῖα πύλινα ἢ ἐκ πορσελάνης, κρυστάλλου καὶ ἰάλου, δύνανται νὰ συγκολληθῶσι διὰ τοῦ ἑξῆς τρόπου: Λαμβάνετε 80 ὄρνια τυρίου λευκοῦ νομποῦ καὶ τὸ πλύνετε τόσο ὥστε τὰ νερὸν νὰ μὴν διαυγᾶς καθ' ὅσον τὸ συμπιέζετε καὶ τὸν ζυμὸν τοῦ τυρίου ἀναμιγνύετε μὲ ἕξ λευκίματα αὐγῶν. Ἐξ ἄλλου λαμβάνετε τὸν ζυμὸν δεκαπέντε ἐδόντων σκορδίου. Ἔως ὅλα αὐτὰ ῥίπτετε ἐλπίγον κατ' ὀλίγον φιλοκαρσινισμένην ἄσβεστον, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ διὰ ζυμώματος εἶδος ἀλοιφῆς μάλλον στεγνῆς. Ὅσῳκις θέλετε νὰ μεταχειρισθῆτε τὴν κόλλαν ταύτην, ἀναλύετε ὀλίγον μὲ νερὸν καὶ ἀλείφετε τὰ τεμάχια, τὰ ὁποῖα θέλετε νὰ κολληθῆτε. Τὰ προσαρμύζετε καλά, τὰ δένετε σφιγτὰ μὲ σπάγγον καὶ τ' ἀφίνετε νὰ στεγνώσουν εἰς τὴν σκιάν.

Τὸ πετρελαῖον κατὰ τῆς ναυτίας.

Νέον φάρμακον κατὰ τῆς ναυτίας συμβουλεύει γαλλικὴ ἰατρικὴ ἐφημερίς, τὸ ἔλαιον τοῦ πετρελαίου. Δύο τρεῖς σταγόνες ἐπὶ τεμαχίου ζαχαρέως ἀρκοῦσιν ὅπως καταπάσῃσι τὴν ναυτίαν.

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ",—2942

ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ

(1) διεξερχόμενος τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Ἰπουργείου τῆς Παιδείας χάριν πέντε δημοσίων βιβλιοθηκῶν θὰ εὕρῃ ἐν αὐτῷ ἀναγεγραμμένας πιστώσεις, τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς, τῆς ἐν Κερκύρᾳ, τῆς ἐν Ζακύνθῳ, τῆς ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ τῆς ἐν Ἀνδριταίῳ. Προσθετέα δ' εἰς ταύτας καὶ ἡ βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς, ὑπὲρ ἧς ἰδίως ἀναγράφονται ἐκάστοτε πόροι ἐν τῷ εἰδικῷ αὐτῆς προϋπολογισμῷ. Ἄλλ' ἤθελε μεγάλως ἀπατηθῆ ὁ νομίζων, ὅτι αὐταὶ καὶ μόναι εἶνε αἱ δημοσῖαι βιβλιοθήκαι τοῦ κράτους ὅλου, καὶ πρέπει ἐκτὸς τούτων νὰ διασπειλωμέν τὰς δημοσίας βιβλιοθήκας τὰς ὑπὸ τῆς πολιτείας συντηρουμένας καὶ τὰς ἀνηκούσας εἰς δήμους ἢ ἐταιρίας ἢ καὶ δημόσια καθιδρύματα, ὅσον γυμνάσια ἢ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ὑπὲρ ὧν δὲν δαπανᾶ μὲν τὸ κράτος, ἀλλ' αἰτίνας εἶνε οὐχ ἥττον δημοσῖαι ὑπὸ ἄλλων ἐποψιν, ἄτ' ἐπιτροπομένης δημοσίᾳ τῆς χρήσεως αὐτῶν εἰς τὸ κοινόν.

Τοιαῦται βιβλιοθήκαι οὐκ ὀλίγαι ὑφίστανται ἐν Ἑλλάδι. Καὶ βιβλιοθήκαι μὲν γυμνασίων ἢ ἑλληνικῶν σχολείων ἄξια ἰδίας μνείας εἶνε, ὅσον ἐγὼ εἶδα, ἢ τοῦ γυμνασίου Σύρου καὶ ἢ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων Κορθίου ἐν Ἀνδρῳ, Μηλειῶν καὶ Πορταρίας ἐν τῷ Πηλῳ, συνιστάμεναι ἐκ παλαιῶν συλλογῶν βιβλίων, κληροδοτηθεισῶν εἰς ταῦτα τὰ καθιδρύματα καὶ περιεχοσῶν ἄξια λόγου ἀρχαιότερα βιβλία, ἐν οἷς καὶ παλαιότυποι ἐκδόσεις Ἑλλήνων συγγραφέων. Ἐξαίρετος δὲ δημοτικὴ βιβλιοθήκη εἶνε ἡ ἐν τῷ δημοτικῷ σχολείῳ Ἀνδρῶν ἀποκειμένη ἢ ἀνήκουσ' ἄλλοτε ποτε εἰς τὸν Θεόφιλον Καίρην καὶ ἡ ἀρχαία βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνης. Τῶν δ' ἐν Ἀθήναις εἰς συλλόγους ἢ ἐταιρίας ἀνηκούσῶν μνημονευτέον ἰδίᾳ τῆς τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ, τῆς τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἑθνολογικῆς Ἑταιρείας, ἥτις ἤρχισεν εἰδικώτερον συμπληρουμένη διὰ βιβλίων ἀναγομένων εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα, τὴν τουρκοκρατίαν καὶ τὴν καθ' ὅλου μεσοχρόνιον ἡμῶν ἱστορίαν, καὶ τῆς τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ. Ἡ δὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἶνε, καθ' ἃ δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τοῦ ἐκδοθέντος αὐτῆς καταλόγου, λίαν ἀτελής καὶ ἀνεπαρκὴς πρὸς τὴν καθ' ὅλου παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογικὴν κίνησιν. Ἀλλὰ τὴν ἀνεπάρκειαν αὐτῆς ἀναπληροῦσιν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ὡς τὸ πλεῖστον βιβλιοθήκαι τῶν ἐν Ἀθή-

ναις ξένων ἀρχαιολογικῶν ἰδρυμάτων, μάλιστα δὲ ἡ τῆς Ἰαλλικῆς σχολῆς καὶ ἡ τοῦ Γερμανικοῦ ἰνστιτούτου. Ἡ δὲ τῆς Ἀγγλικῆς εἶνε καὶ κατὰ τοῦτο ἄξια ἰδίας μνείας, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων ἐπλουτίσθη διὰ τῆς εἰς αὐτὴν περιελθοῦσης βιβλιοθήκης τοῦ μακαρίτου ἱστοριογράφου Φίνλαῦ, ἥτις εἶνε ἰδιαζόντως πλουσία βιβλίων ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀγῶνα.

Οὐδαμῶς ἀξίῳ, ὅτι ὁ κατάλογος οὗτος τῶν παρ' ἡμῖν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψιν δημοσίων βιβλιοθηκῶν εἶνε πλήρης. Λυθάνουσι πάντως καὶ ἄλλαι τινὲς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀνήκουσαι εἰς ἀρχαίους διδασκάλους τοῦ γένους ἢ εἰς φιλομαθεῖς συλλέκτας καὶ περιελθοῦσαι μετὰ τὸν θάνατον αὐτῶν εἰς δημόσια καθιδρύματα. Ἀλλὰ δὲν ἐγεινέ ποτε φροντίς νὰ συλλεχθῶσιν ἐν συνόλῳ αἱ προσήκουσαι στατιστικαὶ εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι βιβλιοθηκῶν. Παρατηρεῖται δὲ ἀπὸ τινος καὶ ἐν τοῖς γυμνασίοις τοῦ κράτους κίνησις τις, τινῶν γυμνασιαρχῶν φιλοτιμουμένων ναυξήσωσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν αὐτοῖς βιβλίων καὶ ἐπιδικῶντων τοῦτο ἐν ἐλλείψει πόρων διὰ τοῦ μόνου δυνατοῦ εἰς αὐτοὺς τρόπου, δι' ἐγκυκλίων καὶ γραμμάτων πρὸς τοὺς παρ' ἡμῖν συγγραφεῖς, παρ' ὧν ἀπεκδέχονται τὴν δωρεὰν ἀποστολῆν τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν. Καὶ ἐπαρχιακοὶ δὲ σύλλογοι νεωστὶ ἰδρυθέντες καθ' ὅμοιον τρόπον ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ἀγῶνα, ὧν ἀρκοῦμαι ἀναφέρειν τὸν Ἰναχον τοῦ Ἀργους καὶ τὸν Ἰυμναστικὸν σύλλογον Βουρβούρων τῆς Κυνουρίας. Αἰσθητῆ δὲ κατ' ἀντίθεσιν τῶν ἰδιωτικῶν τούτων ἐνεργειῶν εἶνε ἡ ἀφροντίαια τῶν μεγάλων δήμων τοῦ κράτους, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐξαιρουμένου, οἵτινες ἢ παντελῶς στεροῦνται δημοτικῆς βιβλιοθήκης ἢ κείνηνται σποραδικὰ τινα μόνον ἀντίτυπα τῶν βιβλίων τῶν ἀνευσστήματος εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀγοραζομένων ἐκάστοτε χάριν τῶν γραφόντων μάλλον ἢ χάριν τῶν γραφομένων.

Δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς μου σήμερον νὰ ὑποδείξω τοὺς τρόπους τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων. Ἀρκεῖ ἡ κατάδειξις τοῦ γεγονότος, ὅτι τὸ βιβλίον δὲν εἶνε, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἱκανῶς διαδομένον. Ἄν ἀπανταχοῦ δύναται νὰ ρηθῆ, ὅτι ἡ ἐφημερίς ἐνίκησε τὸ βιβλίον, τὸ δόγμα τοῦτο ἰσχύει πολὺ μάλλον παρ' ἡμῖν. Ἡ ἐφημερίς κατώρθωσε τέλος νὰ διαδοθῆ, ἀλλ' ὄχι καὶ τὸ βιβλίον. Εἰ δὲ τις ἤρχισε κίνησις καὶ ὡς πρὸς τὰ βιβλία, τὰ παρεχόμενα εἰς τὰ πλήθη οὔτε τὰ ἀριστα εἶνε βεβαίως οὔτε τὰ προσήκοντα πρὸς παιδεῦσιν καὶ διαπαιδαγώγησιν τοῦ ἑλληνικοῦ

λαοῦ. Δὲν εἶνε δὲ πάντως ἐξ ἐκείνων ἀτινα δύνανται αὐτὰ νὰ κατευθύνωσι τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ ὠραῖον, ἀλλ' ἐκ τῶν θεραπευάντων ὡς τὸ πλεῖστον χυδαῖα ἐμφυτὰ ἢ μακαρίως θυόντων εἰς τὰς προλήψεις, τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀφιλοκαλίαν τοῦ ὄχλου. Διὰ τοῦτο πᾶς τις πρέπει νὰ χαιρετίσῃ μετὰ χαρᾶς τὴν σύστασιν τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων καὶ εὐχρηστῆ τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ εὐδοκίμησιν καὶ τὴν διάδοσιν τῶν δημοσιεύσεων αὐτοῦ χάριν ἐπιτεύξεως σκοπίμου καὶ ἀπὸ συστήματος ἐγκυκλοπαιδικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆς ἀμα διαπαιδαγωγήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Εἰς ὑψηλοτέρας δὲ πνευματικὰς ἀνάγκας ἀνταποκρίνεται ἡ ὑπὸ χορηγοῦ γεννησιότατου καὶ φιλογενεστάτου δι' ἀδρῶν δαπανῶν ἰδρυθεῖσα καὶ συντηρουμένη Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. Ταύτης σκοπὸς εἶνε, ὡς γνωστόν, ἡ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς γλῶσσαν μετοχέτους ἐκκρίτων ἀριστουργημάτων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης ἀναφερομένων εἰς τὴν ἱστορίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμας καθ' ὅλου λαμβανομένης, μὴ ἀποκλεισμένων καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἤρξαντο κατὰ μικρὸν συμπεριλαμβανόμενα εἰς τὸ πρόγραμμ' αὐτῆς μετὰ καὶ τῆς ἐκδόσεως ἐξαιρέτων τινῶν πρωτοτύπων συγγραμμάτων.

Ἡ Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ οὐ μόνον τῶν ὑψηλοτέρων παρ' ἡμῖν τυγχανόντων παιδεύσεως φιλολαγνιστῶν τὴν φιλομάθειαν προώριεται πάντως νὰ κορέσῃ, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον νὰ αναπτύξῃ τὸν νοῦν καὶ κεντήσῃ τὴν πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἐπιστημονικῶς φιλοτιμίαν ἐκείνων τῶν παρ' ἡμῖν νεαρῶν φιλόλογων, ὅσοι δὲν ἔχουσι τὴν εὐτυχεῖαν νὰ γινώσκωσι ξένας γλώσσας. Διπλῶς βλέπει ὁ δὺο κατέχων γλώσσας καὶ τριπλῶς ὁ τρεῖς. Παρῆλλον οἱ χρόνοι, καθ' οὓς παγκόσμιος γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης ἦτο ἡ λατινικὴ, καὶ ὁ Ἕλληνας φιλόλογος ὁ γινώσκων πλὴν τῆς ἰδίας γλώσσης ἀπαρκῶς καὶ τὴν λατινικὴν ἠδύνατο νὰ ἐργασθῆ αὐτοτελῶς. Ἄνευ τῆς γερμανικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς τοῦλάχιστον ὁ ἐπιστήμων δὲν δύναται σήμερον νὰ εἶνε ἐπιστήμων. Τοῦτο πρέπει νὰ κατανοήσωσι καλῶς καὶ ἐνστερησιῶσιν οἱ νεώτεροι ἡμῶν φιλόλογοι, ἀπερχόμενοι δ' ἐκ τῶν πανεπιστημιακῶν βιβλίων πρέπει νὰ συναποκομίζωσι μετὰ τοῦ διπλώματος καὶ τὴν γνώσιν τῶν δύο ταύτων γλωσσῶν.

Λέγω δὲ ταῦτα περὶ τῶν θελόντων νὰ ἐργασθῶσι πράγματι καὶ διακριθῶσιν, εἰ καὶ μετὰ ὀλίφως ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω, ὅτι τοιοῦτοι εἶνε πάνυ ὀλίγοι.

Συνήθως λέγομεν περὶ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὅτι ἐργάζονται καλῶς, ἐν ἐπιτελῶσιν εὐσυνειδήτως τὸ ἐπιβεβλημένον αὐτοῖς ὑπὸ τῆς πολιτείας καθῆκον ἐν τῇ γυμνασίᾳ ἢ

τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ. Καὶ βεβαίως τὸ ἔργον δὲν εἶνε μικρὸν. Ἐθνικὴ εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται εἰς τοὺς ἐνθέους παιδαγωγούς τοὺς διανοίγοντας πρὸς τὴν παιδείαν τοὺς ὀφθαλμούς τῶν παραδεδωμένων εἰς αὐτοὺς νέων, τοὺς διαπλάσσοντας τὰς καρδίας αὐτῶν, τοὺς διαμορφούντας αὐτοὺς εἰς ἀνδρας εὐπαιδύτους, εἰς πολίτας ἔχοντας ἐπιγνώσιν τῶν πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος μεγάλων αὐτῶν ὑποχρεώσεων. Ὅποια χαρὰ καὶ ὅποια καύχησις δίκαια διὰ τοὺς πλαστοουργούς ἐκείνους πνευμάτων καὶ καρδιῶν τὸ νὰ δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι μετὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν, μετὰ τῶν δημιουργημάτων τῶν μόχθων καὶ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτῶν τιμίους ἐργάτας τῆς ἐθνικῆς εὐμερείας, στρατιώτας μέχρι θυσίας ἀφοσιωμένους εἰς τὴν σημαίαν τῆς πατρίδος, πολιτευτὰς ὑψοῦντας τὸ ἔθνος εἰς εὐτυχεῖαν, ἐπιστήμονας δοξάζοντας ἑαυτοὺς καὶ προάγοντας τὴν ἐπιστήμην. Τοιοῦτοι ἱεροφάνται τῆς παιδείας, ἀνασκοποῦντες παρελθόν μακρὸν καὶ πολλάκις, ὡς ἔχουσι τὰ παρ' ἡμῖν δυστυχῶς, ἡμέρας δεινῶν ἀντιξῶν ἀνέμων, κυμαινόντων αὐτοὺς ἐν τῇ ἐπιτελείᾳ τοῦ καθήκοντος, δύνανται, δύνανται βεβαίως, καμπτόμενοι ὑπὸ τὸ βῆρος τῶν ἐτῶν, νὰ εἰπωσιν αὐταρέσκως Νῦν ἀπολύεις τὴν θαύλῳ σου, δέσποτα.

Ἡ εἰρηθὰ ὑπερόχως ἀδικοί, ἐν δὲν ὠμολογοῦμεν, ὅτι δὲν λείπουσιν εὐτυχῶς καὶ παρ' ἡμῖν οἱ τοιοῦτοι μύσται τοῦ καθήκοντος, οἱ τοιοῦτοι ἐμπνευσμένοι λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, οἵτινες ἐρωτῶμενοι ὅποιον ὑπῆρξε τὸ ἔργον αὐτῶν, δύνανται μετὰ συνειδήσεως ἀναπεπαυμένης νὰ ἐπιδείξωσι τοὺς ἰδίους μαθητὰς καὶ τὸ ἔργον ἐκείνων. Ὑπῆρξαμεν παιδαγωγοὶ καὶ μόνον παιδαγωγοὶ ἀνεθρέψαμεν χάριν τοῦ αἵμου, χάριν τῆς κοινωνίας, χάριν τῆς πολιτείας, χάριν τῆς πατρίδος γενεᾶς ὅλας. Ἐρωτῶμεν, καταναλισκόμενοι ἡμεῖς δίκην λαμπάδας. Ὑπολαμβάνετε μικρὸν τὸ ἔργον ἡμῶν;

Ὅχι, μυριάκις ὄχι. Ἄλλ' ὁ καθηγητὴς, ἀλλ' ὁ τέλειος διδάσκαλος δὲν ὀφείλει νὰ διδάσκῃ διὰ μόνου τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ καλάμου. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ τοιοῦτον εἶνε ὑποχρεώσις μάλιστα τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπερ ἔχει τὸν δαυλὸν σκοπὸν οὐ μόνον τῆς μεταδόσεως, ἀλλὰ καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης. Εἶνε δ' ἐπίσης ἀληθές, ὅτι ἐν ἐρωτηθῶ κατὰ πόσον οἱ ἐν τῇ ἡμετέρῃ Πανεπιστημίᾳ συνάδελφοί μου ἀντελήφθησαν πάντες αὐτῷ τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνωτάτου πανδιδασκηρίου, ἐν ᾧ διδάσκουσι, ἀναγκασθῶ ἴτως ἀντὶ πάσης ἀπαυτήσεως νὰ μείνω ἐνεὸς καὶ νὰ εἰπῶ ἀντὶ μόνης ἀπαντήσεως· ἀλλὰ δὲν πταίω ἐγώ. Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης δὲν ἐπιβάλλεται εἰς μόνον τὸ Πανεπιστήμιον, εἶνε δ' ἐπ' ἴσης καθῆκον καὶ τῶν λειτουργ-

γῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Τοῦτο εἶνε αὐτόνοητον, διδάσκει δὲ καὶ ἡ πείρα τῶν γινομένων ἐν τοῖς ξένοις γυμνασίοις, ἀτινα περιλαμβάνουσι καὶ τὰς παρ' ἡμῖν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀποτελούσας τάξεις. Δὲν ἐπιβάλλεται βεβαίως εἰς μόνους τοὺς καθηγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου τὸ προάγειν τὴν ἐπιστήμην. Μόνον οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλολογίας ἐν τῇ Πανεπιστημίᾳ ἔχουσι τὴν ὑποχρεώσιν νὰ ἐργάζωνται φιλολογικῶς, οἱ τῆς ἱστορίας ἱστορικῶς, οἱ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν νὰ ἐργάζωνται προάγοντες τὰς ἐπιστήμας ταύτας; Ἄλλὰ μία χελιδὼν ἐὰρ οὐ ποιεῖ, καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον τὸ ἔαρ τῆς ἐπιστήμης οὐδέποτε θὰ ἐπεφαίνετο ἐν Ἑλλάδι. Ἡ δὲ ἡτο οὐ μόνον ἀδίκον, ἀλλὰ καὶ ἀνεπαρκές νὰ μείνωμεν ἐπηρεζόμενοι συνεργῶν καὶ βοηθῶν.

Ἐπάρχουσι μετὰ τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως πολλοί, οἵτινες ἴσως ὑποκριθῶσιν, ὅτι δὲν ἐννοοῦσι τὰ λεγόμενα παρ' ἡμῶν. Θὰ εἰπωσιν ἴσως, ὅτι δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι πλεῖστα ὅσα ἐπιστημονικὰ ἔργα, ἐγχειρίδια λογικῆς, χρηστικῆς, ἱστορικῆς συγγραφῆς, ἐκδοσεὶς Ἑλληνικῶν καὶ Λατίνων συγγραμμάτων. . . χάριν τῶν ὑπ' αὐτῶν διδασκομένων παιδῶν. Ὅτ' ἐν ἔτει 1884 ἐψηφίσθη ὁ πρῶτος περὶ διδασκτικῶν βιβλίων νόμος, μίαν τῶν κατ' αὐτοῦ ἀντιρρήσεων τῶν βιβλιοπαραγωγῶν, ἐν αἷ πλεῖστοι δυστυχῶς δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐνθέων παιδαγωγῶν, περὶ ὧν ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, ἦτο, ὅτι διὰ τοῦ νόμου ἐκείνου σὺν τοῖς ἄλλοις περιετέλλετο ἡ ἐν Ἑλλάδι ἐπιστημονικὴ παραγωγή. Οὕτως ἀπεκρίθη τὴν συγγραφήν, ἥτις διὰ τοὺς πλείστους ἦτο ἀπλὴ συρραφή, διδασκτικῶν βιβλίων. Εἶνε δὲ ἴσως λυπηρὸν, ὅτι πρὸ δεκαεξέτων ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκστομισθῆ καὶ, ἔστω καὶ ἐν δὲν ἐπιστεῖτο ἀληθῶς ὑπὸ τῶν ὀρθῶν προνοούντων, ἡ δεινὴ ἐκείνη σύγκρουσις μετὰ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ διδασκτικῆς βιβλίων. Ὅχι ὅτι τὰ διδασκτικὰ βιβλία ἀποσχοινοῦνται ἢ ἐπιτρέπεται νὰποσχοινοῦνται τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλὰ τὸ ἐπιστημονικὸν ἐν αὐτοῖς εἶνε μόνον ἢ χάριν τῆς μαθητικῆς νεολαίας παιδαγωγικὴ ἐφαρμογὴ τῶν πορισμάτων τῆς μαθητικῆς, εἰς ἣν ἕκαστον βιβλίον ἀναφέρεται. Οὐδεὶς δ' ἀπαιτεῖ ἢ δύναται ἢ καὶ ἐπιτρέπεται καὶ ἴσως νὰπαυτήσῃ, ὅπως ὁ συντάσσων βιβλίον διδασκτικὸν παρέχῃ ὡς πρὸς τὴν ὕλην τὰ πορίσματα ἰδίων ζητήσεων, τὰ διδασκτικὰ ἰδίων ἐρευνῶν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ τοῦ διδασκτικῶ βιβλίου κανὼν καὶ προορισμὸς εἶνε νὰ μεταλαμπαδεύῃ εἰς τοὺς παιδὰς κατὰ τρόπον παιδαγωγικὴν καὶ εὐνοήτως τὰ κοινῶς παραδεδιγμένα πορίσματα τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν.

Ἄς ἐξακολουθῶσι λοιπὸν συγγραφόντες, ὅσοι τῶν λειτουργῶν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θέλουσι, βιβλία διδασκτικὰ. Εἶνε καὶ τοῦτο χρήσιμον, εἶνε καὶ τοῦτο ἀναγκαῖον, ἀρκεῖ νὰ εἶνε προσηκόντως

καὶ ἐν ἐπιγνώσει τοῦ σκοποῦ, πρὸς δὲ προορίζονται, συντεταγμένα τὰ βιβλία ταῦτα. Καλὸν διδασκτικὸν βιβλίον εἶνε αὐτόχρημα ὑπηρεσία πρὸς τὸ ἔθνος, μάλιστα παρ' ἡμῖν, ἐν αἷς ἐπικρατοῦσι τὰ κακὰ διδασκτικὰ βιβλία τὰ γραφόμενα χάριν μόνου τοῦ κέρδους. Ἄλλ' ἄς μὴ ἔχωσιν ὅμως τὴν ἀξίωσιν καὶ τὴν καύχησιν οἱ εἰς ταῦτα ἐπιτιμώμενοι, ὅτι ἡ ἐργασία αὐτῶν αὐτῇ δύναται νὰ θεωρηθῆ καὶ ἐπιστημονικῆ.

Ἄλλὰ πῶς θέλτε—θᾶπαντήσωσιν ἴσως οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις λειτουργοὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως—νὰ προαγάγωμεν ἡμεῖς τὴν ἐπιστήμην, ἀφ' οὗ ἡμεῖς μὲν ἐν ταῖς πλείσταις ἑδραῖς γυμνασίων ἢ ἑλληνικῶν σχολείων δὲν ἔχομεν βιβλιοθήκας δημοσίας, καθ' ἃ ἰποδευκνύεται τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω γραφέντων, ἀκούομεν δὲ πολλάκις καὶ ὑμᾶς τοὺς ἐν Ἀθήναις παραπονουμένους περὶ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν αὐτοῦ βιβλιοθηκῶν; Ἡ ἀντίρρηση εἶνε ἀληθῶς τῶν σπουδαιοτάτων. Ὁ μὴ κερτημένος βιβλία ἐπιστημονικὰ στερεῖται αὐτῶν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων πρὸς προαγωγήν τῆς ἐπιστήμης. Γινώσκωμεν δὲ, ὅτι δυστυχῶς πολὺ ὀλίγοι τῶν παρ' ἡμῖν κέρτηνται ἢ δύνανται νὰ κέρτηνται αὐτοὶ ἰδίας βιβλιοθήκας. Διὰ δὲ τοὺς τοιοῦτους ἀπαραίτητον ἐφόδιον θὰ ἦτο χάριν ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἢ ὑπαρξίς δημοσίας βιβλιοθήκης ἐν ᾗ τόπων διαθῶσιν.

Ἄλλ' εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος ἀνευ βιβλίων πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἐργασία; Εἶνε τὸ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διδάσκειν κώλυμα ἀνυπέβλητον πρὸς προαγωγήν τῆς ἐπιστήμης;

Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν παρουσιάζεται μόνον παρ' ἡμῖν. Ἦδη δὲ τῇ 1889 ἐγένετο λόγος περὶ αὐτοῦ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐταιρειῶν (Congrès des Sociétés savantes) τῇ συνελθόντι ἐν τῇ Σερβονῆ. «Εἶνε δυνατὴ ἢ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐργασία;» ἠρώτησεν ἐπιστήμων καὶ ἐρευνητῆς δευνοτάτος, ὁ Ἐρνεστός Ρενάν. Καὶ ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς αὐτὸς εἰς τὸ παρ' ἑαυτοῦ προταθὲν ἐρώτημα: «Τὸ ἡμῖς τοῦλάχιστον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου δύναται νὰ τελεσθῆ διὰ τῆς ἐν τῇ γραφῆι ἐργασίας. . . Πολλοὶ κλάδοι μελετῶν δύνανται νὰ θεραπευθῶσιν ὅλως ἰδιωτικῶς καὶ ἐν τοῖς μάλιστα ἀποκέντροις τοποῖς.»

Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ὅμοια ἀπόκρισις δύναται νὰ δοθῆ εἰς τὸ ἐρώτημα. Καὶ βεβαίως μὲν εὐκταία εἶνε ἡ διαδοσις καὶ αὐξήσις τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Βεβαίως εἶνε ἀνάγκη καὶ καιρὸς νὰ νομοθετηθῆ καὶ παρ' ἡμῖν εἰδικὴ ἀδεια εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην καὶ τὴν τῆς Βουλῆς νὰ ἐξαποστῆλασιν ἐπὶ δανεισθῆ βιβλία ὑπὸ ἰδίας συνθήκης καὶ ἐγγυήσεως καὶ ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς ἐργαζομένους. Μὴ τὴν σήμερον, ἐξαίρουμένων ὀλίγων μόνον βιβλιοθηκῶν, οἱ αἱ τοῦ Βατικανοῦ, ἢ τοῦ Βρετ-

τανικού μουσείου, ή Λαυρεντιακή, ή του παρά την Μαδρίτην Ήσκουριαλού και άλλαι τινές, δέν επιτρέπεται εις τὰς λοιπὰς νὰ ἐξάγωσιν οὐ μόνον έντυπα βιβλία, ἀλλὰ και χειρόγραφα εις άλλας πόλεις και χώρας ;

Ἄλλὰ και άνευ τοιούτων εύκολιῶν πάλιν εἶνε δυνατὴ ή περί επιστημονικά έργα άσχρολία μακρὰν τῶν Ἀθηῶν και τῆς Κερκύρας, αἰτινες κέκτηνται τὰς όπωςδήποτε πλουσιωτέρας τῶν εν Ἑλλάδι δημοσίων βιβλιοθηκῶν. Ὑπάρχουσιν έρευναί αἰτινες δύνανται νὰ παρασκευασθῶσιν άνευ βιβλίων, άνευ πολλῶν τούλάχιστον βιβλίων. Ὅτι δύνανται νάρνηθῆ, ότι κατά τοιούτον τρόπον δύνανται νὰ τελεσθῶσιν ή παρασκευασθῶσι τοπογραφικαί μελέται, λαογραφικαί έρευναί, επιγραφικαί και άλλαι αρχαιολογικαί έργασιαί, γλωσσικαί μονογραφαί, ιστορικαί διατριβαί ;

Οἱ εν ταῖς επαρχίαις θέλοντες νὰ εργαθῶσιν επιστημονικῶς ήδύναντο άριστα νὰ καταγείνωσι περί τήν λύσιν τοπογραφικῶν τινῶν ζητημάτων, περί τήν συλλογήν δημοτικῶν ἄσματων, παροιμιῶν, παραμυθίων και άλλης λαογραφικῆς ὕλης και τήν επεξεργασίαν αὐτῶν συνιδά τρὸς τοὺς σημερινούς κανόνας τῆς επιστήμης, περί τήν παρατήρησιν και ταξιόμησιν γλωσσικῶν φαινομένων τῶν κατά τόπους ελληνικῶν διαλέκτων και άπαρτισμῶν διαλεκτικῶν γλωσσαρίων, περί τήν διόρθωσιν κακῶς εκδοδόμενων Βυζαντινῶν συγγραφέων¹, περί τήν ἀναγραφὴν χειρογράφων και έγγραφων μονῶν και άλλων ἀρχείων, περί τήν παρασκευὴν πρὸς εκδοσιν έγγραφων τῆς τουρκοκρατίας και τῆς επανάστασεως, περί τήν ἀντιγραφὴν επιγραφῶν και περιγραφῆν νεοφανῶν ή λανθανόντων ἀρχαίων μνημείων, περί τήν καταμέτρησιν και περιγραφῆν μεσαιωνικῶν εκκλησιῶν, φρουρίων, πυλῶν, τειχῶν και άλλων κτιρίων και εκδοσιν τῶν επιγραφῶν αὐτῶν. Ἰδοὺ κατάλογος μακρὸς, ἀναγκάσας με εις πλούστιον περίοδον λόγου, ήτις ήδύνατο νὰποθῆ ένι μακροτέρα διά προσθήκης πολλῶν άλλων επιστημονικῶν θεμάτων ἀναφερομένων εις έρευνας ἀντιστοιχούσας εις τὸ φιλολογικόν και ιστορικόν τμήμα τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, εις ἃ και μόνα περιορίζομαι ένταῦθα.

Εἶνε ταῦτα ὀλίγα και δέν δύνανται πάντα νὰ διεξαχθῶσιν άνευ βιβλίων ή άνευ τούλάχιστον πολλῶν βιβλίων υπό ἀνδρῶν κειτημένων διπλωμα διδάκτορος, παρακολουθησάντων τὰ ε-

δικὰ φροντιστήρια τῶν καθηγητῶν τῆς φιλολογίας, τῆς αρχαιολογίας, τῆς ιστορίας ;

Ἄλλ' εις κίνδυνος, ὁμολογῶ, θὰ ὑπῆρχε και εν ταῖς τοιαύταις έρευναῖς, εἶνε δυνατόν νὰ περισυλλεχθῆ γλωσσικὴ και λαογραφικὴ ὕλη ήδη γνωστὴ και εξητασμένη, νὰ περιγραφῶσι μνημεία πρὸ πολλοῦ ακριβῶς μεμειλημένα, νὰναγραφῶσι χειρόγραφα ήδη περιγεγραμμένα, νὰ εκδοθῶσιν έγγραφα ήδη εκτετυπωμένα, επιγραφαι ήδη πρὸ πολλοῦ γνωσταί και οὕτω καθεξῆς. Ἄλλὰ, και εξαιρουμένων τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς αἱ δεύτεραι φροντίδες σφοῦτεραι, δέν ὑπάρχει φόβος μὴ τοιαῦται έργασιαί αποθῶσιν άσκοποι και περιτταί, άν οἱ έρευνηταί προθῶσιν εις αὐτάς μετὰ μικρῆς μόνον παρασκευῆς και ὄχι ὅλως άνεργάτιστοι. Καθηγητῆς διαμένων εν Αίγυπῳ αποφασίζει νὰ επιδοθῆ εις τήν ἀντιγραφὴν και μελέτην τῶν εν τῇ πόλει εκείνη και ταῖς περιχώροις περισωζομένων ἀρχαίων επιγραφῶν. Εἶνε ὀλίγων ἡμερῶν μόνον έργασια, όταν θὰ διαμένῃ εν Ἀθήναις χάριν τῶν θερινῶν διακοπῶν, ως δὰ γίνεται συνήθως, νὰναθῆ και τήν κλίμακα τῆς Ἑθνικῆς βιβλιοθήκης ἀντί μόνως τῆς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας και προπαρασκευάσῃ εν τοῦ Corpus Inscriptionum Graecarum και διά τῶν ἀναγκαιῶν βοηθημάτων τὰς στοιχειώδεις πρὸς τὸ έργον οὐ ἐπιλαμβάνεται σημειώσεις, ὅπως γινώσκῃ τί τὸ ήδη γνωστὸν και πὼς εξεδόθη και ὑπερμνηματίσθη και τίνα τὰ δοόμενα ἀναθεωρήσεως και επανορθώσεως, διακρίνη δ' εἰπει' ἀπὸ τούτων εύκόλως νὰ νέα και άγνωστα. Ὁ καθηγητῆς τῶν Καλαβρύτων δύνανται νὰ μάθῃ εύκολώτατα, ότι τῆς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου δέν ἔχουμεν κατάλογον τῶν χειρογράφων. Ὁ σχολάρχης ή ελληνοδιδάσκαλός τινος τῶν παρὰ τήν Κυλλήνην δήμιον δύνανται εύκόλως νὰ μάθῃ, ότι τοῦ φρουρίου Χλεμουτσίου δέν ἔχομεν άλλην περιγραφὴν μετὰ τήν πρὸ πεντηκονταετίας σχεδὸν επιτροχάδην γενομένην υπό τοῦ Buchon. Ὁ γυμνασιάρχης Ζακύνθου και ὁ σχολάρχης Ἰθάκης και Κυθήρων δύνανται εν αὐτῇ τῇ νήσῳ, εν ή διαμένουσι, μετὰ τῆς μεγίστης εύχερείας νὰ μάθωσι τίς σειρὰ έγγραφων τῶν εν ταῖς νήσοις εκείναις ἀρχείων δέν ἔχει μελετηθῆ και δύνανται νὰγάγῃ εις περίσματα² αξία προσοχῆς. Ἰστούσαν ταῦτα ὀλίγα παραδείγματα εἰκῆ ελλημεμένα. Ἄλλὰ και γενικώτεροι ὀδηγοὶ δέν λείπουσιν. Οἱ θέλοντες νὰ επιδοθῶσιν εις τοπογραφικὰς έρευνας δύνανται μετ' ὠφελείας πολλῆς νὰναγνώσῳσι τὸν Ὀδηγὸν τῶν τοπογραφικῶν μελετῶν τοῦ κ. Ἀντωνίου Μηλιαράκη, βιβλιόριον άνευ μὲν αξιώσεων εκδοθῆν, ἀλλ' αξιολογώτατον διά τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας. Χρησιμώτατον δὲ καθ' ὅλου πρὸς τὰς τοιαύτας έρευνας εἶνε τὸ σύντομον βιβλίον τοῦ Σολομώντος Reineck Conseils aux voyageurs

¹ Ὑπὸ τραπεζῆται νὰ εἶπω μόνως τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφείς, ὧν ή διόρθωσις και καθ' ἑαυτὴν εύκολώτερα εἶνε ένεκα τῆς κακῆς ποιότητος τῶν πλείστων εκδόσεων και παλλὰς τὰς εύκολίας παρέχει εις Ἑλληνα λόγιον και δέν επιβάλλει συνήθως τήν ἀνάγκην μακρῶν ζητήσεων μὴ ἔγειναν ήδη αἱ προαθησόμενα διαρθώσεως ὑπ' άλλων, ως τούτο συμβαίνει ως πρὸς τοὺς δοκίμους συγγραφείς.

archéologues ou Grèce et dans l'Orient hellénique, οὐ θὰ νύχόμεν τήν παρ' ἡμῖν μετάρρασιν μετὰ τῶν ἀναγκαιῶν συμπληρωμάτων¹. Ἔλεος δὲ τίς τῶν διδασκτόρων τῶν νεωτέρων χρόνων δύνανται νὰ παραπονεθῆ, ότι δέν ἔχει εκ τοῦ Πανεπιστημίου τάπαιτούμενα πρὸς τοιαύτας μελέτας ἐφόδῃ ή δέν εύρε πρόθυμον τὸν καθηγητὴν, εις οὐ τήν ἀρμοδιότητα ἀναφέρεται τὸ ὑπ' αὐτοῦ εκλεγθῆν θέμα, νὰ παράσῃ εις αὐτὸν πᾶσαν ἀναγκαιάν ὀδηγίαν ;

Ἡ έργασια δύνανται οὕτω νὰ παρασκευασθῆ ἄριστα και εν ταῖς επαρχίαις, νὰναθεωρηθῆ δ' εἰπειτα, συνταχθῆ και συμπληρωθῆ κατά διαμονήν τινά εν Ἀθήναις ἐφ' ἅπαξ ή εκ διαλειμμάτων. Ὁ επιστήμιον ὁ ἀληθῶς τοιοῦτος δύνανται ἀξιόλογα, άν θέλῃ, νὰ εργασθῆ και εν επαρχιακῆς πόλεσι, και εν χωρίοις ἀκόμη, καθ' ὃν τρόπον ἐργάζεται ὁ εν ἀπαθηναῖς επιστημονικῆ παρασκευῆσιν τὸ έργον αὐτοῦ και συλλέγων τήν ἀναγκαιάν ὕλην φιλόλογος, ιστορικὸς ή αρχαιολόγος, ὅστις εἰπειτα τήν ὕλην ταύτην επεξεργάζεται παρὰ τὰς θήκας πλουσίας βιβλιοθήκης εν τινι τῶν κέντρων τῆς επιστήμης.

Συμειλήρωσις δὲ ἅμα και εὐχάριστος διαπίδασις ἀπὸ τῶν παιδαγωγικῶν μόχθων δύνανται νὰ εἶνε ή περί τῶν φωτογραφικῶν ἐνασχόλησις τῶν διατριβόντων εν ταῖς επαρχίαις περί ιστορικὰς και αρχαιολογικὰς μελέτας, δυναμένων νὰναπαράσῳσι χάριν ἑαυτῶν και τῶν άλλων τοὺς τόπους, τὰ μνημεία ή τὰ χειρόγραφα, περί ὧν ἡσχολήθησαν. Ἔχει δ' ἀποθῆ τήν σήμερον, ως γνωστὸν, οὐ μόνον τὸ φωτογραφεῖν εύχερέστατον, ἀλλὰ και ή τιμὴ τῶν προχείρων φωτογραφικῶν μηχανημάτων, οἱα τὰ λεγόμενα Kodak, μικροτάτη.

Οὐδὲ δύνανται νὰ λεχθῆ ως δικαιολογία ή ελλειψις χρόνου, διότι και μετὰ τήν εὐσυνειδοτάτην ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τῆς διδασκαλίας, και άν ἀφθονωτάτην παράσχωμεν τήν ἀνάπαυσιν εν τῶν μόχθων τῶν διδασκόντων, περισσεύουσιν εν ταῖς επαρχίαις ἀφθονώταται ὠραι πρὸς επιστημονικὰς έργασιας διά τοὺς εἰθισμένους εις τὸ ἐργάζεσθαι, ἄφ' οὐ μάλιστα χρόνου οἱ νόμοι περισσεύουσιν επί πολὺ τήν ἰδιωτικὴν διδασκαλίαν.

Μηδὲ ρηθῆτω, ότι ἀνόνητος ήθελεν ἀποθῆ ή τοιαύτη επιστημονικὴ ἀσχολία, ἐπειδὴ δέν θὰ ήδύναντο νὰ χρησιμοποιηθῶσι τὰ ἐξ αὐτῆς παραγόμενα. Ἐὸ τοιούτον εἶνε ή δικαιολογία τῶν ὀκνηρῶν. Δὲ φαντάζομαι παραγομένους ἀμέσως

¹ Μετὰ τινά χρόνον θέλω εκδόσει εν τῇ βιβλιοθήκῃ Μαρασλή τήν βίβλον τῆς ἐπιστήμης εις τὰς ιστορικὰς μελέτας τῶν εν Βορβόνην καθηγητῶν Lamylois και Ζαϊμυλοῖς, προσαρμόζων αὐτήν πρὸς τὰς παρ' ἡμῖν ἀνάγκας, βιβλίον πρακτικώτατον και χρησιμώτατον, οὐ ἀνάγκην ἀναγνώσῳσι οὐσιαστικῶς εις τοὺς γινώσκοντας τήν γαλλικὴν λειτουργίαν τῆς μέσης εκπαιδεύσεως τοὺς θέλοντας νὰ επιδοθῶσιν εις ιστορικὰς έρευνας.

τόμους ὀκνώδεις, ὧν δύσκολος ή εκδοσις. Πρόκειται περί μονογραφῶν, περί πραγματειῶν, περί διατριβῶν κυρίως, εν ή δημοσιεύσεσι εν τοῖς παρ' ἡμῖν περιοδικοῖς εις οὐδεμίαν ήθελε προσκρούσει δυσχερείαν, ἀπ' ἐναντίας δὲ και ἐπιζητεῖται ένλοτε υπό τῶν εκδοτῶν αὐτῶν.

Ἄς πιστευθῶ και ἃς ἄκουσθῶ, διότι δέν προτείνω οὔτε ἀκατόρθωτα, οὔτε δυσχερῆ. Εἶμαι δὲ βέβαιος, ότι πόρισμα τῆς τοιαύτης ἀποβολῆς παντὸς ὄνου θὰ ήτο τὸ νὰ προκύψῃ σύν τῷ χρόνῳ φάλαγξ ὄλη έρευνητῶν ὀπημέραι προαγομένων και προαγόντων τήν εν Ἑλλάδι νεάζουσιν ἐπιστήμην, ἐπί τιμῇ μὲν ἑαυτῶν, πρὸς ὠφέλειαν δὲ τοῦ ἔθνους.

ΣΗΜΥ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

ΠΡΟΘΕΝ ΤΟ ΜΕΓΑΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΒΕΝΕΤΙΑΣ¹

[Ἐπὶ Κολίκαρος Λυμπρούζου κατά μετάφρασιν κ. Ἀντωνίου].

Φλωρεντία. — Ἐὸ αὐτὸ σχεδὸν ρητέον και περί Φλωρεντίας. Ἡ Φλωρεντία βραδυτάτα ἀρχίζει νὰ καθίσταται ελευθέρη, ὅτε ήδη ή Βενετία και πᾶσαι σχεδὸν αἱ Ἰταλικαὶ Πολιτεῖαι ήσαν ἀπὸ καιροῦ και πολλῆ πλείον αὐτῆς ελευθεραὶ μάλιττα εν Βενετία ήρχιζεν ήδη τότε νὰ περικόπτηται ή ελευθερία. Οὐδ' ή ελευθερία τῆς Φλωρεντίας ὑπῆρξε πλήρης, ἀλλὰ συνεχῶς διαταρασσόμενη και διακοπτομένη, ὅπως και ή τῆς Γενεύης, εκ τῶν ἀγῶνων πρὸς τοὺς τιμαριώτας εὐπατρίδας, πάντας σχεδὸν Γερμανούς, οἰκοῦντας και δεσπόζοντας εις τὰ πέριξ, παρακυλύοντας τὸ ἐμπόριον αὐτῆς· εἰσελθόντες κατόπιν οὗτοι εν αὐτῇ και πολιτογραφηθέντες διετάραξαν τήν ἑαυτῆς ελευθερίαν, ἰδίως ἀφ' ὅτου ἐπέτρεθησαν και αὐτοὶ διά πολεμικῶν δαφνῶν. Οἱ χειρῶνακτες και οἱ χωρικοὶ αὐτόθι οὐδέποτε ἀπέκτησαν ἀπόλυτον ἐξουσίαν². Ἡ ἀρχὴ ἄρα τοῦ μεγαλείου αὐτῆς προήλθεν εκ τοῦ ἐμπορικοῦ και επιχειρηματικοῦ αὐτῆς πνεύματος (καθὰ εἰδείχθη διά τῆς εὐφυσῆς ἐπινοίας τῶν συναλλαγμάτων), τοῦ ἐξωθῆσαντος αὐτήν εις ἀγῶνα κατά τῶν τιμαριούχων τῶν παρακυλύόντων τὰς ὁδοὺς τῆς ἐμπορικῆς ἐξοδεύσεως και τοῦ δημιουργήσαντος τὰ πρῶτα πλοῦτη, ἰδίως διά τῆς τέχνης τῆς ἐπιουργίας, προφανῶς εἰσαχθείσης εκ τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἐξηγεῖται και εκ τῶν ὀνομάτων Valo-Tirra, Bisanolino, Alithinum.

Ἄτερος λόγος τοῦ μεγαλείου αὐτῆς εἶνε ή ἔθνικὴ μίξις μετὰ Γερμανῶν· διότι πάντες εκείνοι οἱ εν τῇ πέριξ ὑπαίθρῳ χωραὶ τιμαριῶται, οἱ Γουῖδοι, οἱ Οὐβέρτοι, οἱ Λακμῆρτοι, ήσαν Γερ-

¹ Ἔλεος· ἴδε σελ. 198.

² Villari: Sulle origini di Firenze, 1890.

μανοί τὸ γένος, ἐλθόντες καὶ ἐγκαταστάντες ἐκεῖ μετὰ τῶν ἐκυτῶν ἀκολουθῶν¹.

Ἡ ἀνάμιξις καὶ ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως, εἰς χώραν ἐνθὺ ἢ διάνοια νύνοειτο καὶ ὑπὸ τοῦ κλίματος τοῦ ἡπίου καὶ λοφώδους, καθὼς; ἐπίσης καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν φκτριῶν, ὅστις ἐπὶ τέλους ἀληθῶς ἐξήντησεν, ἀλλ' ἐν ἀρχῇ ἀνέδειξε καὶ ὠξύνε πᾶσαν ὑπάρχουσαν εὐφυίαν, ὁμοῦ δὲ καὶ αἰ ὑπεροβαί. αἱ ἐξαναγκάζουσαι τοὺς πολίτας νὰ διασπείρωνται καθ' ἑαυτὰς τὴν ἡττον πεπολιτισμένην Ἑυρώπην καὶ ἐπομένως ἀξάνουσαι τὸν πλοῦτον τῆς κοινῆς πατρίδος, ἐγένοντο αἱ κυριώτεραι ἀφορμαὶ τοῦ μεγαλείου τῆς Φλωρεντίας. Πλὴν αἱ αἰτίαι αὗται ἐξηγοῦσι μὲν τὸ κλέος ὠρισμένης τινὸς περιόδου — ἰκριθῶς τῆς περιόδου τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ 1200 μέχρι τοῦ 1400 — δὲν ἠδύναντο ὁμοίως ν' ἀγκυλωπιν αὐτὴν εἰς διαρκῆ πολιτικὴν ἀκμὴν, διότι καθυστεροί: ἡ φρόνησις, ἡ δραστηριότης καὶ ἡ ἐντελέχεια² πράγματι δὲ ἡ Φλωρεντία ἐχημάτισε μεγάλην ἐν μόνῃ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ οὐχὶ ἐπὶ πρῶτον μακρὰν ὅσον ἡ Βενετία. Μετὰ τοῦ 1050 ἔζησε τε πάντα εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπισκοπῶν καὶ τῶν μαργραβίων αὐτῆς, καὶ δὲν ἐξήπτετο εἰμὴ ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν.

Ἡ Βενετία ὑπῆρξε μίξιον πασῶν τῶν ἄλλων πόλεων, διότι ἐν αὐτῇ συνειδυάθησαν πᾶσαι αἱ περιστάσεις, δι' ὧν, μεμονωμένων σχεδόν, διήλθον πάντα τὰ λοιπὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἰταλικοῦ πολιτισμοῦ, καὶ ἰδίως ἡ μίξις, ὁ ἐθνικὸς καὶ κλιματικὸς ἐγκεντρισμὸς, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ ἐλευθερία κατὰ τὸ στάδιον τῆς γενέσεως: προσέτι δὲ καὶ διότι ἕκαστα τῶν κατὰ τὴν γένεσιν αὐτῆς ἐπικρατουσῶν συνθηκῶν ἐδέησε ν' ἀνάπτυξιν δραστήριον ἐνέργειαν κατὰ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, καὶ διότι ἀπέλαυσεν ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐλευθερίας.

Ὀλλανδία. — Παρομοία ἀφορμῇ, ἦτοι ὁ ἀγῶν κατὰ τῆς θαλάσσης καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθεροσίας, κατίστησε λαὸν μέτριον, τὸν τῆς Κάτω Γερμανίας καὶ τὸν Βαυαρικόν, μόλις ἐπ' ἐλάττω ἀναμειγμένον μετὰ τινῶν Νορμανδῶν, ἐκτάκτως δραστήριον, ἀπότου εὐρέθη ἐν Ὀλλανδίᾳ ἡ ἀγκυλωμένη νὰ παλαστή κατὰ τῆς θαλάσσης. Ἡ χώρα, ἡ κληθείσα κατόπιν Ὀλλανδία, κατέχευτο ὑπὸ λαῶν μὴ διακρινόμενων βεβαίως ἐπὶ ἐνέργειᾳ, οὐδ' ἐπὶ ὑπερμέτρῳ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐρωτῆ, ἀπέκτησαν ὁμοίως ταῦτα κατόπιν ἐν τῇ κατὰ τῆς θαλάσσης ἀγῶνι. Ἡ Ὀλ-

¹ Ἡ Τσακάνη ἐρημώθησα ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καὶ κατόπιν ὑπὸ τῶν Γότθων ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε εἰς πολλὰ μέρη οὐδεὶς ὑπῆρχε κάτοικος (Petrus: Hist. de Florentia, I), ἐπόμενον ἦτο νὰ κατοικήθῃ ὑπὸ τούτων, τοσοῦτον μᾶλλον ὅσο ἦτο ἡ ὁδός, δι' ἣς διήρχοντο μεταβαίνοντες εἰς Ρώμην.

λανδία εἶνε χώρα κλαπέισα ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἀπὸ τοῦ 1549 μέχρι τοῦ 1648 ἐκαλλιέργηθησα 25 000 ἐκτάρια γαιῶν τῶς κατεχομένων ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἥτις κατὰ τινὰ πλήμυραν, ἕνα αἰῶνα πότερον, εἶχε κατακλύσει 62 κώμας μετὰ 100,000 κτοίκων. Ἐκ τοῦ καθημερινοῦ τούτου καὶ ἀδιαλήπτου ἀγῶνος ἐξηγεῖται τὸ ὅτι λαὸς ἐν ἀρχῇ ὀλίγον διαφέρειον τοῦ Βαυαρικοῦ, ὅστις κατὰ καὶ κατοικεῖ εἰσέτι παρὰ τὴν θαλάσσην, τὸ καθ' ἑαυτὴν ἡμιστά προσφρον εἰς τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν ἐλευθερίαν (ἀπέδειξα ἤδη ἀλλαγῆ ὅτι οἱ μεγάλοι δεσποτισμοὶ ἀκμάζουσι πάντοτε εἰς τὰς ἐκτεταμένους πεδιάδας), μετεμορφώθη εἰς λαὸν τῶσον ἀνδρείως πολεμήσαντα ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, ὥστε νὰ φρονεῖται κατὰ γιλὰδας ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ δουκὸς τῆς Ἀλβίας, εἰς ἐπαγὴν καθ' ἣν τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας ἦτο σχεδόν ἀγνοῦν ἐν Ἑυρώπῃ, ἐξηγεῖται δὲ καὶ τὸ ὅτι ὁ λαὸς οὗτος παρήγαγε τοσοῦτους μεγαλοφυεῖς πολιτικοὺς ἀνδρας καὶ καλλιτέχνας.

Ἐπὶ πάντων χάρις εἰς τὴν μικρὰν περίοδον τῆς ἐλευθερίας, διαρκέσταν ἐπὶ 700 καὶ πλέον ἔτη, περίοδον μακροτέραν πάσης ἄλλης ἐξ ὧν ἀπέλαυσαν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ Πολιτεῖαι ἢ μᾶλλον πάντες οἱ ἐν Ἑυρώπῃ λαοί, ἡ Βενετία ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῇ πάντας ὡς πρὸς τὸ πολιτικὸν μεγαλείον. Ἐνταῦθα δ' ὑπευθυνίζω ἐκ νέου ὅτι πρέπει νὰ ἐκλίπη ἡ ἰδέα, καθ' ἣν τὸ μεγαλεῖον τῆς Βενετίας ὀφείλεται εἰς τὴν περιορισμένην καὶ ἀπρόσιτον κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας ἀριστοκρατίαν τῆς: εἶνε ἐπίσης ἐσφαλμένη ὅσον καὶ ἡ ἄλλη ἐκείνη, ἡ ἀποδίδουσα τὸ ρωμαϊκὸν ἢ τὸ ἀθηναϊκὸν μεγαλεῖον εἰς τὸν Αὐγουστον ἢ τὸν Περικλῆ. Τὸ τοιοῦτο μεγαλεῖον, τὸ διαπλασθὲν κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἔστω καὶ ὑπερβολικῆς ἐλευθερίας, μὴ ἐξαφανισθὲν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς τυραννίας, θέλουσι ν' ἀποδώσωσιν εἰς ταύτην ἀντί εἰς ἐκείνην. Ἀλλ' ὁμοίως ἡ τυραννία οὐδὲν ἄλλο ἐπραξεν ἢ ν' ἀποδειχθῆ τοὺς τελευταίους καρπούς τῆς ἐλευθερίας, διὰ νὰ καυχήθῃ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ.

Τὴν αὐτὴν ἐποιήσατο παρατήρησιν καὶ ὁ Τάκιτος γράφων: *Postquam bellatum apud Aclium, atque omnino potentium ad unum confecti paci, intersuit magna illa ingenia cessare.* Ἦτοι: « Μετὰ τὴν ἐν Ἀκτίῳ μάχην καὶ ἀφοῦ χάριν τῆς εἰρήνης ἀπέδειχθη καλὸν ν' ἀνατεθῇ πᾶσα ἐξουσία εἰς ἕνα, ἐξέλιπον τὰ ἔξοχα ἐκεῖνα πνεύματα. » Τὸ αὐτὸ δὲ ἐβεβαίω καὶ ὁ Λεονάρδος Βρονίνης περὶ Φλωρεντίας ἐν τῇ *Laudatio urbis Florentinae*¹, ἀποκρούων τὴν ἐπικρατουσάν κοινῶς γνώμην, τὴν ἀποδίδουσαν τὸ φλωρεντικὸν μεγαλεῖον εἰς

¹ Brunet, L'histoire 1789 p. 19.

τοὺς Μαικήνας τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων.

Τοῦτο δὲ καὶ κατανοεῖται εὐχερῶς, διότι ἡ πολυαρχία καὶ ὑπὸ ἄκρατον ἐλευθερίαν χρησιμοποιοῖ πάντα τὰ ὑπέροχα πνεύματα καὶ καρπούται τὰς ἰδέας αὐτῶν.

Ἡ δὲ τυραννία ἀπ' ἐναντίας, ἐχθρὰ ἤδη ἀπὸ τῶν καιρῶν τῶν Ἰακυνθίων παντὸς ἀτομικοῦ μεγαλείου, προσπαθεῖ νὰ καταβάλλῃ καὶ ν' ἀποπνίξῃ διὰ παντὸς τρόπον πᾶσαν ἀτομικὴν προσπάθειαν. Ἄλλατε εὐκολώτερον εὐεργετῆ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τέχνης καὶ τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν ἐλευθερία ἔστω καὶ ἀχαλίωτος ἢ κυβέρνησις δεσποτικῆ, ἔστω καὶ διευθυνομένη παρ' ἀνδρὸς μεγαλοφυεῖς.

Χωρεῖ ἄρα γε παραβολὴ μεταξὺ τῆς φιλολογικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς, τῆς προκυστάτης ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, πρὸς τὴν τῆς μεγάλης φλωρεντικῆς καὶ ἀθηναϊκῆς ἐποχῆς; Οὕτω πως ἐξηγεῖται, κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον, τὸ φαινόμενον, τὸ ἄλλως δυσνόητον, τοῦ φλωρεντικοῦ μεγαλείου ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ τῆς Νεαπόλεως ἢ τοῦ Πανόριμου, ἐνθὺ ὀλίγα ὑπέροχα ἔργα τέχνης ἐπέζησαν, ἢ δὲ μεγαλοφυία μετρησιώθη μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τσακωνικῆς. Καὶ ὁμοίως εἰς οὐδετέρων τῶν ἀνωτέρων πόλεων ἔλειψε τὸ εὐνοϊκὸν κλίμα τῆς ἡπίου θερμοκρασίας, τὸ κλίμα γῶρας παραθαλασσίου καὶ λοφώδους, τὸ ὅποιον ἀπέδειξα ἀλλαγῆ ὅτι εἶνε προσφαρώτατον διὰ τὴν ἔξοχον ἀνάπτυξιν τοῦ πνεύματος: οὐδ' ἔλειψεν ὁ ἐθνικὸς ἐγκεντρισμὸς καὶ ἡ νοημοσύνη τῆς φυλῆς, τυρηνικῆς ἐν τῇ μὲν, ἑλληνολατινικῆς ἐν τῇ ἑτέρᾳ, μετὰ μίξις Νορμανδῶν κλπ.

Ὅθεν πιθανώτατον ἀποβαίνει ὅτι μεγαλοφυαί γεννῶνται καὶ προκύπτουσι εἰς πᾶσαν ἐποχὴν καὶ εἰς πᾶσαν χώραν, ἀλλὰ δὲν ἐπιζῶσι, διότι δὲν ἀναγνωρίζονται εἰμὴ ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐλευθερία ζύμωσις καθιστᾷ ἡττον σκολιὸν τὸν δρόμον αὐτῶν, κατευνάζουσα τὴν πρὸς τὸ νεοφανὲς ἀποτροπήν, ἐξ ἧς κινδυνεύουσι νὰ καταπνιγῶσιν ἐν τῇ γενετῇ των. Οὕτως ἐν τῇ Βορείῳ Ἀμερικῇ ὁ Οὐάιτμαν, ὁ Λογκφέλλου, ὁ Ἰνδιαν ἐπευφημοῦνται παρὰ πάντων, ἐν δὲ τῇ Ρωσίᾳ ὁ Δαστογιέβσκις καὶ ὁ Τσερνισέφσκις διέρχονται ἐν εἰρητῇ τὸ ἡμισυ τῆς ζωῆς των. Ἐπίσης ἐν Νορβηγίᾳ ὁ Νάσεν, ὁ Ἀνδρέ, ὁ Ἴψεν εἶνε τάληθῃ καὶ δίκαια σεμνώματα τῆς χώρας, ἐνθὺ ἐν Ἰταλίᾳ ὁ Μπάσσης, ὁ Μάρτζολος, ὁ Σαναρβέλλης, ὁ Φέρρης, ὁ Πατσινόττης κλπ., μόλις ἀναγνωρίζονται, ἀφοῦ πρότερον φθῆσθ παρ' ἡμῶν ἢ ἀπήχθησι τῆς ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φήμης των.

Γ'. — Ἐξαρμολογία ἐπὶ μᾶλλον προσδράτων γεγονότων.

Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἱστορία εἶνε βίος ζῶν, διαρκῶς ἀνακυκλούμενος ἐν τῇ ἀτέρμονι ἐκτάσει τοῦ

χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἴδωμεν τίνι τρόπῳ δυνάμεθα νὰ ἐφαρμόσωμεν τὰ πορίσματα ταῦτα εἰς πολιτικὰ προβλήματα νεώτερα, λόγου χάριν εἰς τὰς συνεπειὰς τῆς τελευταίας νίκης τῶν Βορειοαμερικανῶν.

Ἡ νίκη αὕτη λαοῦ ἐλευθέρου, οὐχὶ πολεμικοῦ κατὰ λαοῦ κυριώτατα φιλοστρατιώτου, ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς θυσίας ὀλιγίστων ἀνθρώπων, διὰ μαχῶν σχεδόν ἀνωδύων ὡσεὶ σχεδόν παιδιῶν ἀθλητικῶν, εἶνε ἐπιχείρημα σοφῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, καθὼ ἀποδεικνύον ὅτι, ὅσάκις ὁ πόλεμος διεξάγεται ὑπὸ λαοῦ εὐνομούμενου, ἔχοντος γενναῖα τὰ ἰδεύδη καὶ ἀκμαῖον τὸν πολιτισμὸν, δύναται ν' ἀποθῆ νικηφόρος ἔστω καὶ δι' εὐαρίθμου τακτικοῦ στρατεύματος κατὰ λαοῦ πολλὰ μὲν κεκτημένου στρατιωτικὰ μέσα καὶ ἐμπειροπολέμου καὶ ἔχοντος στρατίας ἐξηχημένας, ἀλλὰ πολιτικῶς φαυλοκρατουμένου.

Ἄλλ' ὁμοίως ἡ νίκη ἀκριβῶς διὰ τοῦτο ἐγκυμονεῖ ἐνίοτε μέγαν κίνδυνον διὰ τὸν νικητὴν, κίνδυνον τοσοῦτον μείζονα ὅσο ἀπροσδόκητον. Ἐγκυεται δὲ ὁ κίνδυνος εἰς τοῦτο ὅτι, ὁ αὐτῶν εὐχερῶς αἰρόμενος Ὁρλαμβος, τὸ γόητρον ὅπερ προσκτάται τὸ στρατεύμα καὶ τὸ λαϊκὸν κόμμα, ἀγούσιν εἰς τὴν ὄρεξιν τῶν κατακτήσεων, αἰσθημα ὑπελαυνθῶν ἀείποτε εἰς τὸ βάθος παντὸς λαοῦ, καὶ αὐτοῦ τοῦ μᾶλλον πεπολιτισμένου, διερμηνευόμενον δὲ καὶ εὐρίσκον φυσικὴν ἀπήχησιν εἰς τὴν παράφορον καὶ ἐξηχημένην τοῦ τύπου μερίδα: ὅθεν εἶνε φόβος μήπως ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης κατὰ λαῶν μισαλλοδοξῶν, ἀνησυχῶν καὶ φθονούτων τὴν νέαν τῶν πραγμάτων μεταβολήν, καὶ τὸ κτηθὲν νέον κλέος, ἐξωθήσῃσι τὰς Ἰνωμένους Πολιτείας πολὺ ἀπωτέρω τοῦ συνήθως αὐτῆς ὀρίζοντος, οὕτω δὲ μεταβάλλωσι τὸ βιομήχανον πνεῦμα, τὸ ἀληθὲς ἀστικὸν καὶ νεώτερον πνεῦμα τῆς χώρας, εἰς πνεῦμα φιλοπόλεμον, ὅπερ, καθὰ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀείποτε μαρτυρεῖται, εἶνε πηγὴ προσκαίρου μόνου πλοῦτου ταχέως μετατροπομένου εἰς διαρκῆ ἐνδειαν καὶ ταλαιπωρίαν τῆς τῆς ἰδίας χώρας καὶ τῶν ἄλλων.

Δὲν εἶνε δὲ ταῦτα πορίσματα ἱστορίας φαντασιώδους.

Ἰδόμεν σαφῶς ἐν ταῖς ἀνωτέρω ὅτι ἡ Βενετία ἀπώλεσε τὸ ἑαυτῆς μεγαλεῖον, ὅτε μετεβλήθη ἀπὸ ἐμπορικῆς εἰς μάχιμον, σκιαμαχοῦσα ἐν τῇ κατακτῆσει χωρῶν μακρινῶν καὶ δὴ ἡπειρωτικῶν, ἐξ οὗ ἐξεκεντρίσθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ αὐτῆς ἄξονος, ἐστερίωσε δ' ἐν αὐτῇ ἡ ἀληθῆς τοῦ πλοῦτου πηγὴ. Ἡ Ἀμερικανικὴ Συμπολιτεία, ἡ ἀντιπροσωπεύουσα κατὰ τοὺς σημερινούς καιρούς τὴν Βενετίαν τοῦ Μεσαίωνος, φόβος εἶνε μήπως ὑποστῇ τὰς ἰδίας τύχας, ἐὰν μιμηθῇ αὐτὴν ὡς πρὸς τὰς κατακτῆσεις: τότε δὲ θὰ καταντήσῃ καὶ αὐτὴ ν' ἀπολέσῃ, πλὴν τῶν φυσικῶν πηγῶν τοῦ πλοῦτου, τὴν βιομηχανίαν

τουτέστι και τὸ ἐμπόριον, τὴν ὑπερτάτην πηγὴν τῆς εὐημερίας τῶν λαῶν, τὴν ἐλευθερίαν.

Ἄλλὰ καὶ ἐτέραν ἐφαρμογὴν τῆς ἀνωτέρου θεωρίας ἐπιτρέπεται νὰ διδάσωμεν εἰς τὰ Ὀλιβερά γεγονότα τῆς ἡμετέρας χώρας, τὰ συγκινήσαντα καὶ συνταράξαντα ἡμᾶς πρό τινας, προϊόντα ἐν μέρει τῶν ἀληθῶν τῆς πείνης καὶ τῆς ἐκρήξεως ἀξιολυπῆτος μὲν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδικαιολογητοῦ ἀγανακτῆσεως διὰ τὰς ἐλευνοτάτας συνθήκας τῆς διοικήσεως.

Πρὸς πρόληψιν τῆς ἐπαναλήψεως παρακλήσιων σκηνῶν αἱ ἰθύνουσαι τὴν χώραν ἀνωτέραι κοινωνικαὶ τάξεις, ἀγνοοῦσαι ἢ μὴ θέλουσαι νὰ ἐμβατεύσωσιν εἰς τὰς ἀφορμὰς, ὑφ' ἐνὸς μόνου κατέχονται λογισμοῦ, νὰ καταργήσωσι δηλαδὴ ἐντελῶς τὰς ἐλευθερίας, ἐξ ὧν νομίζουσιν ὅτι προέρχονται αἱ παρεκτροπαί. Ἀφοῦ δ' ἐπιθέσωσι τὸν φόρον εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ, δὲν νομίζουσιν ὅτι ἔχουσι ὑποχρέωσιν νὰ σκεφθῶσι περὶ ἄλλων μέτρων, ὡς μήτηρ, ἥτις ἐπὶ τῇ θῆσιν τῶν πρώτων μιλύπων τοῦ πεσόντος τέκνου τῆς, θὰ θελήσῃ νὰ θεραπεύσῃ τὸ τραῦμα κρατοῦσα τὸ τέκνον δεσμευμένον καὶ ἀκίνητον ἐπὶ ἔδρας. Ἐβαθίως τὸ νήπιον τότε δὲν θὰ πείσῃ πλέον· ἀλλ' εἶνε ἔτι βεβαιότερον ὅτι θὰ παραμείνῃ ἀσθενικὸν καὶ καχεκτικὸν καὶ δὲν θὰ μάθῃ ποτὲ νὰ περιπατῇ. Τοῦτο δὲ θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς καταργήσεως τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῆς σχεδιαζομένης ἐφ' ἡμῶν ἐπιβολῆς στρατιωτικῆς διοικήσεως. Ἀναμφιβόλως δι' αὐτῶν ἐπὶ τινα χρόνον θ' ἀποσοβηθῆ ἢ ἐπαναλήψις τοιούτων κινήματων, ἀλλ' ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἡμετέρου μεγαλείου καὶ τῆς ἡμετέρας ζωτικότητος. Θὰ μεταβληθῶμεν ἐν τέλει εἰς ζώσας μουμίας θορυβοῦσας ἰσως δι' ἀγῶνων καὶ ἀδόξων ἐξοπλισμῶν, ὅπως καὶ ἡ Ἰσπανία· θὰ καταντήσωμεν δὲ ἀτροφικοί, ἀφοῦ ἀπολέσωμεν ἀπαξ τὴν ζύμωσιν τῆς ἐλευθερίας, ἥτις, καθὰ ἐκ τῆς ἱστορίας ἐξάγεται, τοσοῦτον συνετέλεσεν εἰς τὸ μεγαλεῖον τῶν ἡμετέρων Πολιτειῶν, εἰς τὴν περισσεῖαν τῶν ἐξόχων διανοιῶν, δι' ὧν λαμπρύνονται εἰσέτι τὰ ὀνόματα τῆς Βενετίας, τῆς Φλωρεντίας κλπ.

Ὅσακις διερχόμεθα διὰ τῶν πλατειῶν τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τῆς Ἀρχοντείας, αἰτίνες φαίνονται οἰανεὶ ἔργα γιγάντων ζησάντων ἐπὶ μίαν χιλιετηρίδα, ἀναλογιζόμεθα ὅτι τὰ θαυμαστά ταῦτα δημιουργήματα ἐκδομήθησαν κατὰ τὸν κολοφῶνα τῆς λαϊκῆς ἐλευθερίας, ἥτις ἐνίστατο ὑπερβαίνει τὰ ὅρια. Ἡ Βενετία μάλιστα, ἥτις τὰς τοιαύτας ἐλευθερίας ἀπέλαυσεν ἐπὶ χρόνον μακρότερον ἢ πᾶσα ἄλλη, ὑπῆρξεν ἡ Ἀγγλία τοῦ Μεσαίωτος. Τοῦτου δὲ τεθέντος, οἱ καυχώμενοι ἐπὶ φιλοπατρίᾳ καὶ θέλοντες, ἕνεκα τοῦ πολλοῦ πρὸς τὴν πατρίδα αὐτῶν ἔρωτος, νὰ ἐξωθήσωσιν αὐτὴν εἰς σοβαρωτάτους κινδύνους, ἐπὶ τῇ σκοπῇ τοῦ ν' ἀποκτήσῃ μεγαλεῖον, δι' ὃ

ἀκόμη δὲν εἶνε ἱκανή, ἄρκειον πρῶτοι πάντων ν' ἀποφύγωσι μέτρα, ἕτινα θὰ συνεπλήρουν τελείως τὴν ταπεινώσιν αὐτῆς.

Ἄλλως τε πρὸς τί τάχα αἱ κατακτήσεις καὶ πρὸς τί ἡ ἐργασία εἰμὴ πρὸς ἀπόλαυσιν μεζονος εὐδαιμονίας;

Ὡς λαὸν δὲ οἷος ὁ ἡμέτερος, παρ' ἣ ὁσημέραι ἐλαττοῦται καὶ ἡ δόξα καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ βιομηχανία καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ὑγεία, τίς λόγος ἀπομένει πλέον ὅπως ζῆ, ποῖα ἀκτίς εὐτυχίας ἀπομένει διὰ νὰ προσδοκῆ καν, ἐν οὐχὶ διὰ ν' ἀπολαύῃ, ὅταν ἀπογομνωθῆ καὶ τῶν τελευταίων ρακῶν τῆς ἐλευθερίας τῶν εἰσέτι καλυπτόντων τὰ πολλὰ τοῦ αἵματός; Οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει αὐτῇ πλέον ἢ, κατὰ τὸν Λουκρήτιον· Propter vivendum vitae perire causa, τουτέστι: τὸ ν' ἀπολέσῃ τις χάριν τοῦ ζῆν τὴν τοῦ ζῆν αἰτίαν.

ΕΚ ΤΟΥ ΑΓΡΟΚΗΠΙΟΥ ΜΟΥ

Η ΣΧΟΛΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ

Ἡ Σουηδὴ Παιδαγωγὸς Ἑλλην Κεῦ (Hellen Key) ἐδημοσίωσεν πρό τινας σειρὰν ἔργων, διὰ τῶν ὁποίων δημιουργεῖ νέον σύστημα ἐκπαιδεύσεως οὐκ ὀλίγον πρωτότυπον.

Ἄν καὶ πλείσται ἐστάσεις καὶ ἐναντιώσεις ἠγέρθησαν ἐναντίον τοῦ προτεινομένου συστήματος τῆς ἐν τῇ τύπῃ, νομίζω ὅτι τοῦτο εἶναι ἄξιον μελέτης ἀκριβῶς διότι θεωρήθη τόσον «ἐπικινδύνον» καὶ ἐπιβουλεύμενον τὸ «ἄρχατον» τοῦ παλαιοῦ συστήματος.

Ἀπέχω δι' ἄλλειψιν χώρου νὰ ἐάσω πιστῆν μετάφρασιν τῶν δημοσιεύσεών τῆς καὶ περιορίζομαι εἰς τὸ νὰ παραθέσω σύντομον ἀνάγνωστον τοῦ συστήματός τῆς.

Ἡ βῆσις ὅλων τῶν ἰδεῶν καὶ κινήσεων τῆς εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅτι εἰς ἕκαστον παιδίον πρέπει νὰ παρέχεται μόρφωσις ἀτομικῆ συνήθουσα πρὸς τὰς ἰδιοφυίας του. Ἡ σχολὴ πρέπει νὰ παρέχῃ ὅλα τὰ μαθήματα, ὅπως τὰ μεγάλα ξηνοδοχεῖα ἔχουν εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς ἅλα τὰ φαγητά, ἀλλ' ὁ πελάτης δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τρώγῃ ὅλα ὅσα ἀναγράφει ὁ κατάλογος τῶν φαγητῶν «τὸν κατήφορον». Λοιπὸν ὁ πελάτης, δηλ. ὁ μαθητὴς τῆς σχολῆς τῆς κ. Κεῦ, δὲν φεβείται νὰ πάθῃ ἀπὸ διανοητικὴν δυσπεψίαν ὡς οἱ δυστυχῆς μαθηταὶ τῶν νῦν σχολῶν, ὧν τὰ ἐννεαδέκατα ἀντὶ νὰ μορφωθῶνται καθίστανται ἡλίθιοι, διαστρεβλωμένου τοῦ ἰγερῆλου των ἀπαξ διὰ παντός ἐκ τῆς πληθώρας τῶν μαθημάτων.

Τὸ παιδίον, φρονεῖ αὐτῇ, δὲν βελτιοῦται ψυχικῶς ὅταν μὲν ἀνὰ χίλια δύο πράγματα, τὰ

ὅποια ἄλλως τε πάνυ προθύμως θὰ λησμονήσῃ ἀμέσως μετὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ θὰ μείνῃ χαρᾶ κτῆρ ἐπιπόλαιος.

Τὸ παιδίον τούτου μὲν μορφώνεται ὅταν ἐμβαθύνῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ μαθήματα, τὰ ὅπου καὶ τοῦ κλάμνου γούστου. Ἔστι αἱ ἐξετάσεις καταργοῦνται ἐπιπολαιότητα, τὰ προκαταρκτικὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ μαθήματα εἶναι ὀλίγιστα καὶ συνοπτικὰ, μετ' ὃ ἀρχίζει πλέον νὰ φαίνεται ποῖον μάθημα ἐνδιαφέρει τὸ δεινὰ παιδί ἢ τὸ τῆδε. Ἡ μόρφωσις τῆς διανοίας ἐπέρχεται τότε μόνον ὅταν ἕκαστος μαθητὴς δύναται νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὅποια τοῦ κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον.

Οὐδὲν ὄφελος ἠθικὸν ἀρτεῖται ἐξ ἀναγκαστικῶν μαθημάτων τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς γραμματικῆς ὁ ἔχων ὀριζήμενον ἴδιον ὅτι ταῦτα εἶναι γελοῖαι προλήψεις σχολαστικῆς ἐποχῆς καὶ ὅτι αἱ ἀκαδημαῖαι γλωσσῶν προσπαθοῦν νὰ υποβάλλουν ἐν ζωντανῶν ὧν δηλ. τὴν γλῶσσαν εἰς ἀκίνησαν μαρμαρίνου ἀγάλματος. Ὅταν σιγαίνονται οἱ μαθηταὶ τὸ μαθημάτων, τί ὄφελος δύναται νὰ προκύψῃ ἐξ αὐτοῦ;

Ἄλλος πικρὸς βλαστᾶται «τοῦ κᾶκου» μετὰ τὴν θεωρητικὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν ἀλγεβραν. Ἐὰ μαθηματικὰ μορφῶνουν βαθίως τὸ πνεῦμα καὶ ἐξευγενίζουν καὶ καθαρίζουν καὶ ἐξυπνοῦν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μόνον ἐκείνων τῶν μαθητῶν ὅσοι ἔχουν φλέβα μαθηματικὴν. Ἔναι ὁμοῦ ἐντελῶς ματριοποῦσα καὶ βλάβη κατὰ τοῦ ἐγκεφάλου νὰ «χορτάσωμεν μετὰ μαθηματικὰ» ἕνα μαθητὴν ὅστις δὲν τὰ χωνεύει!

Τὸ σημερινὸν ἰδανικὸν τῆς παιδείας εἶναι ἡ καταπάτησις τῆς ἀτομικότητος καὶ ἡ παραγωγὴ ἀνθρώπων τῆς «ντουζίνας». Ὡς τὸ κάτω πάτωμα τοῦ ἐργοστασίου (δηλ. εἰς τὴν κατωτέραν παιδείαν) τὰ πολύμορφα κούτσουρα τῶν παιδικῶν ψυχῶν στρογγυλεύονται χονδροειδῶς, καὶ παραπύρονται εἰς τὸ δευτέρου πάτωμα (τὴν μέσην παιδείαν). Ἐκεῖ περνοῦν ὅλα διαδοχικῶς ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸρνον, βᾶφονται μετὰ τὴν ἴδιαν μηχανήν, βερνικίζονται μετὰ τὸ αὐτὸ βερνίκιον, καὶ μπαλλάρονται ἀκατὰ δωδεκάδαζον καὶ πάνυ ὁμοιομόρφως, σφραγίζονται, ἐτικεττᾶρονται καὶ παραδίδονται εἰς τὴν κοινωνίαν. . . αἱ μορφωθεῖσαι ψυχαὶ τῶν παιδίων, πρᾶγμα ὁμοιομόρφον, μικρὰ ζωντανὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά τῆς ἐπιπολαιότητος. Κανὲν παιδίον δὲν ἐπρόφθασε νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸ δεινὰ μάθημα διὰ νὰ χορτάσῃ ἢ ψυχὴν του, διότι ῥαχδαίως διαδέχονται τὰ νέα μαθήματα, πᾶσα βαθεῖα ἐντύπωσις ἐξαλείφεται ἐν τῇ χειμάρρῳ τῶν ἐπομένων μαθημάτων. Οὕτως ἡ ἐπιπολαιότης ἐπιβάλλεται, καὶ ἀντὶ χαρακτῆρων παράγωμεν παπαγάλους ψιττακίζοντας τὰς αὐτὰς λέξεις, ὧν δὲν ἀισθάνονται τὴν σημασίαν. (Ἀφοῦ ταῦτα λέγονται περὶ τῶν σουηδικῶν σχολῶν, ἄς ὅλοι ὡς τὰς τελειότερας τοῦ κόσμου

ἐκλαμβάνουσιν, τί ἄρα γε ἔχομεν ἡμεῖς νὰ εἰπώμεν περὶ τῶν ἰδικῶν μας;)

Λοιπὸν κατὰ τὴν Κυρία Κεῦ:

1) Ὅσα μαρθάνονται σήμερον εἰς τὸ σχολεῖον εἶναι κατὰ τὸ μεγαλεῖτερον μέρος ἄχρηστα ὑπὸ ἔποψιν μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ ἄχρηστα ὑπὸ ἔποψιν πρακτικῆς χρησιμοποίησεως διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον.

2) Πρέπει νὰ διδαχθῇ τὸ παιδίον τόσα μόνον ὅσα προκάνει νὰ ἀφομοιώσῃ (νὰ χωνεύσῃ καλῶς) καὶ ταῦτα τὰ ὀλίγα εἶναι τότε ὑλικά μορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος καὶ θ' ἀφήσω μόνιμον ἐντύπωσιν καὶ διὰ τὸν μετὰ ταῦτα βίον!

3) Ὅταν παρέχονται ὅλα τὰ εἶδη πνευματικῆς τροφῆς εἰς ὅλους καὶ δὴ εἰς «κόλοκλήρους μερῖδας», τοῦτο δὲν ἀγεί πρὸς τὴν εὐρείαν ἐγκυκλοπαιδικὴν μόρφωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὴν πνευματικὴν δυσπεψίαν.

4) Τὸ νὰ σπουδάζουν τὰ παιδία οὐχὶ χάριν τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἀλλὰ χάριν αὐτῶν αἰωνίων ἐξετάσεων, δὲν εἶναι μόρφωσις ἀλλὰ δολοφονία τοῦ πνεύματος.

5) Τὸ νὰ ἐπιδιώκωμεν ἀπὸ τὰς σχολὰς νὰ μᾶς παρέχουν ὁμοιομόρφους μαθητὰς ὁμοιομόρφως ἐνδεδυμένους σωματικῶς καὶ ψυχικῶς εἶναι κατὰ πνιξίς πάσης πρωτοτυπίας καὶ παντὸς χαρακτῆρος. Οὐχὶ ἀγέλας ἀνθρώπων ἀλλὰ ποικίλους χαρακτῆρας πρέπει νὰ μᾶς δίδῃ ἡ σχολή.

Ἐώρα ἄς εἰσέλθωμεν εἰς τὰ καθ' ἕκαστα.

Γλῶσσαι πλὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης διδάσκονται ἐν τῇ σχολῇ τοῦ μέλλοντος (μὴ ὑποχρεωτικῶς ἐννοεῖται) ἡ Ἀγγλική, ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα διδάσκεται (ἀκουσον, ἀκουσον!) μόνον διὰ τῆς ἐξασκήσεως ἀναγνώσεως, γραφῆς καὶ ὀμιλίας, καταργεῖται δηλ. ἡ γραμματικὴ, ἥτις ἐξορίζεται ἐκ τοῦ σχολείου τελείως καὶ εὐρίσκει ἄσυλον μόνον ἐν τῇ πανεπιστημίῳ (ἔρα τῆς καλῆ!). Διὰ τὰς ξένας γλώσσας διδάσκεται τόση μόνον γραμματικὴ ὅση ἀπαιτεῖται πρὸς κατανόησιν ξένων συγγραμμάτων. Τοῦτο δὲ εἶναι ὁ μόνος σκοπὸς τῶν ξένων γλωσσῶν ἐν τῇ σχολῇ. Ὅσοι θέλουσιν νὰ μάθουν τελείως νὰ ὀμιλοῦν καὶ νὰ γράφουν ξένας γλώσσας, ὀφείλουσιν νὰ ἐξακολουθήσωσιν αὐτὰς ἐκτὸς σχολῆς.

Ἄλλ' ἤδη (λέγει δικαίως ἡ Κυρία Κεῦ) ὁ γνωρίζων καὶ ἐννοῶν τοὺς συγγραφεῖς μᾶς γλώσσης ἄνευ γνώσεως τῆς γραμματικῆς θὰ γράφῃ φέρ' εἰπεῖν μίαν ἐπιστολὴν ἔπτω πλήρη λαθῶν ἀλλὰ μετὰ χάριτος, ἐνῶ ἐκεῖνος ὅστις «ψάχνει» εἰς τὰς γραμματικὰς καὶ τὰ συντακτικὰ γράφει μὲν ἄνευ λαθῶν ἀλλὰ κρύα καὶ ἄνευ χάριτος!

Αἱ ξένας γλώσσαι δὲν διδάσκονται συγχρόνως, π. χ. ἐπὶ δύο τρία ἔτη μόνον Ἀγγλικὴ (ἢ διεθνῆς γλῶσσα τῆς οἰκουμένης), εἶτα ἐγκαταλείπονται τὰ Ἀγγλικά καὶ ἀρχίζουσι τὰ Γαλλικά, (χάριν τῆς ἐμβαθύνσεως) κτλ. κτλ.

Γυμναστική. Όσα παιδιά δεικνύονται ως έχοντα κλίσην πρὸς αὐτήν, τὴν παρακολουθοῦν ἐπὶ ἔτη· ὡσαύτως οἱ προαλειφόμενοι εἰς τέχνην τινά, οἱ δὲ ἄλλοι περιττὸν νὰ μουντζουρώνουν χαρτιά.

Μουσική. Αὕτη διδάσκεται, δηλ. ῥηθικὴ ἐπὶ ἐν ἔτος, οὐχὶ πρὸς ἀπόκτησιν γνώσεως, ἀλλὰ μόνον μονωδίαι πρὸς ἔκφρασιν αἰσθημάτων. Οἱ δεικνύοντες ὁμως ἰδιοφυλίαν ἐξακολουθοῦν καὶ κατόπιν.

Τὰ τέσσαρα κύρια μαθήματα εἶναι Ἱστορία, Γεωγραφία, Φυσικαὶ Ἐπιστήμαι καὶ Μαθηματικά. Ταῦτα δὲν διδάσκονται συγχρόνως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἀλλὰ τὸ ἐν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἑλλου. Ἡ σημερινὴ πολυποικίλος πολυπραγμοσύνη πολλῶν συγχρόνως μαθημάτων ἐνοχλεῖ τοὺς μαθητὰς καὶ παρέχει βίασαν. Ἐντάλλου εἰς τοὺς εὐφραστεροὺς ἐξ αὐτῶν, τοὺς διψῶντας ἐμβάθυσιν.

Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ μέλλοντος διδάσκονται τὰ μαθηματικά τὸν χειμῶνα. Τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὴν ψυχρὰν καὶ διαυγῆ ἀτμόσφαιραν.

Τὸ ἕαρ ὁμως καὶ τὸ φθινόπωρον οἱ μαθηταὶ ἐξέρχονται, ὁσάκις δὲν βρέχει, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὅπου σπουδάζουσιν ἐπὶ τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, δηλ. κρᾶμα γεωλογίας, βοτανικῆς καὶ ζωολογίας, πάντα ταῦτα ἀχώριστα ὅπως ἀπαντῶσιν ἐν τῇ φύσει.

Τὰς βροχερὰς ἡμέρας μόνον πατοῦν εἰς τὴν τάξιν οἱ μαθηταί, καὶ ἐκεῖ γίνεται σύναξις καὶ συστηματοποίησις τῶν ὅσων ἐν τῇ φύσει ἰδίως ὁμασιν ἀντελήφθησαν.

Γενικὴ μὲν ὁμοίωσις δὲν συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίζῃ τις τὸν ἀριθμὸν τῶν στημάτων πεντακοσίων ἀνθρώπων ἢ τὴν εἰδικὴν ὀνομασίαν πεντακοσίων ὀστέων ἐνὸς σκελετοῦ. Ὅχι, ἡ γενικὴ μὲν ὁμοίωσις συνίσταται εἰς τὴν κατανόησιν τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν διαφορῶν φαινομένων καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἰκανότητα νὰ διεσθύνωμεν εἰς τὴν περιβάλλοντα ἡμᾶς φύσιν, νὰ παρακολουθήσωμεν μόνον μᾶς διὰ παρατηρήσεων τοὺς νόμους τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως. Τοῦτο μόνον μορφώνει τὸ αἶσθημα ὅπως καὶ τὸν χαρακτήρα!

Ὡς τελευταῖα μαθήματα ἔρχονται τέλος ἡ ἀνθρωπολογία καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ χημεία. Ταῦτα μόνον θὰ διδάσκωνται εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν.

Καταργεῖται δηλαδὴ τελείως ἡ νῦν μέθοδος τοῦ ἐπανέρχεσθαι εἰς τὸ αὐτὸ θέμα, ἀλλ' ἕκαστον ἐξάμηνον τὸ παιδίον ἀκολουθεῖ ὀλίγα μαθήματα καὶ ἐμβαθύνει εἰς αὐτά, καὶ οἱ μαθηταὶ ἔχουν τόσῃ μόνον ἐργασίαν, ὥστε οὐχὶ μόνον δὲν κουράζονται ἀλλὰ τοῖς μένει καὶ καιρὸς ν' ἀναγινώσκουν κατ' ἰδίαν πολλὰ χρήσιμα βιβλία συμφώνως πρὸς τὴν κλίσην τοῦ ἕκαστος. Οὕτω θὰ διακρίνονται ἤδη οἱ μικροὶ ἱστορικοὶ ἀναγινώσκοντες

ἱστορικὰ βιβλία, οἱ μικροὶ γεωγράφοι συγγράμματα γεωγραφικά, ἐνῆ οἱ μικροὶ φυσιοδίφαι θὰ ἔχουν καιρὸν νὰ κάμουν συλλογὰς φυτῶν κτλ. συμφώνως πρὸς τὰς κλίσεις τοῦ ἕκαστος.

Ποῖα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς σημερινῆς παιδείας; Ἡ ἐξάντλησις τοῦ ἐγκεφάλου, ἐξασθένεισι τῶν νεύρων, κατὰ πινξίς τῆς πρωτοτυπίας, χαλάρωσις τῆς πρωτοβουλίας, θόλωσις τοῦ βλέμματος πρὸς διάκρισιν τῶν περίξ φαινομένων, ἀνικανότης πρὸς κατανόησιν ξένης γλώττης, εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὁποίας ἐσπαταλήθησαν ἀπειροὶ ὥραι, συνειπὼς τὸ νῦν ἐπικρατοῦν σύστημα τοῦ διαμελισμοῦ τῶν διανοητικῶν δυνάμεων δὲν ἐπιτυγχάνει οὔτε τὸν ἐπιδιωκόμενον δευτερεύοντα σκοπὸν τοῦ νὰ προετοιμάξῃ τὸν μαθητὴν διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, ἐνῆ ἀντιθέτως εἰς ὅλους τοὺς ὑψηλοτέρους σκοποὺς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Τὸ γεγονός τοῦτο θὰ φέρῃ μίαν ἡμέραν ἔστω καὶ μετὰ αἰῶνας τὴν κατάργησιν του.

Τότε θὰ γίνουσι, λέγει ἡ Κυρία Κέν. αἱ σχολαὶ ἄς ὀνειρεύονται, δηλ. κοινὰ ἐξανθρωπιστικὰ σχολαὶ μέχρι τοῦ δεκάτου πέμπτου ἔτους τῆς ἡλικίας, εἰς τὰς ὁποίας πρῶτος δὲν θὰ ἐισχωρήσῃ ἡ σκέψις καὶ ἡ ἀνησυχία περὶ τοῦ τί θὰ γίνῃ ὁ μαθητὴς ἐν τῇ μέλλοντι, καὶ μετὰ ταῦτα εἰδικαὶ σχολαὶ ἐπιδιώκουσαι εἰδικούς βιοτεχνικούς, ἐπιστημονικούς καὶ καλλιτεχνικούς σκοποὺς!

Ἀπέχω πάσης ἐπικρίσεως τοῦ ἀνω διὰ βραχείων ἐκτεθέντος παιδαγωγικοῦ συστήματος καὶ τῶν ἐν πολλοῖς υπερβολικῶν ἰσως δοξασιῶν τῆς, καὶ τῶν ἐν πολλοῖς ἀνεφαρμόστῳ ἰσως προτάσεων τῆς, οὐχ ἥττον ὑποθέτω ὅτι πλείστοι ἀναγινώσκει θὰ εὐρωσιν εἰς ὅλα αὐτὰ ἕνα ὀρθὸν πυρῆνα. Διότι φαίνεται ὅτι δυστυχῶς τὸ σημερινὸν σύστημα μὲ τὸ κινῆγι τῶν ἐξετάσεων καὶ τὸν πυρετὸν τῶν προβιβάσεων δὲν ἀφίνει πλέον καιρὸν οὔτε νὰ μορφώνεται ὁ χαρακτήρ διὰ τῆς ἐμβαθύνσεως εἰς ὀρισμένα θέματα, οὔτε ἀκούζεται ἡ κρίσις εἰς τὸ νὰ παρατηρῇ καὶ νὰ ἐξηγῇ τὸ περιβάλλον, οὔτε κἂν ἡ μνήμη κρατεῖ τὰς μυρίας χρονολογίας, τὰ ὀνόματα τῶν παραπυράμων, τοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς, τοὺς τύπους τῆς χημείας. Ὁ σημερινὸς μαθητὴς τὴν ἐπαύριον τῶν ἐξετάσεων ἔραυει τὸ μελανοδοχεῖόν του, περὶ τὰ βιβλία του, ὀρκίζεται τρίζων τοὺς ὁδόντας ὅτι δὲν θὰ πιάσῃ πλέον ποτὲ εἰς τὸ χέρι τὰ ἀπαίσια βασανιστήρια τῆς νεότητός του. Ἄντι νὰ ἀποκομίσῃ ἐκ τῆς σχολῆς τὴν ἀγάπην πρὸς ὀρισμένον κλάδον πνευματικῆς ἐργασίας, τὸν ζῆλον πρὸς καλλιέργειαν αὐτοῦ κτλ., κατορθῶναι νὰ σιγαλῇ πᾶσαν διανοητικὴν ἐργασίαν, νὰ ἀπελπίζεται ἀπὸ πᾶσαν πνευματικὴν πρόσδόν του!

Εἶναι σκληρὸν ἀλλ' ἀληθὲς ἔτι ἐξαιρέσει εὐα-

ρθμῶν ἐκτάκτως ἰσχυρῶν ἐγκεφάλων οἱ περισσότεροὶ μαθηταὶ ἄγονται ὑπὸ τοῦ σημερινοῦ συστήματος πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐξάντλησιν καὶ πρὸς τὴν χρονίαν δυσπεψίαν τοῦ ἐγκεφάλου, τὴν τελείαν ἀπογοήτευσιν ἀπὸ πάσης διανοητικῆς ἐργασίας. Πολλὰκις δὲ τὸ τέρμα τοῦ σχολικοῦ σταδίου εἶναι οὐχὶ μόνον ἡ ἐπιπολαιότης, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ πτωσις τοῦ ἠθικοῦ ἕνεκα τῆς χαλαρώσεως τῆς ὑγείας καὶ ἡ γενικὴ ἀποβλάκωσις!

P. ΛΗΜΚΤΙΜΑΛΗ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΓΕΩΜΕΤΡΙΑΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΙΣ ΣΧΟΛΕΙΟΙΣ

Ἡ μεγάλη χρησιμότης τῆς γεωμετρίας ἐν τῇ πρακτικῇ βίῳ ὡς καὶ ἡ μεγίστη αὐτῆς μορφωτικὴ δύναμις ἐπέβαλον ἀπὸ πολλοῦ ἤδη τὴν ἐισχωρήσῃ τῷ μαθήματι τούτου καὶ ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις. Ἀλλ' οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι ἡ πνευματικὴ τῶν μαθητῶν τῶν Ἑλλ. Σχολείων ἀνάπτυξις δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν, διότι ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀπαιτεῖ οἱ διδασκόμενοι νὰ ἔχωσι πολλῶν περισσώτερον ἀνεπτυγμένην τὴν κρίσιν αὐτῶν. Τοῦτο σαφέστατα καθορίζει τὸ ἀπὸ 11 Σεπτεμβρίου 1897 Π. Διάταγμα, ὅπερ ἀναγράφει ὡς σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις ἐπὶ λέξει τάδε· «Γνώσις τῶν κυριωτάτων γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ σημειῶν κατὰ τὰς στοιχειώδεις αὐτῶν ἰδιότητας καὶ τὴν πρακτικὴν κατασκευὴν, ἔτι δὲ τοῦ τρόπου πρακτικῶς ὑπολογίζεσθαι τὸ ἐμβαδὸν καὶ τὸν ὄγκον αὐτῶν.» Ἐν τῇ συνοδευούσῃ δὲ τὸ διάταγμα τοῦτο αἰτιολογικῇ πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα ἐκθέτει ἀναγράφονται ἐπὶ λέξει τάδε· «Ἐν τοῖς μαθηματικοῖς ἤδη ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ ἑλληνικοῦ σχολικοῦ τάξεως ὤρισαν νὰ διδάσκηται ἡ γεωμετρία, ἀλλ' οὐχὶ ὡς πρότερον, ὅτε οὐδὲν ἄλλο αἴτη ἦεν ἢ ἐπιτομή τῆς ἐν τῇ γυμνασίῳ γεωμετρίας, ἀλλ' ὅπως πρακτικῶς, ὥστε οἱ μαθηταὶ ἐξ ἰδίας ἐπιπέτας καὶ κατασκευῆς νὰ μανθάνωσι νὰ διακρίνωσι διάφορα γεωμετρικὰ σχήματα καὶ σώματα ἀπ' ἀλλήλων, νὰ δύνανται δὲ νὰ ἐξουρίκωσι τὸ ἐμβαδὸν καὶ τὸν ὄγκον αὐτῶν. Τοιαύτη τῆς γεωμετρίας διδασκαλία ἔσται κατὰλληλος μὲν τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ ἀκρίσεως, κατὰλληλος δὲ ὡσαύτως προπαρασκευῆ πρὸς τὴν ἐπιστημονικωτέραν τοῦ μαθήματος διδασκαλίαν ἐν τῇ γυμνασίῳ, ἔτε συμβαλλομένη καὶ εἰς τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ διεγερσιν τοῦ διαφέροντος τῶν μαθητῶν.» Τὸ δὲ ἀπὸ 21 Σεπτεμβρίου 1900 Β. Διάταγμα τροποποιεῖ τὸ ἀνω μνησθὲν ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας, ὀρίζον ν' ἀρχῆται αὕτη ἀπὸ

τῆς Β' τάξεως, οὐδεμίαν ὁμως εἰς τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐπιφέρει τροποποίησιν.

Ἀλλὰ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Β. Διατάγματος ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ τῆς διδασκαλίας τῆς γεωμετρίας καὶ διατήρησιν τῆς μορφωτικῆς αὐτῆς δυνάμεως εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκηται αὕτη οὐχὶ εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ κανόνες τῆς διδακτικῆς.

Ἡ διδακτικὴ ἀρχὴ τοῦ «κατὰ φύσιν διδάσκειν» εἶναι ἡ πρώτη καὶ κυριωτέρα ἀρχή, ἣν δέον πᾶσα ἀληθὴς μορφουσα διδασκαλία ν' ἀκολουθῇ ἐν τῇ μαθήματι τούτῳ. Ἡ διδασκαλία τουτέστι τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις πρέπει ν' ἀκολουθῇ τὴν φυσικὴν ὁδόν, ἣν ἠκολούθησαν οἱ ἄνθρωποι μέχρις οὗ φθάσωσιν εἰς τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας. Εἶναι δὲ παντὶ δήλον ὅτι ἡ ὁδὸς αὕτη δὲν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἢ ἐπὶ ὀρισμένων τουτέστι καὶ ἀμεταβλήτων ἀρχῶν, τῶν ἀξιομάτων, στηριζομένη καὶ ἐξ αὐτῶν δι' αὐστηρῶν συλλογισμῶν ἀναπτυσσομένη, ἀλλ' ἡ ὡς βᾶσιν τὴν παρατήρησιν ἔχουσα. Διὰ τῆς παρατήρησεως ἔφθασαν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς πρώτας γεωμετρικὰς ἰδιότητας, ἄς κατόπιν ἐπιστημονικῶς ἐνίσχυσαν καὶ ἐγενέκωσαν τὰς ἐπιδεικτικὰς γενικεύσεως. Ἡ διδασκαλία ὅθεν τῆς γεωμετρίας ἐν τοῖς Ἑλλ. Σχολείοις δέον νὰ εἶναι ἐποπτικῆ. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ διδασκαλίαν εἶναι ἀναγκαῖον ἕκαστον σχολεῖον νὰ εἶναι ἐφοδιασμένον διὰ γεωμετρικῶν ὀργάνων καὶ σχημάτων τῆς τε ἐπιπέδου καὶ στερεᾶς γεωμετρίας, οἱ δὲ διδάσκοντες νὰ μὴ ὀκνῶσιν ἐνώπιον τῶν μαθητῶν τῶν νὰ ἐκτελῶσι τὰς ἀναγκαίας γεωμετρικὰς κατασκευὰς, ἐξ ὧν δέον νὰ πορίζωνται τὰς γεωμετρικὰς ἀληθείας, ἄς εἶτα θὰ διατυπῶνουν εἰς προτάσεις σαφεῖς, εὐλήπτους, καὶ ὅταν τὸ δυνατόν συντόμους. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ἐπιδειξις γεωμετρικοῦ τινος σχήματος καὶ ἡ τελεία αὐτοῦ ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος περιγραφή κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτοῦ γνωρίσματα· εἶναι ἀνάγκη αὐτοὶ οὗτοι οἱ διδασκόμενοι νὰ ὑποχρεωθῶσιν οἴκοι νὰ κατασκευάσωσιν αὐτὸ ἐκ χονδρῶν χαρτοῦ καταλλήλως πρὸς τοῦτο ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ διδάσκοντος. Οὕτως οἱ μαθηταὶ λαμβάνουσι τελείαν καὶ σαφῆ ἔννοιαν τοῦ διδαχθέντος ἀσκοῦντες συνάμα καταλλήλως τὸν τε ὀφθαλμὸν καὶ τὴν χεῖρα.

Ἐνα ὁμως οὕτως ἔλλογος καὶ ἀνελλιπὴς γένηται ἡ διδασκαλία τῆς γεωμετρίας, δέον ν' ἀσκήται ἀπὸ περιουσίας· οἱ διδάσκοντες τουτέστι πρέπει νὰ κατέχωσιν ἐκ ταύτης πολλῶν πλειοτέρας γνώσεις τῶν μαθητῶν τῶν, ὅπως αὐτοὶ καλῶς ἀντιλαμβάνομενοι τῆς φύσεως καὶ οὐσίας τοῦ διδασκόμενου μαθήματος δύνανται καὶ ἄλλοις νὰ καταστήσωσιν αὐτὸ εὐληπτον. Ἀτελής τις ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος καὶ ἐπιπόλαιος γνώσις τοῦ διδασκόμενου μαθήματος καὶ πρὸ πάντων

των μαθηματικών εν γένει δὲν βραδύνει ν' ἀποκαλύφθῃ τοῖς μαθηταῖς. Ἐὰν ἐκ τούτων δυσάρεστα ἐπακόλουθα οὐδὲν ἀδιαφεύγουσι. Τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου τέλει μὴ δεικνύεται καὶ τὸ πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν ἐκλείπει, διότι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ τρέψωσιν ἐνδιαφέρον πρὸς μάθημα, ὅπερ νομίζουσιν ὅτι οὐδέποτε θ' ἀντιληφθῶσιν, ἀφ' οὗ ἐπεισθῆσαν ἤδη ὅτι οὐδὲ ὁ διδάσκαλος αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται αὐτοῦ, ὡς δεῖ.

Ἐπιπλέον ὅθεν θεωροῦμεν, πρὸς λυσιτελίῃ τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν, νὰ ἐφοδιασθῶσιν μὲν ἅπαντα τὰ σχολεῖα ὑπὸ τοῦ Σ. ὑπουργείου διὰ τῶν ἀπαραιτήτων γεωμετρικῶν ὄργανων καὶ σχημάτων, νὰ ληφθῇ δὲ πρόνοια, ὅπως ἐν ἐκάστῳ σχολεῖῳ τοποθετῆται ἐκάστοτε ἀνά εἰς διδάκτωρ τῶν μαθηματικῶν ἢ φυσικῶν ἐπιστημῶν, εἰς ὃν ν' ἀνατίθεται ἡ διδασκαλία πάντων τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐν γένει μαθημάτων. Οὕτω δὲ ἐν τέλει τεθῆ τέρμα εἰς τὸ πολλαχῶ συμβαῖνον σήμερον ἀτοπον παρ' ἡμῖν νὰ διδάσκωνται τὰ μαθήματα ταῦτα ὑπὸ φιλολόγων ἢ ὑπὸ ἐλληνοδιδασκάλων, ἀλλὰ ἄλλοι δὲ τὰ Ἑλληνικά, Λατινικά κτλ. ὑπὸ μαθηματικῶν ἢ φυσικῶν.

Περὶ τῆς διδασκαλίας δὲ τῆς γεωμετρίας ἐνταῦθα προκειμένου καὶ ἕτερος σπουδαῖος λόγος ἐπιβάλλει τὴν τοιαύτην τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ κατανομήν. Εἶναι δὲ οὗτος ἡ παντελής παρ' ἡμῖν ἔλλειψις ἐγχειριδίου πρακτικῆς γεωμετρίας συμφώνως πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας διδακτικὰς ἀρχὰς συντεταγμένης, ἣτις θὰ παρεῖχε σπουδαῖον τοῖς διδάσκουσι βοήθημα. Τοῦ τοιούτου δὲ βοηθήματος ἡ ἔλλειψις εἶναι μᾶλλον αἰσθητὴ εἰς τοὺς μὴ μαθηματικούς ἢ φυσικούς ἐκ τῶν κ. διδασκάλων, οἵτινες δυσκόλως ἐκ τῶν θεωρητικῶν ἐγχειριδίων δύνανται νὰ παραλάβωσιν ὅ,τι τοῖς μαθηταῖς τῶν Ἑλλ. Σχολείων χρήσιμον καὶ μεταπλάσσοντες αὐτὸ νὰ προσφέρωσιν αὐτοῖς ὑπὸ ὄλως πρακτικὴν μορφήν. Τούτου ἕνεκα οἱ πλείστοι τούτων ἀκολουθοῦσι πιστῶς τὸ σύστημα τῶν ὑπαρχουσῶν θεωρητικῶν γεωμετρικῶν, διδάσκουσιν ἐπομένως ἐπιστημονικὴν γεωμετρίαν, αἱ ἐξ ἧς ὑπέλειαι οὐδ' ἄπωθεν δύνανται ν' ἀντισταθμίσωσι τοὺς κόπους διδασκομένων τε καὶ διδασκόντων. Ἔνιοι δὲ πρακτικώτεροι τῶν πρώτων περιορίζουσι τὴν ὅλην γεωμετρίαν εἰς τὴν ξηρὰν ὄλως καταμέτρησιν τοῦ ἐμβαδοῦ τῶν εὐθυγράμμων σχημάτων καὶ τοῦ κύκλου καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ κύβου, πυραμίδος καὶ κυλίνδρου. Δυνατὸν ἐκ τοῦ πρακτικοῦ αὐτῆς σκοποῦ νὰ διατηρῆ τι ἢ τοιαύτη τῆς γεωμετρίας διδασκαλία, μορφωτικὴ ὅμως ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν διδασκομένων οὐδεμίαν ἐνέχει.

Ἡ ἔλλειψις τοιούτου πρακτικοῦ ἐγχειριδίου οὐ μόνον τοῖς διδάσκουσι παρεμβάλλει σπουδαῖα κωλύματα, ἀλλὰ, ὅπου ταῦτα δύνανται νὰ ὑπερ-

νικηθῶσι, καὶ τοῖς μαθηταῖς παρέχει πράγματα, διότι στεροῦνται οὗτοι τοῦ πρὸς ἐκπαύλησιν, τοῦ πρὸς ἐμπέδωσιν ἐπομένως τῶν κτηθεισῶν γεωμετρικῶν γνώσεων μέσου. Ἡ δὲ σημεῖωσις μεθόδος, ἣν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ διετίαν τὴν γεωμετρίαν διδάσκοντες κατ' ἀνάγκην ἀκολουθοῦμεν, δὲν εἶναι ἐν γένει ἀξιοσυστάτος προκειμένου περὶ μαθητῶν τῶν Ἑλλ. Σχολείων. Ἐνέχει μὲν αὐτὴ ἀρετὰς τινὰς, ἀλλ' ἔχει τὸ σπουδαῖον μειονέκτημα σὺν τῇ βραδύτητι, ἣν εἰσάγει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τοῦ διδασκομένου σχήματος τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν, οἵτινες καταγίνονται ἐπιμελῶς νὰ καταγράψωσι πᾶσαν φράσιν καὶ λέξιν τοῦ διδασκόντος. Ἐν ἐποπτικῇ δηλ. διδασκαλίᾳ λειτουργεῖ ἀτελῶς ἡ αἰσθησις τῆς δράσεως, ἣτις ὁρᾷ εἰς τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν νὰ εὐρίσκηται διαρκῶς ἐστραχμμένη πρὸς τὸ περιγραφόμενον ἀντικείμενον.

Ἡμεῖς κατιδόντες τὴν ἔλλειψιν ταύτην καὶ ἐπιθυμοῦντες τὸ ἐρ' ἡμῖν νὰ θεραπεύσωμεν αὐτὴν συντάξαμεν ἐγχειρίδιον πρακτικῆς γεωμετρίας, ἣν, ἐὰν ἀρθῶσιν, ὡς ἐλπίζομεν, ἐπιπροσθεῖσθαι τινες δυσχέρειαι, θέλομεν ἐκδώσει, διότι φρονούμεν, παρὰ τὴν γνώμην τῆς μοιρολατρικῆς ἐπὶ τοῦ ἄρματος τῶν ὑψηλῶν θεωριῶν ἐποχουμένης Σ. ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς Μ. ἐκπαίδευσίσεως, ὅτι θέλομεν παράσχει σπουδαῖον βοήθημα τοῖς κ. κ. συναδέλφοις πρὸς καρποφόρον τῆς γεωμετρίας διδασκαλίαν.

Ἡ Κ. Κελεσιπιάκη.

ΝΙΚΟΛ. Α. ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ὁ τῶν μαθηματικῶν

Ἀπὸ τὸν πρώτον ἐκδοθέντα τόμον τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἑλληνιστικῆς τῆς ἰστορίας συγγραφῆς εἶνε ὁ ἐν Ἀγγλῇ δημοφιλὴς λόγος, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Ἀργύρης Ἐφταλιώτης, ἀποσπῶμεν τὸ πρῶτον κεφάλαιον, ὡς δείγμα τοῦ ὅρους τοῦ ὅλου ἔργου, ὅπερ εἶνε τὸ μακροτάτου τῶν εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν γραφέντων.

Σ. σ. Δ.

ΑΡΙΣΤΙΩΝΑΣ ΚΑΙ ΣΥΛΛΑΣ

Μόλις ἐπέσει ἡ Ἑλλάδα στὴν πρώτη σιλαβιά τῆς, τῆ Ῥωμαϊκῆ, καὶ σὺν αὐτῷ ἀπὸ μακρινῆ βουνῆ τῆ μάτιασε ἀπὸ τὸν Πόντο καὶ χύμιζε καταπάνω τῆς ὁ Μιθριδάτης (87 π. Χ.).

Ἡ Ἀθήνα, ἡ καρδίη καὶ ὁ νοῦς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἶταν πρώτη τῶρα στὶς μεγάλες τίς συμφορὰς, καθὼς ἄλλοτε στὶς μεγάλες δόξας.

Ἐὰν νῆσιὰ τὰ εἶχε τοῦ χειροῦ του ὁ πανοῦργος ὁ τύραννος. Ἀμέτρητους Ῥωμαίους εἶχα γαλασμένους στὴν Ἀνατολή, καὶ τὰ στρατεύματά του πλημμυρίζανε Θράκη, Μακεδονία, Θεσσαλία, καὶ τέλος τὴν Ἀττικὴν.

Μεγάλῃ καὶ γενικῇ ὀχλοβοῇ στὴν Ἀθήνα. Μεγάλες φωνές, φιλονεικίες, ζητήματα. Ἄλλοι προέβλεπον τὸ ξυλοθρεμὸ τοῦ Μιθριδάτη, ἄλλοι τῷ Ῥωμαίων, καὶ ἄλλοι τὸ δικό τους. Ἴσως μερικοὶ ἐκρυβῆσαν καὶ κάποια ἐλπίδα μυστικῆ, πῶς παλαβίζοντας τὰ δυὸ θεριὰ ἀνάμεσα τους, θάφιζαν τὴν Ἑλλάδα νὰ νοιῶν μάτι, καὶ νὰ σταθῇ πάλι στὰ πόδια τῆς, λεύτερη καθὼς τὰ πρῶτα· μὰ οἱ μερικοὶ αὐτοὶ δὲν λογάριάζαν πῶς νεῦρα πιά νὰ σταθῇ δὲν εἶχε τὰ ποστειμένον τῆς κορμῆ.

Φαίνεται πῶς ἡ μυριόδοξη Πύουκα δὲν εἶχε πέραση στὴν Ἀθηναϊκὴ πολιτεία σὲ κείνους τοὺς χρόνους. Σὰ νὰ εἶτανε μάλιστα καὶ καταδικασμένη σὲ σιωπὴ. Ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι οἱ στρατηγοὶ εἶχαν ἢ προσταγὴ ἢ φοβέρα νὰ τοὺς μὴ φύσουν, τὴν Πύουκα δὲν τὴν καταδέχονταν ἀνεβαίνειν σὲ ἀβήμα» ἀρχοντικώτερο, ἴσως μαρμαροπελέκητο, ἀντικρὺ στὴν περιλαμπρὴ στοὰ τοῦ Κεραμεικοῦ. Σ' αὐτὸ τὸ βῆμα ἀπάνω, μὰ ἀπὸ τίς πολυτάραχες ἐκεῖνες μέρες, μπρὸς στοὺς ταραχμένους πολῖτες, ἀνέβηκε ἕνας ποῦ σὺν τὸν Ἑλλησιὰ τὸν ἀπάντεχον ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ. Εἶταν ἀραγές Ἀθηναῖος καὶ αὐτός; Ὁχι. Εἶταν ξένος σατράπης ἢ στρατηγός; ῥήτορας; Μῆτε. Εἶταν ὁ νόθος ὁ Ἀριστίωνας. Ἀφρικάνικης δούλας παιδί. Τὸν πατέρα του μῆτε κείνη δὲν τὸν ἐγνώριζε παῖς εἶταν. Ἀφοῦ περιπλανήθηκε ἀπὸ χώρα σὲ χώρα καὶ μάζεψε μὲ πονηρὴς κάμποσα χρήματα, κατέβηκε ὁ Ἀριστίωνας στὴν Ἀθήνα καὶ ἔκαμνε τὸ Σοφιστῆ. Ἀπὸ Σοφιστῆς κατάντησε πολιτικός, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ποῦ σὲ αἰμά τους τὸ εἶχανε νὰ τοὺς πιστεύουν τοὺς τέτοιους, τὸν ἐδίωξαν «Προσβυτή» νὰ πάη νὰ τοὺς ἐνεργήσῃ συμμαχία μὲ τὸ Μιθριδάτη! Δὲν ἄργησε νὰ γίνῃ στενὸς φίλος τοῦ Μιθριδάτη. Αὐτὴ εἶταν ἡ τέχνη του. Ἀπανωτὰ τὰ λάβαιναν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ ροδιὰ του μὴνύματα καὶ ταξίματα. Ἔς καὶ δημοκρατία ἀπόλυτη τοὺς ἔταζε, ὅς μένανε μονάχα φίλοι τοῦ Μιθριδάτη. Ἐξαφταν ὅλα αὐτὰ οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ πανηγύριζαν ἀπὸ τότες τὸ τέλος τῆς Ῥώμης.

Ὅταν ὁ Ἀρχέλαος, ὁ στρατηγὸς τοῦ τυράννου, ξεκινεῖσε κατὰ τὸν Πειραιᾶ μὲ τίς μυριάδες του, σὺν εἶδος προάγγελος παρουσιάστηκε στὴν Ἀθήνα ὁ Ἀριστίωνας μὲ δορυφόρους δυὸ χιλιάδες. Ἀπάνω σ' ἀργυροπόδαρο φορεῖο τὸν ἀνέβησαν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ τὸ σωτήρα τους, σὲ παλάτι τὸν ἐφιέσανε μὲ ζωγραφίαι καὶ μ' ἀγάλματα καταστολισμένο, καὶ ἀφοῦ ὕστερ' ἀπὸ ὕπνο βασιλικὸ ἀπάνω σὲ μαλακὸστρωτα κρεββάτια σηκώθηκε καὶ μὲ πομπὴ καὶ παράταξη κινεῖσε κατὰ τὸν Κεραμεικὸ, ἔτρεχαν κοπάδι οἱ Ἀθηναῖοι νὰ φάξουνε τίς χρυσῆς του χλαμύδες καὶ νὰ ποῦν πῶς τὸν ἄγγιζαν τὸ σωτήρα τους. Στάθηκε τότες ὁ Ἀριστίωνας σὲ μαρμαροπελέκητο βῆμα. Ἐτριψε τὸ σοφὸ μέτωπό του, ἔρ-

ριζε σοβαρὴ ματιὰ γύρω, ἄλλη σοβαρώτερη ματιὰ πρὸς τὰπάνω, καὶ τοὺς λέει: «Ἐγὼ καὶ ἔγω νὰ σὰς πῶ, Ἀθηναῖοι καὶ δὲν κοτῶ». — «Θάρρος καὶ πῆς τα μας!» ξεφωνίζουσι οἱ πατριῶτες. Τὸν ἄρχισε τότες. Μῆτε ὁ Ὀμηρος δὲν ὕμνησε τὸν Ἀχιλλεῖα ὅσο τίς δόξες τοῦ Μιθριδάτη ὁ Ἀριστίωνας. Ὅσες ἀλήθειαι καὶ ὅσα φέματα πέρασαν ἀπὸ τὸ νοῦ του τοὺς τὰ ραψώδησε ὥσπου ἀκούστηκε βαθὺ μουρμουρητὸ ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη. «Καὶ τί θαρρεῖτε σὰς συμβουλεύω τώρα νὰ κάμετε;» τοὺς ρωτᾷ. «Νὰ τοὺς ἀφηφήστε τοὺς Ῥωμαίους, νὰ τοὺς πολεμήσετε, νὰ γλυτώστε τὴν χώρα σας καὶ τὰ ἱερά σας, καὶ νὰ ξαναζήσετε πάλι δοξασμένοι καὶ λεύτεροι σὺν καὶ πρῶτα.»

Ἦ ἄλλο νὰ κάμουν οἱ Ἀθηναῖοι παρὰ νὰ τὸν διορίσουνε στρατηγὸ τους, τέτοιο γλυκό-γλωσσο ῥήτορα! Κι αὐτὸς τότες, ἀφοῦ τοὺς χάρεισε καὶ μᾶλλες κολακείαι, τοὺς παρακάλεσε νὰ τοῦ διαλέξουν καὶ ἄλλους βοηθοὺς, καὶ περιμέναν πιά τώρα νὰ βγῆ τὸνεῖρό τους.

Σὺν ὄνειρο ποῦ εἶτανε, μῆτε μὴ μὲρα δὲ βάσταξε. Ὅχεντρα ἔγινε ὁ μαλακόγλωσπος ὁ Ἀριστίωνας ἄμα πῆρε τὴν ἐξουσία, ὅς εἶτανε καλὰ οἱ δυὸ χιλιάδες οἱ δορυφόροι. Ρουθούνη τιμίου πολίτου δὲν ἄφησε. Κήρυξε ἀμέσως πολιορκία καὶ ἔφραξε τὴν πόλη ἀπὸ παντοῦ, νὰ μὴ φύγουν. Ὅσοι σκαλώσανε τὰ τεχνίσματα καὶ πηδούσανε νὰ γλυτώσουν, κακὸς θάνατος τοὺς ἔβρισκε ἀποκάτω. Πηγάδια ἀλάκερα γέμισε μὲ τίς περιουσίας ποῦ δήμεψε, καὶ ἄλλο τόσο βίος σώριασε μὲ τίς προμήθειαι ποῦ πουλοῦσε στοὺς πολιορκημένους του.

Δὲν τοῦσανε ἡ Ἀθήνα, ἤθελε καὶ τὴ Δῆλο, πλοῦσια τότες ἀκόμα. Τὴν εἶχε ματιασμένη ἀπὸ τὸν καιρὸ ποῦ ὁ Ἀρχέλαος, θυμωμένος ποῦ δὲ σηκώθηκε καὶ αὐτὴ, τὴν ἐλάφρωσε ἀπὸ κάμποσα ἱερά χρήματα καὶ τὰ παράδωσε τοῦ Ἀριστίωνα τότες ποῦ κατέβαινε στὴν Ἀθήνα. Μὰ ἐμνησκάνε καὶ ἄλλοι πολλοὶ Ὀησαυροὶ, καὶ αὐτοὺς σοφίστηκε νὰ βάλῃ στὸ χέρι ὁ Ἀριστίωνας. Γιὰ κακὴ του ὁμως τύχη διάλεξε κάποιο δάσκαλο νὰ τοῦ φτιαξῆ αὐτὴ τὴ δουλειὰ, τὸν Ἀπελλικῶντα. Ὁ Ἀπελλικῶντας εἶτανε φιλόσοφος, φιλόβιβλος, καὶ φιλάρχαιος. Ἡ βιβλιοθήκη του περιέλακουσθη. Τὴν πῆρε καὶ αὐτὴ κατόπι ὁ Σύλλας καὶ τὴν μετέφερε στὴ Ῥώμη. Ἀπὸ στρατιωτικὰ ὁμως ὁ σοφὸς Ἀπελλικῶντας δὲν κάτεχε. Καὶ βλέποντάς τον ὁ Ῥωμαῖος ὁ Ὀρόβιος πῶς πότε ξεφάντωνε καὶ πότε κοιμοῦνταν, ἔπιε μὴ ἀφῆγερη νύχτα καταπάνω τῶν ἀνθρώπων του, καὶ ἄλλους ἔκοψε, ἄλλους ἔπιασε. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀπελλικῶντας ἀπὸ τρίχας γλύτωσε καὶ ἔφυγε. Σύχασε τότες ἡ Δῆλος, μὰ δὲ ξανάνοιξε μάτι πιά.

Ὡς τόσο ἄρχισε στὰ περίχωρα τῆς Ἀθήνας τὸ φοβερὸ τὸ δράμα τοῦ Σύλλα. Ὁ ἴδιος ὁ Σύλλας δὲν εἶταν ἀκόμα κατεβασμένος στὴν Ἑλ-

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΑΙ ΕΡΓΑΤΙΚΑΙ ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΙΣ

Είς ενός μεγάλου κοινωνικού προβλήματος τήν λύσιν ἐρρίφθη μετά θάρρους ἡ γαλλικὴ κυβερνησις, καὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐπὶ πολὺ θά ἀπασχολήσῃ βεβαίως τὴν γαλλικὴν βουλὴν.

Διότι εἶναι ἐκ τῶν θεμάτων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα παρ' ἄλλοι τὴν ἡπείαν, τὴν φιλανθρωπικὴν, τὴν χριστιανικὴν μορφήν, ἔχουν μέσα των πῦρ καὶ καλοῦν τοὺς δακτύλους, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν πλεονεξίαν δακτύλων. Διὰ τοῦτο μόνον θεωρητικῶς ἀπασχολήσῃ μέχρι τοῦδε κοινωνιολόγους καὶ οικονομολόγους, ἡ Γερμανία δὲ μόνον πρᾶξιν εἰς ἀρχὴν ἐπιτέλει, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς περιπέτειας καὶ τσακίτης δειλίας, ὅπως ὅταν ἀφιερῶν τις μίαν ἐλαχίστην γωνίαν γῆς διὰ τὴν δοκιμαστικὴν καλλιέργειαν ἐνός ἀγνώστου φυτοῦ.

Εἶναι τοῦτο τὸ μέγα ζήτημα τῶν ἐργατικῶν συντάξεων.

Διατί, λέγουν, ὁ δημόσιος ὑπάλληλος, ὁ ὑπάλληλος τραπεζῶν, σιδηροδρόμων, ἀγροπλοίων, νὰ ἔχῃ ἐξησφαλισμένον διὰ τῆς συντάξεως τὸν ἄρτον τοῦ γήρατος, αὐτὸς καὶ ἡ χήρα καὶ τὰ ὄρφανά του, καὶ νὰ μὴ ἐξασφαλισθῇ ἢ αὐτὴ ἀνακούρισις καὶ παραμυθία εἰς τὸν ἐργάτην;

Αἱ ἔργασίαι αἱ βιομηχανικαί, εἰς τὰ ποικιλώτατα εἶδη τῆς παραγωγῆς, φθείρουν τὸν ἄνθρωπον πολὺ γρηγορότερον ἢ αἱ καθιστικαὶ ὑπηρεσίαι τῶν παντὸς εἶδους ὑπαλλήλων. Ἐπὶ τοῦ ἐργάτου βαρύνουν ἀσυγκρίτως πλείοτε κίνδυνοι, ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών εἶναι ἀσυγκρίτως πληρότερος, ἐνῶ κατ' ἀντίθεσιν εἶναι πολὺ πενιχρότερον τοῦ ἀγῶνος τοῦτου τὸ γέρας, τῆς ἐργασίας του τὸ ἀντίτιμον. Διὰ τὸν ἐργάτην θά σημάνη πολὺ ταχύτερον ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἡ παρακμὴ θῆ τοῦ ἐπιβάλλῃ νὰ σταυρώσῃ τὰς χεῖρας, καθ' ἣν θά παύσῃ δι' αὐτὸν καὶ τὴν οἰκογενεῖάν του προσφέρουσα τὰ δαδὰ τῆς ἡ ἐργασίας. Ἀνεξαρτήτως τῶν τυχαίων συμβάντων ἔρχεται τὸ ἐξηκοστὸν, βίᾳ τὸ ἐξηκοστὸν πέμπτον ἔτος τῆς ἡλικίας, καὶ πρέπει ἤδη κατ' ἀνάγκην νὰ ἐξέλθῃ τῆς κοινότητος τοῦ βιοτικῆ ἀγῶνος. Τί θά γένη αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογενεῖά του;

Οὕτω τίθεται τὸ πρόβλημα καὶ αὕτη εἶναι ὅπως ἢ ἀληθῆς, ἢ πραγματικὴ διατύπωσις αὐτοῦ.

Καὶ ὡς λύσις φαίνεται εὐθὺς ἀμείσως πρόχειρος ἡ σύνταξις. Ὅπως παρέχει ταύτην εἰς τὸν στρατιωτικὸν ἢ τὸν πολιτικὸν ὑπάλληλον τὸ

σμάτα τὸν ἐβρίζε καὶ τὸν περιγελοῦσε τὸ Σύλλα. Πήγανε μίαν μέραν μερικαὶ νοικοκυραῖοι καὶ τὸν παρακάλεσαν νὰ τοὺς λυπηθῇ τέλος καὶ νὰ κάμῃ εἰρήνην. Τοὺς ἀράδιασε ὅλους, καὶ τοὺς ἔκαμε σημάδι γιὰ τίς σαχτιές του. Μετὰ πολλὰ ἔστερξε κ' ἔστειλε δυὸ τρεῖς δικούς του νὰ μιλήσουν τοῦ Σύλλα. Ἄρχισαν ἀμέσως αὐτοὶ καὶ τοῦ μιλοῦσανε γιὰ τὰ περασμένα τὰ μεγαλεῖα. Θυμῶναι ὁ Σύλλας, καὶ τοὺς διώχνει λέγοντας πῶς δὲν ἦρθε εἰς τὴν Ἰταλίαν νὰ μάθῃ τὴν ἀρχαία ἱστορίαν, παρὰ νὰ πολεμήσῃ τοὺς ὄσους τοῦ ἀντιστέκουνται.

Μία ἀπὸ κείνας τίς φοβερὰς μέρας, δυὸ γεροντάκια κουβεντιάζοντες σιμὰ στὰ τειχίσματα παραξενευόντανε γιὰτί μαθῆς ὁ Ρωμαῖος νὰ μὴ χτυπήσῃ ἀπὸ τὸ μέρος ποῦ λέγεται σήμερον Χαλκὺρι ('Ἰπτάχαλκον), ποῦ εἶταν καὶ τὸ πῶ ἀδύνατο. ἤταναι σ' αὐτὰ τοῦ Σύλλα ὁ λόγος, καὶ ἀρχινᾷ ἀμέσως τὸ κακὸ. Μὲ γυμνὰ παιδιά καὶ μὲ τρομαχτικὰ ξερωνήματα πηδῆξαν μέσα εἰς τὴν πόλιν οἱ λυσσασμένοι οἱ Ρωμαῖοι. Λίμνη αἶμα σκέπασε τὸν Κεραμαϊκὸ. Διακόσια χρόνια πέρασαν, καὶ τᾶβλεπε ἀκόμα ὁ Πλούταρχος τὰ σημάδια ἐκείνου τοῦ γαλασμοῦ. Πολλοὶ σκοτώθηκαν καὶ μονάχοι τοὺς ἀπὸ τὴν ἀπελπισίαν. Ἔνα σωτὸ κ' εὐλογοῦ ἔπραξε τότες ὁ Σύλλας, ποῦ θανάτωσε καὶ τὸν Ἀριστίωνα.

Τί λογῆς πῆρε κ' ἔκαψε κατόπι τὸν Πειραιᾶ ὁ Σύλλας, τί λογῆς ἀντάμωσε τὸν Ἀρχέλαο εἰς τὴν Χαϊράνεια καὶ τὸν ξολοθήρα, τί λογῆς ἔκαψε τοὺς ἐθελούτους γιὰ νὰ ξεπληρώσῃ τὰ δανεισμένα τᾶφιερώματα κ' ἔκαψε τέλος εἰρήνην μὲ τὸν ταπεινωμένον Μιθριδάτην, εἶναι τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Ἐμὰς ὁ σκοπὸς μας εἶτανε νὰ δείξουμε πρῶτον, πόσο ἀκατανόστη πάντα στάθηκε ἡ μωροπιστία τῶν Ἀθηναίων, καὶ δεῦτερον, πόσο λίγο σκοτιζόντανε γιὰ πολιτικὴν λευτερίαν κ' οἱ Ἀθηναῖοι κ' οἱ ἄλλοι οἱ πολιτεῖες τριγύρω, σὲ καιροὺς ποῦ εἶχαν ἀκόμη τρόπον νὰ τοὺς καταστρέφουν τοὺς ξένους ἢ καὶ νὰ τοὺς βρίζουνε νὰ τρώγονται ἀναμεταξύ τους, ἂν ἀντὶς Πολιτεῖες χωρισμένες ἢ μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλη, κ' ἡ καθεμιά μέσα της μὲ κόμματα, εἶταν ἕνους μὲ πολιτικὴν ἔνωσιν, μὲ μίαν καὶ μονάχην φιλοδοξίαν, τὴν λευτερίαν του, μ' ἕνα ὄνειρον, τὴν ζωὴν καὶ τὴν δόξαν του. Φοβερὴν κατὰ τὸ κομμάτιασμα ἐκείνο, ποῦ ἀπ' ἀρχῆς τὸν χαντάκωσε τὸν Ἕλληναῖον.

ΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ

[Ἐκ τῆς ἀρετῆς ἐκδοθείσης μεταφράσεως τοῦ συγγράμματος τοῦ Παύλου Ζανὲ «Η Οἰκογενεῖα».]

... Ἄς προσέχωμεν νὰ μὴ καταστρέφωμεν κανένα ἐκ τῶν δεσμών, εἰτινες συσφίγγουσι τὴν ἔνωσιν τῶν ἀνθρώπων· ἐὰν καταργήσωμεν εἰς τὸν ἄν-

λάδα, ὅταν ἀραξέ στὸν Πειραιᾶ ὁ Ἀρχέλαος. Κάποιος ἄλλος ὅμως Ρωμαῖος ἀντάμωσε τὸ στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτη εἰς τὴν Βασιλίαν, καὶ κεί τὸν χαιρέτησε μὲ τρόπον ποῦ γλήγορα βρέθηκε πάλι στὸν Πειραιᾶ. Τέλος ἦρθε ὁ Σύλλας. Ὅσες πολιτεῖες βοηθοῦσαν ὡς τὰ τώρα τοὺς Μιθριδατινοὺς, ἄλλαξαν ἀμέσως πολιτικὴν καὶ πήγανε μὲ τὸ Σύλλα. Οἱ Ἀθηναῖοι ὅμως κ' οἱ Πειραιῶτες, καὶ νὰ τὸ θέλανε δὲν μπορούσαν, ἐπειδὴ ὁ Ἀρχέλαος καρτεροῦσε κλεισμένος μέσα εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ ὁ Ἀριστίωνας εἰς τὴν Ἀθήναν. Γενῆκαν λοιπὸν οἱ δυὸ αὐτῆς πολιτεῖες θέατρον τοῦ πολέμου. Θεόρτες μηχανῆς καὶ ἀνάλογα ὑψώματα ἔχτισε ὁ Σύλλας ἀντίκρυ στὰ τειχίσματα τοῦ Πειραιᾶ. Κι ὅταν οἱ πέτρες καὶ τὸ χῶμα τριγύρω δὲν τοῦσωναν, ἔπαιρνε ὑλικὸν κ' ἀπὸ τὰ «Μικρὰ τείχη». Τέλος ἔφερε καὶ τὰ δέντρα τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ «Λυκείου», ἔφερε καὶ σίδερο ὅσο ἤθελε ἀπὸ τὴν Θῆβαν. Ὅσο γιὰ γρήματα, αὐτὰ τὰ προμηθεύτηκε ἀπὸ τὴν Ἰπτάδαυρον κ' ἀπὸ τὴν Ὀλυμπίαν, γιὰτί ἐκεῖ φύλαγαν ἀκόμα οἱ θεοὶ ἀσπίδα καὶ μάλαμα ἀμέτρητον ἀπὸ τᾶφιερώματα τῶν ἀρχαίων. Ἐκάμμε ὅλα χρῆμα χρυσὸν κ' ἀργυρὸν, ἀφοῦ ἔγραψε πρῶτον τῶν ἐρῶν πῶς πῶ ἀσφαλισμένος θά εἶνε ὁ ἠθασυρὸς εἰς τὰ χέρια του, καὶ πῶς ἂν τὰ ζοδέψῃ, πάλι μὲ τόκο θά τὰ γυρίσῃ. Ἔχουνε νὰ ποῦν πῶς ἄκουσε ὁ ἄνθρωπος τοῦ κηθῆρα κ' ἔπαιζε ὅταν πῆγε νὰ συνάξῃ τὸ ἠθασυρὸν, καὶ φοβήθηκε τοῦ Ἀπόλλωνα τὴν ὄργην. — «Ἀκόμα κάθεται;» τοῦ μὴνάει ὁ Σύλλας. «Καὶ τί καλλίτερον σημάδι παρὰ νὰ τραγουδάῃ ὁ θεὸς παίζοντας τὴν κηθῆρα!» Πῆγε τότες ὅλος ὁ ἠθασυρὸς. Πῆγε καὶ τᾶργυρὸν τὸ πῶθρι, τὸ στερνὸν ἀπὸ τὰ τέσσαρα ποῦ εἶχε χαρισμένα τοῦ Ἀπόλλωνα ὁ Κραῖτος. Κι ἀπὸ τὸ πολὺ του τὸ βάρος τὸ κομμάτιασαν καὶ τὸ κουβάλησαν.

Τέλος ἄρχισε εἰς τὰ γερὰ ἡ πολιτοκρία τοῦ Πειραιᾶ. Μὰς τὰ λέγουν οἱ ἱστορικοὶ τὰ κακώματα καὶ τὰ παθήματα τοῦ χρόνου ἐκείνου. Μὰς διηγοῦνται πόσο στενοχωρήθηκε ὁ περήφανος ὁ Ρωμαῖος ὅταν τοῦ ἦρθε βοήθεια τοῦ Ἀρχέλαου ἀπὸ τὸ Μιθριδάτην, καὶ τί κακὸν θῆ τὸν ἐβρίσκε τότες ἂν πέφτανε Στερεοελλαδίτες καὶ Πελοποννήσιοι καταπάνω του. Μὰ ἔφησε ποῦ μῆτε τὰ δειρεύονταν κἂν οἱ δικοὶ μας τέτοια κινήματα, εἶναι ζήτημα κ' ἂν τοὺς σφύρνε νὰ φῆσιν τὴν Σύλλα καὶ νὰ πέτουνε μέσα εἰς τὴν Χάρυδδον. Νίκησε λοιπὸν μὲ τὸν καιρὸν ἡ ἐπιμονὴ τοῦ ἀκαταδάμαστου Σύλλα. Ἰῦρισε τότες ὁ Ρωμαῖος ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς τὴν Ἀθήναν. Τοὺς ἀφάνισε ἢ πείνα τοὺς δυστυχεῖς Ἀθηναίους. Ποδημάτα κ' ἄδεια τουλούμικ ἐβράζαν κ' ἔτρωγαν, λέει ὁ Πλούταρχος. Τοῦ Ἀριστίωνα ὡς τόσο μῆτε τοῦ πουλιοῦ τὸ γάλα δὲν τοῦλειπε. Ἐξ καὶ χόρευε καὶ ξερᾶντωνε, κ' ἀπάνω ἀπὸ τὰ τειχί-

κράτος, ἀπέναντι ἐλαχίστης κρατήσεως ἐκ τῶν ἀποδοχῶν του, οὕτω καὶ ὑπὸ ἀναλόγους ὄρους πρέπει νὰ παρέχῃ τὴν σύνταξιν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας τῆς ἐργασίας, ἀφοῦ μάλιστα ἔργον αὐτῶν καὶ δημιουργία εἶναι ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ πάντες οἱ πόροι, δι' ὧν συντηρεῖται καὶ προάγεται τὸ κράτος.

Ἄλλὰ πόσον δύσκολος εἶναι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς τόσο ἀπλῆς καὶ τόσο εὐλόγου ταύτης ἀρχῆς! Ἡ μάλλον πόσον, ὅταν θελήσῃ τις νὰ τὴν ἐφαρμόσῃ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πραγματικότητος, εὐρίσκεται πρὸ τοῦ ἀνεπίκουρου!

Ἦν τιμὴν τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος τοῦτου δὲν ἔχει ἡ Εὐρώπη. Ἐδοκιμάσθη καὶ λειτουργεῖ ἀπὸ πενταετίας εἰς μίαν μικρὰν ἀγγλικὴν ἀποικίαν, τὴν Νέαν Ζηλανδίαν, κατοικουμένην μόλις ὑπὸ 800,000 κατοίκων, εἰς τὴν ὁποῖαν πολλοὶ οικονομολογικαὶ συνθήκαι ἐφαρμόζονται ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῶν Ἀγγλων κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ Νέα Ζηλανδία ὠνομάσθη ἕνεκα τοῦτου τὸ ἐργαστήριον τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων. Ἄλλὰ τί προέκυψεν ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης; Εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς ὁ μικροσκοπικώτατος προϋπολογισμὸς τῆς ἀποικίας ἐβαρύνθη ἕνεκα τῶν ἐργατικῶν συντάξεων διὰ 153,000 λιρῶν (4 ἑκατομμύρια φράγκων). Ὑπολογίζεται δέ, ὅτι εἰς τὰ 1910 θά ὑπερβῇ τὰ 12 ἑκατομμύρια, δηλαδὴ τὸ τέταρτον τοῦ προϋπολογισμοῦ τῆς.

Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολὺ ἐμελετήθη τὸ θέμα τοῦτου κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη. Πέρσι δὲ ἡ πρὸς τοῦτου συστάσιν ἐπιτροπὴ τῆς βουλῆς ὑπέβαλε τὴν ἐκθεσιν αὐτῆς μὲ τὰ ἐξῆς ἀπελπιστικὰ συμπεράσματα: «Συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν χάριν τῆς συντάξεως καταβολῶν τῶν ἐργατῶν, ἂν μόνον εἰς τοὺς ὑπερβάοντας τὸ ἐξηκοστὸν χορηγηθῇ τριάκοντα φράγκων κατὰ μῆνα σύνταξις, εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἐφαρμογῆς ὁ ἀγγλικὸς προϋπολογισμὸς ἤθελεν ἐπιβαρυνθῆ ἐπὶ πλέον δι' ἐνός δισεκατομμυρίου φράγκων, δηλαδὴ ὑπὲρ τὸ τέταρτον αὐτοῦ. Οὕτως ἐδέησε τὸ βρετανικὸν ἔθνος νὰ παραιτηθῇ τοῦ ὠραίου τοῦτου ἰδεώδους πρὸ τῆς ἀπολύτου ἀδυναμίας.

Ἐν Γαλλίᾳ ἡ μεγάλη ἐπιτροπὴ τῆς Βουλῆς, ἡ ὀνομαζομένη ἐπιτροπὴ τῆς κοινωνικῆς προνοίας (de la prévoyance sociale) κατήρτισε νομοσχέδιον ἐργατικῶν συντάξεων, τὸ ὁποῖον ἐγείρει θύελλαν ἀντιρρήσεων καὶ διαμαρτυριῶν καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου τῶν βιομηχανῶν καὶ τῶν ἐργατῶν, παρὰ τῶν ὁποίων κατὰ κλιμακα ποικίλλουσιν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἡμε-